

Pētījums “Lobēšanas regulējuma nepieciešamība Latvijā kā demokrātiskā tiesiskā valstī”

PĒTĪJUMS IZSTRĀDĀTS ZVĒRINĀTU ADVOKĀTU BIROJA
"EVERSHEDS SUTHERLAND BITĀNS" STIPENDIJAS "MŪSDIENU
IZAICINĀJUMI TIESĪBU PIEMĒROŠANAS TEORIJAI UN PRAKSEI
LATVIJĀ" IETVAROS, KURU ADMINISTRĒ LATVIJAS UNIVERSITĀTES
FONDS

Pētījuma izstrādātāja: Viktorija Soņeca (zvērinātu advokātu biroja
"Eversheds Sutherland Bitāns" stipendijas "Mūsdienu izaicinājumi tiesību
piemērošanas teorijai un praksei Latvijā" ieguvēja 2019./ 2020.
akadēmiskajā gadā)

Pētījuma mentore: PROF., DR.IUR. SANITA OSIPOVA

Saturs

Ievads.....	2
I Latvijas Republika – tiesiska demokrātiska valsts.....	3
II Latvijas dalība Eiropas Savienībā un no tās izrietošie pienākumi	5
III Likumdošanas procesa regulējums Latvijas Republikā.....	11
IV Atbilstība Eiropas Savienības tiesībām	14
V Pienākums pamatot tiesību normu	19
VI Sabiedrības līdzdalība likumdošanas procesā	21
VII Lobēšanas regulējuma nepieciešamība	26
VIII Lobēšanas regulējuma attīstība Latvijā līdz 2019. gadam	27
IX Piemēri lobēšanas regulējuma nepieciešamībai	28
<i>EST C-206/19 KOB lieta</i>	28
1. Tiesību normas pieņemšanas gaita	29
2. EST spriedumā konstatētais	33
3. EST sprieduma sekas un iespējas	33
<i>Grozījumi likumā “Par Latvijas Banku”</i>	34
<i>Grozījumi Darba likumā</i>	35
X Lobēšanas regulējuma attīstība pēc 2019. gada	36
XI Secinājumi un priekšlikumi	40
Izmantoto avotu saraksts	44

Ievads

Pētījuma "Lobēšanas regulējuma nepieciešamība Latvijā kā demokrātiskā tiesiskā valstī" mērķis ir izpētīt, kādēļ Latvijas Republikā (turpmāk – Latvija) ir nepieciešama lobēšanas regulējuma ieviešana. Lobēšanas process pētījumā tiks aplūkots ne tikai kā nacionālais jautājums, lai likumu pieņemšanu padarītu "caurspīdīgu", vienlaikus uzlabojot to kvalitāti un veicinātu uzticēšanos likumdevēja pieņemtajiem lēmumiem, bet arī kā instruments, lai uzlabotu Latvijas kā Eiropas Savienības (turpmāk – ES) dalībvalsts uzņemto pienākumu izpildi un veicinātu sabiedrības līdzdalību likumdošanas procesā.

Lai sasniegtu šo mērķi, pētījuma izstrādē tiks izmantota vēsturiskā¹, analītiskā², sistemātiskā³, kā arī induktīvā⁴ pētniecības metode. Izmantojot šīs pētniecības metodes, tiks apskatīts, kas tiek saprasts ar tiesisku un demokrātisku valsti. Vienlaikus, ņemot vērā, ka Latvija ir arī ES dalībvalsts, un ES tiesības ir neatņemama daļa no Latvijas tiesību sistēmas, tiks apskatīti Latvijas pienākumi pret ES un tas, kā ES tiesības ietekmē un kā šīm tiesībām būtu jāietekmē nacionālais likumdošanas process, minot arī piemēru, kad likumdevēja kļūda ir rezultējies Eiropas Savienības Tiesas (turpmāk – EST) spriedumā.

Tāpat pētījumā tiks veikta vispārēja lobēšanas institūta izpēte, analizējot lobēšanas institūta nozīmi tiesiskā demokrātiskā valstī, kā arī ieguvumi no lobēšanas regulējuma ieviešanas, uzsverot to, ka jābūt nošķirtai lobēšanai, kas ir ar normatīvo aktu atļauta darbība (noteikts un izprotams process), no tirgošanās ar ietekmi, par ko draud kriminālatbildība.

Papildus pētījumā tiks aplūkots jautājums par sabiedrības līdzdalību likumdošanas procesā, jo sabiedrības līdzdalība likumdošanas procesā nodrošina demokrātijas leģitimitāti un efektivitāti, kā arī lobēšanas process ir tikai viena no sabiedrības līdzdalības formām. Pētījumā ietverti arī piemēri, kas demonstrē nepieciešamību lobēšanas regulējuma ieviešanai, ievērojot cita starpā arī to, ka praksē ne vienmēr Valsts prezidenta iebildumi atbilstoši Satversmes 71. pantam ir pietiekami, lai likumdevējs pārskatītu savu lēmumu.

¹ Analizēta lobēšanas institūta, kā arī tiesiskas demokrātiskas valsts attīstība un izpratne.

² Noskaidrota sabiedrības un interešu grupu attieksme, kā arī nostāja attiecībā uz lobēšanas regulējumu un tā nepieciešamību Latvijā.

³ Apskatīts un vērtēts citu valstu lobēšanas tiesiskais regulējums.

⁴ Izdarīti secinājumi par nepieciešamību ieviest Latvijā lobēšanas regulējumu.

I Latvijas Republika – tiesiska demokrātiska valsts.

Latvija ir neatkarīga demokrātiska tiesiska valsts. “Valstiskās kopības pamatā ir specifiska normu kārtība. Normas veido hierarhisku struktūru. Katras zemāka līmeņa normas spēkā esamība pamatojas atbilstībā augstāka līmeņa normai, bet augstākā tiesiskās kārtības pieņemtā norma ir pamatnorma.”⁵ Suverēns ir pamatnormas avots, savukārt pamatnormas saturs ir suverēna griba, t.i., suverēna griba nosaka pamatnormas saturu jeb to, kādā valstī suverēns vēlas dzīvot.⁶ Pamatnorma⁷ ir nerakstīta tiesību norma, no kuras visas pārējās tiesību normas (rakstītās un nerakstītās), kas ietilpst konkrētā tiesību sistēmā,⁸ aizgūst savu juridisko spēku.⁹ Vienlaikus uzsverams, ka brīdī, kad suverēna vēlme ir “formulēta pamatnormas veidā, attiecīgās valsts tiesisko sistēmu sāk pārvaldīt no pamatnormas izrietošie tiesību principi, kas demokrātiskā tiesiskā valstī ir vispārējie tiesību principi. Izšķiroties par demokrātisku tiesisku valsti, suverēns (tāpat kā likumdevējs) nevar ietekmēt atsevišķu vispārējo tiesību principu spēkā esamību un saturu, un arī pats pakļauts šo principu noteikumiem”¹⁰, kas attiecīgi nozīmē, ka likumdevējs tāpat kā tiesību normas piemērotājs nedrīkst rīkoties pretēji vispārējiem tiesību principiem, kuri atvasināti no pamatnormas.¹¹

Latvijas suverēna griba dzīvot noteiktā valsts iekārtā, kā arī politiskajā režīmā 1918. gada 18. novembrī tika formulēta Latvijas Tautas padomes Latvijas proklamēšanas aktā.¹² Šo izvēli Latvijas Satversmes Sapulce vēlreiz apstiprināja 1920. gada 27. maija Deklarācijā par Latvijas valsti.¹³ Savukārt 1922. gada 15. februārī, pieņemot Latvijas Satversmi (turpmāk – Satversme), Latvijas suverēna izvēle nostiprināta Satversmes 1. pantā, t.i., šajā tiesību normā noteikts, ka Latvija ir neatkarīga demokrātiska republika, kas "nepārprotami apliecina to, ka Latvija par savu politisko modeli izvēlējusies modernu,

⁵ Osipova S. Nācija, valoda, tiesiska valsts: ceļš uz rītdienu. Rīga: Tiesu nama aģentūra, 2020, 36. lpp.

⁶ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. Ievads. I nodaļa. Vispārējie noteikumi. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. - Rīga, Latvijas Vēstnesis, 2014, 148. lpp.

⁷ Rezevska D. Vispārējo tiesību principu nozīme un piemērošana. 2. izd. Rīga, 2015, 42. - 44. lpp.; Latvijas Republikas Satversmes komentāri. Ievads. I nodaļa. Vispārējie noteikumi. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. - Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2014, 157. lpp; Vispārējie tiesību principi: tiesiskā drošība un tiesiskā palāvība. Valsts pārvaldes. Bizness. Jurisprudence. Rakstu krājums. Autoru kolektīvs Ringolda Baloža vadībā - Rīga: Tiesu nama aģentūra, 2017, 19. lpp; Rezevska D. "Latvijas tiesiskā sistēma". Nacionālā enciklopēdija. <https://enciklopedija.lv/skirklis/25869>.

⁸ Tiesību sistēma ir tikai viena no tiesiskās sistēmas daļām. Tiesību sistēma sastāv gan no rakstītajām tiesību normām, gan nerakstītajām tiesību normām. Savukārt tiesiskā sistēma aptver visus tiesību avotus, arī tiesību aktus, kas pieņemti (izdoti) vai kā citādi ir saistoši valstī; visas institūcijas, kuras jebkādā veidā ir saistītas ar tiesību jaunradi un piemērošanu; visu to tiesisko attiecību kopumu, kas radies un pastāv šajā sistēmā. Sk., Rezevska D. Vispārējo tiesību principu nozīme un piemērošana. 2. izd. Rīga, 2015, 26. lpp.

⁹ Pleps J. Normatīvo tiesību aktu hierarhija: profesors Hanss Kelzens un mūsdienas (I). Likums un Tiesības, 2007, 9. sējums, Nr. 2 (90), 49. lpp.; Rezevska D. Vispārējo tiesību principu nozīme un piemērošana. 2. izd. Rīga, 2015, 42. - 44. lpp.

¹⁰ Melķis E. Latvijas tiesiskās sistēmas ceļš uz demokrātisku tiesisku valsti. Rakstu krājums. – Rīga: Tiesu nama aģentūra, 2014, 115. – 120. lpp.; Vispārējie tiesību principi: tiesiskā drošība un tiesiskā palāvība. Valsts pārvaldes. Bizness. Jurisprudence. Rakstu krājums. Autoru kolektīvs Ringolda Baloža vadībā - Rīga: Tiesu nama aģentūra, 2017, 17. lpp.

¹¹ Satversmes tiesas 2019. gada 5. marta spriedums lietā Nr. 2018-08-03, 11. punkts; Melķis E. Latvijas tiesiskās sistēmas ceļš uz demokrātisku tiesisku valsti. Rakstu krājums. – Rīga: Tiesu nama aģentūra, 2014, 104. – 105. lpp.

¹² 1918. gada 18. novembra Latvijas valsts proklamēšanas akts. Pieejams: http://www.periodika.lv/periodika2-viewer/view/index-dev.html#panel:pp|issue:g_001_0307069100|article:DIVL162|issueType:undefined; Latvijas Satversmes preambulas pirmais teikums. Latvijas Vēstnesis, 43, 01.07.1993.

¹³ Likums "Deklarācija par Latvijas valsti". Valdības Vēstnesis, 118, 28.05.1920.

tiesisku, demokrātisku iekārtu"¹⁴, kur "suverēnās valsts varas nesējai – tautai – ir jābūt ietekmei uz lēmumu pieņemšanu valstī. Tautas gribai ir jābūt valsts varas pamatā, tās avotam"¹⁵.

Vienlaikus norādāms, ka šie normatīvie akti nav vienīgie konstitucionāla ranga normatīvie akti,¹⁶ no kuriem izriet, ka Latvija ir neatkarīga demokrātiska tiesiska valsts. Pieminama arī 1990. gada 4. maija deklarācija "Par Latvijas neatkarības atjaunošanu"¹⁷, kā arī 1991. gada 21. augusta likums "Par Latvijas valstisko statusu"¹⁸. Tas tā ir, jo 1940. gada 17. jūnijā Latvijas tiesiskās sistēmas funkcionēšana tika pārtraukta padomju okupācijas rezultātā, savukārt 1990. gada 4. maijā tā tika atjaunota, kad Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Augstākā Padome pieņēma deklarāciju "Par Latvijas neatkarības atjaunošanu", ar kuru aizsākās Latvijas tiesiskās sistēmas atjaunošana Rietumu tiesību saimē,¹⁹ kā arī tiesību sistēmas transformācijas periods, kurš ilga 14 gadus līdz Latvija kļuva par ES dalībvalsti.²⁰

Šī tiesību sistēmas transformācija sastāvēja no trīs posmiem. Pirmkārt, bija jānotiek pārejai no padomju tiesību sistēmas uz kontinentālās Eiropas tiesību sistēmu. Otrkārt, ņemot vērā, ka kontinentālā tiesību sistēmā var darboties arī nedemokrātiska iekārta, bija jānotiek pārejai uz konstitucionāli demokrātiskas valsts tiesību sistēmu. Treškārt, bija jāpanāk Latvijas tiesiskā regulējuma harmonizācija ar ES tiesībām.²¹ Lai minētie posmi sasniegtu savu mērķi, tika radītas jaunas tiesību normas, kā arī mainīta tiesību normu piemērošanas metodoloģija.²²

Tiesību normu piemērošanas metodoloģiju bija nepieciešams mainīt, jo padomju tiesību sistēmā par vienīgo tiesību avotu tika atzīti normatīvie tiesību akti, "nepieļaujot, ka varētu pastāvēt kādi virspozitīvi tiesību principi"²³. Tomēr, lai arī tika radītas jaunas tiesību normas un nomainīta tiesību normu piemērošanas metodoloģija, tiesiskā apziņa nespēja tik ātri mainīties,²⁴ kas attiecīgi negatīvi ietekmēja tiesību normu piemērotājus.

¹⁴Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2006. gada 3. novembra spriedums lietā Nr. SA-5/2006, 10. punkts.

¹⁵ Turpat, 10.1. punktu.

¹⁶ Akadēmiskie raksti 4 sējumos "Latvieši un Latvija", III sējums "Atjaunotā Latvijas valsts." - Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2013, 110., 116. lpp.; Satversmes tiesas 2007. gada 29. novembra spriedums lietā Nr. 2007-10-0102, 62. punkts; Jelagins J. Latvija ceļā uz tiesiskumu. Rakstu krājums, Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2020, 41. – 51. lpp.

¹⁷ Likums "Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu". Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 20, 17.05.1990.

¹⁸ Likums "Par Latvijas Republikas valstisko statusu". Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 42, 24.10.1991.

¹⁹ Rezevska D. "Latvijas tiesiskā sistēma". Nacionālā enciklopēdija. <https://enciklopedija.lv/skirklis/25869>.

²⁰ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. Ievads. I nodaļa. Vispārējie noteikumi. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. - Rīga, Latvijas Vēstnesis, 2014, 173. - 175. lpp.; Levits E. Latvijas tiesību attīstība kopš 1990. gada – no Padomju sistēmas uz modernu Eiropas Savienības dalībvalsts tiesību sistēmu. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Biļetens Nr. 17/2018, 57. lpp. Pieejams: http://at.gov.lv/files/uploads/files/2_Par_Augstako_tiesu/Informativie_materiali/BILETENS17_web.pdf.

²¹ Satversmes tiesas 2003. gada 6. oktobra spriedums lietā Nr. 2003-08-01, secinājumu 4. un 6. punkts.

²² Levits E. Latvijas tiesību attīstība kopš 1990. gada – no Padomju sistēmas uz modernu Eiropas Savienības dalībvalsts tiesību sistēmu. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Biļetens Nr. 17/2018, 57. lpp. Pieejams: http://at.gov.lv/files/uploads/files/2_Par_Augstako_tiesu/Informativie_materiali/BILETENS17_web.pdf.

²³ Rezevska D. Vispārējo tiesību principu nozīme un piemērošana. 2. izd. Rīga, 2015, 11. lpp.

²⁴ Turpat, 13. lpp.

Tas tā bija, jo, "[p]iemērojot jaunus, demokrātiskas un tiesiskas valsts garam atbilstoši pieņemtos likumus ar padomju tiesību metodoloģiju, iestādes un tiesas bieži nonāca pie nepareiziem rezultātiem"²⁵. Viens no centrālajiem jautājumiem šādās situācijās bija, "kur tas rakstīts?", ņemot vērā valdošo izpratni, ka "visas tiesības atrodamas tikai un vienīgi normatīvajos tiesību aktos [...], nav nozīmes pētīt tiesību saturu un mērķus, jo tiesības ir spēkā un pastāv tāpēc, ka likumdevējs tās ir pieņēmis".²⁶ Viens no piemēriem šādai izpratnei ir 1998. gada Augstākās tiesas nolēmums. Šajā nolēmumā ietverts secinājums, ka "Satversme nav piemērojama tieši, jo nav izpildlikuma, kas paredzētu, kādā veidā Satversme konkrētā gadījumā ir piemērojama"²⁷.

Uzsverams, ka brīdī, kad Augstākā tiesa pasludināja šo nolēmumu, Latvijas Satversmes tiesa (turpmāk - Satversmes tiesa) jau bija atsaukusies uz vispārējiem tiesību principiem, lai tādējādi atzītu par spēkā neesošām tās rakstītās tiesību normas, kuras bija pretrunā konkrētiem vispārējiem tiesību principiem.²⁸ Tomēr viens gads starp Augstākās tiesas un Satversmes nolēmumu, kā arī septiņi gadi no neatkarības atjaunošanas bija pārāk īss laika periods, lai tiesiskā apziņa un kultūra mainītos un tiktu izskausts Latvijai raksturīgais padomju tiesiskās domāšanas mantojums.²⁹ Turklāt ne mazāk būtiski, ka vēl joprojām, lai gan daudz mazākā apjomā, "Latvijas tiesību sistēma sastāv no tiesību aktiem un normām, kas pieņemti trijos atšķirīgos vēstures periodos: pirmskara Latvijā (sevišķi 1937. gada Civillikums), padomju okupācijas periodā un laikā pēc neatkarības atjaunošanas"³⁰, līdz ar to šo tiesību normu vēl jo vairāk piemērošana atrauti no vispārējiem tiesību principiem, kas izriet no pamatnormas, nav pieļaujama.

II Latvijas dalība Eiropas Savienībā un no tās izrietošie pienākumi

Šobrīd Latvija jau 17 gadus ir ES dalībvalsts, kas attiecīgi nozīmē, ka uz 2004. gada 1. maiju Latvijas nacionālā tiesību sistēma tika sakārtota, lai tā atbilstu demokrātiskas un tiesiskas valsts prasībām, jo tikai tāda valsts tiesību sistēma, kas atbilst demokrātiskas un tiesiskas valsts prasībām, ir savietojama ar ES tiesību normām.³¹ Tas tā ir, jo valsts, iestājoties ES, apņemas ievērot un sekmēt

²⁵ Levits E. Latvijas tiesību attīstība kopš 1990. gada – no Padomju sistēmas uz modernu Eiropas Savienības dalībvalsts tiesību sistēmu. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Biļetens Nr. 17/2018, 57. lpp. Pieejams: http://at.gov.lv/files/uploads/files/2_Par_Augstako_tiesu/Informativie_materiali/BILETENS17_web.pdf

²⁶ Rezevska D. Vispārējo tiesību principu nozīme un piemērošana. 2. izd. Rīga, 2015, 38. lpp.; Rezevska D. "Latvijas tiesiskā sistēma". Nacionālā enciklopēdija. <https://enciklopedija.lv/skirklis/25869> (skatīts 23.07.2020).

²⁷ Levits E. Latvijas tiesību attīstība kopš 1990. gada – no Padomju sistēmas uz modernu Eiropas Savienības dalībvalsts tiesību sistēmu. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Biļetens Nr. 17/2018, 58. lpp. Pieejams: http://at.gov.lv/files/uploads/files/2_Par_Augstako_tiesu/Informativie_materiali/BILETENS17_web.pdf

²⁸ Satversmes tiesas 1997. gada 7. maija spriedums lietā Nr. 04-01(97); Rezevska D. Vispārējo tiesību principu nozīme un piemērošana. 2. izd. Rīga, 2015, 1. lpp.

²⁹ Jelagins J. Latvija ceļā uz tiesiskumu. Rakstu krājums, Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2020, 19. – 21. lpp.; Levits E. Latvijas tiesību attīstība kopš 1990. gada – no Padomju sistēmas uz modernu Eiropas Savienības dalībvalsts tiesību sistēmu. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Biļetens Nr. 17/2018, 58. lpp. Pieejams: http://at.gov.lv/files/uploads/files/2_Par_Augstako_tiesu/Informativie_materiali/BILETENS17_web.pdf.

³⁰ Melķis E. Latvijas tiesiskās sistēmas ceļš uz demokrātisku tiesisku valsti. Rakstu krājums. – Rīga: Tiesu nama aģentūra, 2014, 121. lpp.

³¹ Satversmes tiesas 2003. gada 5. marta spriedums lietā Nr. 2002-18-01, secinājumu daļas 6. punkts.

Līgumā par Eiropas Savienību (turpmāk – LES) 2. pantā minētās vērtības.³² Tieši LES 2. pantā ietvertās vērtības – cilvēka cieņa, brīvība, demokrātija, vienlīdzība, tiesiskums un cilvēktiesības, tostarp minoritāšu tiesības – ir ES pamatā. Savukārt brīdī, kad ES dalībvalsts nolemj atkāpties no visu vai kādas LES 2. panta vērtības/u ievērošanas, pret attiecīgo dalībvalsti tiek uzsākta LES 7. panta procedūra, kā arī ierosināta pārkāpuma procedūra, kas rezultējas EST spriedumā, kā tas ir noticis Polijas Republikas gadījumā.³³

Šajā kontekstā Eiropas Komisija (turpmāk – EK) nākusi klajā ar iniciatīvu par ikgadējo tiesiskuma ziņojumu (*Rule of law report*),³⁴ lai tādējādi mazinātu varbūtību, ka dalībvalsts varētu neievērot un rīkoties pretēji LES 2. panta vērtībām. 2020. gada ziņojumā EK vienā no nodaļām, un tādas ir četras – tiesu vara, korupcija, masu mediji, konstitucionālie jautājumi –, apskata arī lobēšanas regulējuma esamību/neesamību dalībvalstī. Uz šo brīdi EK ir publicējusi tiesiskuma ziņojumu par katru dalībvalsti.³⁵ Uzsvēram, ka 2020. gada augusta beigās EK dalībvalstīm sniedza iespēju izteikties par EK secinājumiem,³⁶ kas balstīti ne tikai uz dalībvalstu sniegto informāciju, bet arī intervijām, kuras notika starp EK un dalībvalstīm, dalībvalstu iestādēm, uzņēmumiem u.c. iesaistītajām personām, kuru viedokli EK nolēma uzklaut. Pieminams, ka 2021. gadā arī tiks publicēts tiesiskuma ziņojums, kura ietvaros EK vēlas noskaidrot, kāda virzība notikusi, kopš 2020. gada rudens,³⁷ kad publicēts iepriekšējais ziņojums.

Vienlaikus, ņemot vērā, ka EK apskata lobēšanas regulējuma esamību vai neesamību dalībvalstī, pieminami daži piemēri EK konstatējumiem, jo EK tiesiskuma ziņojums koncentrēts uz situācijas konstatēšanu un nepilnību novērtēšanu:

1. EK tiesiskuma ziņojumā secināts, ka Latvijā “turpinās darbs ar tiesību aktiem, lai uzlabotu lobēšanas pārredzamību un stiprinātu interešu konfliktu novēršanas režīmu. Lobēšanas atklātības likuma izstrādes darba grupa, ko Saeimā izveidoja 2019. gada oktobrī, 2020. gadā izstrādā likumprojektu”³⁸. Uzsvēram, ka par šo EK secinājumu un situācijas attīstību plašāks apraksts atrodams šī pētījuma X nodaļā. Vienlaikus norādāms, ka EK ziņojumā piemin arī 2019. gada 31. oktobra likuma "Grozījumi

³² LES 49. pants.

³³ Soņeca V. Tiesiskuma apdraudējums. Polijas Piemērs. Satversmē nostiprināto vērtību aizsardzība: dažādu tiesību nozaru perspektīva. Latvijas Universitātes 77. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2019, 397 – 404. lpp.

³⁴ European Commission, Communication “Further strengthening the Rule of Law within the Union, State of play and possible next steps,” COM (2019)163 of 3.4.2019. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52019DC0163&from=EN>; 2020 Annual Rule of Law Report - European Parliament. Pieejams: <https://www.europarl.europa.eu/legislative-train/theme-a-new-push-for-european-democracy/file-2020-annual-rule-of-law-report>.

³⁵ 2020 Rule of law report - Communication and country chapters. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/publications/2020-rule-law-report-communication-and-country-chapters_en.

³⁶ 2020 Rule of law report – methodology. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/files/2020-rule-law-report-methodology_en.

³⁷ EK 15.01.2021 e-pasts. Npublicēta informācija.

³⁸ Rule of Law Report Country Chapter on the rule of law situation in Latvia. SWD/2020/313 final. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1602583149135&uri=CELEX%3A52020SC0313>.

likumā "Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā" 2. punktu,³⁹ secinot, ka ar "šo grozījumu tiek risinātas bažas par atsevišķām amatpersonām, kurām algas izmaksāja organizācijas, kas nodarbojas ar politikas ietekmēšanu un lobēšanu, un kuras tādējādi varētu uzskatīt par interešu konfliktā esošām"⁴⁰. Šie grozījumi pieņemti, kā tas izriet no anotācijā skaidrotā, lai paaugstinātu sabiedrības zemo uzticību deputāta amatam, kura galvenais mērķis ir strādāt sabiedrības interesēs, nevis ar mērķi ieņemt vairākus amatus un saņemt par to atalgojumu.⁴¹

2. Savukārt, piemēram, attiecībā uz Beļģijas Karalisti EK secinājusi, ka 2018. gadā ieviesti jauni lobēšanas noteikumi attiecībā uz Pārstāvju palātu. Šajā kontekstā norādāms, ka Beļģija ir konstitucionāla monarhija un federāla valsts – federālā līmenī Beļģijā ir divpalātu parlamentārā pārvaldes sistēma. Parlamentu veido Pārstāvju palāta un Senāts.⁴² Personām, kuras pārstāv noteiktas organizācijas un īsteno darbības, kuru mērķis ir tieši/netieši ietekmēt politiku, politikas īstenošanu vai lēmumu pieņemšanu Pārstāvju palātā, jāparaksta ētikas noteikumi un jāapņemas tos ievērot. Lobistu reģistrs tiek publicēts Pārstāvju palātas tīmekļa vietnē. Tomēr noteikumi par parlamenta deputātu sadarbību ar lobistiem vēl nav pieņemti. Šobrīd nav arī nekādu noteikumu, kas reglamentētu attiecības starp augstākajiem izpildvaras darbiniekiem, lobistiem un citām trešām personām.⁴³
3. Kā vēl viens piemērs jāmin Īrija.⁴⁴ Šajā valstī Likumā par lobēšanas regulēšanu ir paredzēta prasība nodrošināt informācijas par lobēšanas darbībām un saziņu ar amatpersonām publisku pieejamību tiešsaistes Lobēšanas reģistrā,⁴⁵ kuru uzrauga ar Ētikas likumiem⁴⁶ izveidota Komisija amatpersonu pienākumu standartu jautājumos. Šī komisija "ir neatkarīga uzraudzības iestāde, kurai ir vairāki pienākumi saistībā ar

³⁹ 2019. gada 31. oktobra likums "Grozījumi likumā "Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā"". Latvijas Vēstnesis, 233, 19.11.2019.

⁴⁰ Rule of Law Report Country Chapter on the rule of law situation in Latvia. SWD/2020/313 final. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1602583149135&uri=CELEX%3A52020SC0313>.

⁴¹ Anotācijas 2019. gada 31. oktobra likumam "Grozījumi likumā "Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā"". Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS13/SaeimaLIVS13.nsf/0/5FAF63926CA53123C22583D80029C060?OpenDocument>.

⁴² Introduction in Belgian Parliamentary History. Pieejams: https://www.senate.be/english/federal_parliament_en.html.

⁴³ Rule of Law Report Country Chapter on the rule of law situation in Belgium. SWD/2020/300 final. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1602582109481&uri=CELEX%3A52020SC0300>.

⁴⁴ Rule of Law Report Country Chapter on the rule of law situation in IRELAND. SWD/2020/306 final. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1602583272454&uri=CELEX%3A52020SC0306>.

⁴⁵ Regulation of Lobbying Act 2015. Available: <http://www.irishstatutebook.ie/eli/2015/act/5/enacted/en/html>.

⁴⁶ The Ethics in Public Office Act of 1995 (available: <http://www.irishstatutebook.ie/eli/1995/act/22/enacted/en/html>) and the Standards in Public Office Act of 2001 (available: <http://www.irishstatutebook.ie/eli/2001/act/31/enacted/en/html>).

korupcijas un interešu konfliktu novēršanu. Tai cita starpā ir uzdevums veikt ētikas regulējumu pārvaldību publiskajā sektorā un regulēt lobēšanu.”⁴⁷

4. Savukārt Vācijas Federatīvā Republikā (turpmāk – Vācija) “lobēšanu regulē dažādi noteikumi, kas attiecas uz federālā parlamenta deputātu, federālo ministriju darbinieku un federālajā administrācijā strādājošo civildienesta ierēdņu kontaktiem ar trešām personām. Attiecībā uz federālā parlamenta deputātu kontaktiem ar lobistiem Vācijā vēl nav izveidots lobiju reģistrs. Federālā parlamenta priekšsēdētājs uztur publisku sarakstu, kurā jāreģistrējas to federālo parlamentu vai federālo valdību lobējošo asociāciju pārstāvjiem, kas vēlas tikt uzklauti federālā parlamenta komitejās. Tomēr reģistrēšanās ir brīvprātīga, pienākums reģistrēties ir tikai asociāciju pārstāvjiem, bet ne uzņēmumiem, pašnodarbinātiem un citu kategoriju lobistiem”⁴⁸. Uzsverams, ka minēto Pretkorupcijas starpvalstu grupa (turpmāk – GRECO) konstatēja jau 2015. gadā, un Vācija bija aicināta novērst nepilnības,⁴⁹ kas, kā izriet no EK tiesiskuma ziņojuma, joprojām nav izdarīts.
5. Pieminams arī kaimiņvalstu piemērs. Piemēram, Igaunijā lobēšana netiek reglamentēta vispār, t.i., nav regulējuma, kas reglamentētu lobēšanu,⁵⁰ lai gan GRECO jau 2018. gadā ieteica Igaunijai pieņemt noteikumus saistībā ar kontaktiem starp lobistiem un personām ar augstākajām izpildfunkcijām, kā arī publiskot šādus kontaktus.⁵¹
6. Bet Lietuvā savukārt ir Likums par lobēšanu, kā arī Lobistu reģistrs. Lobēšanas darbības uzrauga Valsts amatpersonu ētikas komisija (turpmāk - VTEK), un VTEK pārvaldītais Lobistu reģistrs ir publiski pieejams⁵². Tajā ir pieejama informācija par visiem oficiāli reģistrētajiem lobistiem un ziņojumi par viņu lobēšanas darbībām. Tāpat VTEK modernizē Lobistu reģistru, lai lobistu ziņojumu iesniegšana kļūtu efektīvāka. Vienlaikus pieminams, ka 2020. gada jūnijā Lietuvas parlaments pieņēma grozījumus Likumā par lobēšanu. Minēto grozījumu mērķis ir palielināt lobēšanas darbību pārredzamību, tādējādi padarot lobēšanas darbību kontroli efektīvāku.⁵³

⁴⁷ Rule of Law Report Country Chapter on the rule of law situation in IRELAND. SWD/2020/306 final. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1602583272454&uri=CELEX%3A52020SC0306>.

⁴⁸ Rule of Law Report Country Chapter on the rule of law situation in Germany. SWD/2020/304 final. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1602582109481&uri=CELEX%3A52020SC0304>; GRECO (2015).

⁴⁹ Fourth Evaluation Round – Evaluation Report on Germany on corruption prevention in respect of members of Parliament, judges and prosecutors, GRECO (2015).

⁵⁰ Rule of Law Report Country Chapter on the rule of law situation in ESTONIA. SWD/2020/305 final. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1602579986149&uri=CELEX%3A52020SC0305>.

⁵¹ Fifth Evaluation Round – Evaluation Report on Estonia on preventing corruption and promoting integrity in central governments (top executive functions) and law enforcement agencies. GRECO (2018).

⁵² Reģistrs pieejams www.lobistai.lt.

⁵³ Rule of Law Report Country Chapter on the rule of law situation in LITHUANIA. SWD/2020/314 final. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1602579986149&uri=CELEX%3A52020SC0314>.

Līdz ar to, kā redzams no šiem piemēriem, arī valstis, kurās ir reglamentēta lobēšana, pastāv nepilnības, kuras tiek uzlabotās vai arī plānots tās uzlabot. Tomēr, atgriežoties pie Latvijas, kurā lobēšanas darbības nav reglamentētas, norādāms, ka situācija, kurā tiek vai varētu tikt ignorēti vispārējie tiesību principi un demokrātiskas tiesiskas valsts pamatideja, nav pieļaujama un ES dalībvalstij jā rūpējas, lai tās darbības nenonāk pretrunā demokrātiskas tiesiskas valsts koncepcijai. Tas tā ir, jo “demokrātiskas tiesiskas valsts apstākļos persona ir subjekts, kuram valsts kalpo atšķirībā no sociālistiskās tiesību sistēmas, kur indivīds tiek skatīts kā objekts attiecībā pret valsts aparātu”⁵⁴. Minētais cita starpā nozīmē arī to, ka “indivīdam jādod iespēja izteikt savus apsvērumus, un tie ir jāizvērtē pirms lēmuma pieņemšanas”⁵⁵ vēl jo vairāk tādēļ, ka atbilstoši Satversmes 64. pantam likumdevējs Latvijā ir ne tikai Saeima, bet arī Pilsoņu kopums,⁵⁶ kas savas likumdošanas tiesības var izmantot tikai Satversmē izsmeltoši norādītajos gadījumos.⁵⁷

Šādas Satversmē piešķirtās tiesības Pilsoņu kopumam pastarpināti norāda uz to, cik nozīmīgi ir respektēt suverēna gribu un iesaistīt sabiedrību likumdošanas procesā, ņemot vērā to, ka likumdošanas procesu neatkarīgi no jautājuma konteksta “jāuzlūko kā suverēna gribas īstenošanas akts, kas mērķtiecīgi vērsts uz taisnīguma sasniegšanu.”⁵⁸ Tas tā ir, jo „taisnīguma princips prasa panākt iespējami taisnīgāku līdzsvaru starp dažādu sabiedrības locekļu pretrunīgajām interesēm. Viens no šā principa īstenošanas ceļiem ir nodrošināt personas līdzdalības tiesību ievērošanu dažādu lēmumu pieņemšanā un politiskās gribas veidošanā. [...] Līdzdalības jēga ir nevis tā, lai jebkādas personu grupas viedoklis likumdevējam būtu saistošs, bet gan tā, lai tiktu pieņemts objektīvs lēmums un panākts dažādu interešu līdzsvars.”⁵⁹

Norādītais savukārt nesaraujami saistīts ar labu likumdošanu,⁶⁰ ar kuru jāsaprot prasību kopums, kas “jāņem vērā attiecībā uz likumdošanas procesu, lai tiktu sasniegts nospraustais mērķis - demokrātiska tiesiska valsts.”⁶¹ Šīs prasības saistītas ar kvalitāti, jo “labas likumdošanas auglis ir kvalitatīvs likums - valsts varas racionālas rīcības rezultāts, īstenojot tautas gribu, kas vienlaikus atbilst [...] kvalitātes prasībām”.⁶² Tas tā ir, jo “pienācīgā kārtā pieņemts likums nav tikai norma, kas pieņemta un izsludināta, ievērojot [...] procesuālo kārtību. Šis kritērijs ietver normas kvalitātes prasības. Latvijas gadījumā šīs tiesību normas kvalitātes prasības noskaidrojamas Satversmes 90. panta interpretācijas

⁵⁴ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. Ievads. I nodaļa. Vispārējie noteikumi. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskajā vadībā. - Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2014, 203. lpp

⁵⁵ Turpat.

⁵⁶ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. V nodaļa. Likumdošana. Autori kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskajā vadībā. - Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2019, 9., 12. lpp.

⁵⁷ Satversmes 72., 77., 78. pants un 68. panta ceturtdaļa.

⁵⁸ Satversmes tiesas tiesneses Daigas Rezevskas atsevišķās domas lietā Nr. 2016-14-01, 5. punkts.

⁵⁹ Satversmes tiesas 2005. gada 13. maija sprieduma lietā Nr. 2004-18-0106 secinājumu daļas 7. punkts.

⁶⁰ Rezevska D., “Legislation in Latvia”. Legislation in Europe. A Country by Country Guide. Editor(s): Ulrich Karpen, Helen Xanthaki. Published: Hart Publishing, 2020, pp. 295 – 296.

⁶¹ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. V nodaļa. Likumdošana. Autori kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskajā vadībā. - Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2019, 342. lpp.

⁶² Turpat.

ceļā.⁶³ Kā to atzinusi Satversmes tiesa, “[p]ersonas tiesības zināt savas tiesības noteic arī likumdevēja darbības ietvaru. Likumiem un citiem normatīvajiem aktiem jābūt [...] pietiekami skaidriem un saprotamiem”⁶⁴, jo tikai tā “persona, kas zina savas tiesības, spēj tās efektīvi īstenot un – nepamatota aizskāruma gadījumā – aizstāvēt taisnīgā tiesā.”⁶⁵

Kā to norādījis Valsts prezidents E. Levits, “kvalitātes ziņā pēdējos pāris gadus likumdošanas process Latvijā nav būtiski uzlabojies, arī šajā Saeimā”⁶⁶. Tāpat Valsts prezidents E. Levits saistībā ar likumdošanas kvalitāti uzsvēris, ka “likumam ir jāatspoguļo jeb vārdos jāietērpj likumdevēja griba, kas ir komplicēta parādība. Jo precīzāk parlaments spēj formulēt šo savu gribu, jo lielāka vara tam ir, tāpēc ka samazinās iespējas likuma piemērotājiem vēlāk šajā likumā “ieinterpretēt” savu gribu. Līdzko likums stājas spēkā, Saeimas ietekme faktiski beidzas un tai ir jāpaļaujas uz to, ka likums tiks piemērots atbilstoši likumdevēja gribai. Tāpēc var teikt, ka labi formulēts likums ir arī spēcīgs likums no likumdevēja viedokļa.”⁶⁷

Līdz ar to no visa iepriekš minētā izriet, ka likumdošanas procesā jāievēro Satversme, likumdošanas procesu regulējošo normatīvo aktu prasības, kas ietver arī kvalitātes prasības, kā arī pamatnorma un no tās izrietošie vispārējie tiesību principi, lai tādējādi galarezultātā iegūtu likumu, kas nodrošina taisnīgumu. Tas tā ir, jo demokrātiskas un tiesiskas valsts likumu galvenais mērķis ir taisnīguma nodrošināšana.⁶⁸

Papildus uzsverams arī tas, ka juridiskās idejas nav atdalāmas no kultūras vērtībām un to izpratnes sabiedrībā.⁶⁹ Tas attiecīgi nozīmē, ka likumdevējam jāveido tiesību normas, kas atbilst esošai tiesību sistēmai. Vienlaikus likumdevējam jāmeklē alternatīvas, atmetot sliktākās no piedāvātajām un pamatojot labāko izvēli. Turklāt likumdevējam jāveido tiesību norma tādējādi, lai tā atbilstu sabiedrības šodienas prasībām.⁷⁰ Tas tā ir, jo leģisprudencei jāveicina sabiedrības apmierinātība ar normatīvajiem aktiem, kā arī jāuzlabo ticība un tiesiskā apziņa saistībā ar valsts pieņemtajiem normatīvajiem aktiem. Uzsverams, ka tiesiskā apziņa veidojas no sabiedrības uzskatiem un idejām par esošām un vēlamajām tiesībām, priekšstatiem par tiesiski pamatoto un nepamatoto, kā arī to, kas saistīts ar viņu tiesībām un pienākumiem – to apzināšanos un realizāciju.⁷¹

Minētais vēl jo vairāk apstiprina, ka tiesību jaunradē jāievēro vispārējie tiesību principi un jāuzklausa dažādu interešu grupu, kā arī sabiedrības viedoklis, jo tas atbilst izpratnei par demokrātisku

⁶³ Pleps J. Satversmes 90. pants. Jurista Vārds, 2008, 22. janvāris, Nr. 3 (508). Latvijas Republikas Satversmes komentāri. V nodaļa. Likumdošana. Autori kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskajā vadībā. - Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2019, 340. lpp.

⁶⁴ Satversmes tiesas 2006. gada 20. decembra spriedums lietā Nr. 2006-12-01, 16. punkts.

⁶⁵ Turpat; Latvijas Republikas Satversmes komentāri. V nodaļa. Likumdošana. Autori kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskajā vadībā. - Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2019, 341. lpp.

⁶⁶ Kā uzlabot likumdošanu un ierobežot likumdevēja netikumus. Jurista Vārds, 04.02.2020., Nr. 5 (1115), 8.-11.lpp.

⁶⁷ Turpat.

⁶⁸ Satversmes tiesas 2018. gada 23. maija lēmums lietā Nr. 2017-20-0103, 17. punkts; Satversmes tiesas 2007. gada 11. aprīļa spriedums lietā Nr. 2006-28-01, 20.1. punkts.

⁶⁹ Cotterrell R. Sociological Jurisprudence. Juristic thought and social inquiry. London, New York: Routledge, 2018, p. 13.

⁷⁰ Kusiņš G. Parlamenta lēmumu *ex ante* novērtēšana. Gadagrāmātā Latvijas Notārs, 2013. gads, Nr.1, 96.-97. lpp.

⁷¹ Jakubaņecs V. Tiesiskā apziņa. Rīga: P&K tipogrāfija, 2006, 9. lpp

tiesisku valsti.⁷² Lai kaitētu izpratnei par demokrātisku tiesisku valsti, atliek izslēgt personu vai interešu grupu no lēmuma pieņemšanas procesa, tādējādi pārkāpjot vienotas pieejas izpratni,⁷³ tomēr demokrātiskā sabiedrībā katrai personai būtu jābūt iespējai piedalīties lēmumu pieņemšanas procesā.⁷⁴ Tas tā ir vēl jo vairāk, jo „normatīvais akts regulē sabiedriskās attiecības, un tādēļ [...] būtiski, lai normatīvā akta sagatavošanas procedūra būtu demokrātiska, atklāta, iesaistot šajā procesā ieinteresētās personas un institūcijas.”⁷⁵ Tāpat jāievēro „likumība, kas nozīmē, ka izstrādājamajam normatīvajam aktam jābūt likumīgam, t.i., tam jābūt izdotam, stingri ievērojot augstāka juridiska spēka normatīvos aktus”⁷⁶. Vienlaikus „normatīvajam aktam ir jābūt zinātniski pamatotam, jābalstās uz zinātniskām atziņām,”⁷⁷ kā arī nebūtu pieļaujama paviršība normatīvā akta izstrādē.⁷⁸

III Likumdošanas procesa regulējums Latvijas Republikā

Vispārīgi rakstītās tiesību normas saistībā ar likumdošanas procesu un prasības normatīvo aktu kvalitātei noteiktas Satversmē. Vienlaikus minētās prasības konkretizētas tādos normatīvajos aktos kā Saeimas kārtības rullis,⁷⁹ Ministru kabineta 2009. gada 7. aprīļa noteikumi Nr. 300 "Ministru kabineta kārtības rullis", Ministru kabineta 2009. gada 3. februāra noteikumi Nr. 108 "Normatīvo aktu projektu sagatavošanas noteikumi", kā arī Ministru kabineta 2009. gada 25. augusta noteikumi Nr. 970 "Sabiedrības līdzdalības kārtība attīstības plānošanas procesā". Tomēr likumdošanas procesam ne vien jāatbilst normatīvajos aktos noteiktajām formālajām prasībām, bet tam arī jāveicina personu uzticēšanos valstij un tiesībām,⁸⁰ radot pārliecību ka likumdevēja pieņemtie likumi nodrošina taisnīgumu. Minētais ietvert sevī cita starpā to, ka arī likumdevējam jāievēro un jāpilda likumi – arī tie, kurus likumdevējs pats ir pieņēmis, jo tāda rīcība atbilsts demokrātiskas tiesiskas valsts idejai un koncepcijai.⁸¹ Turklāt, kā to norādījusi Satversmes tiesa, “[d]emokrātiskas un tiesiskas valsts likumu galvenais mērķis ir taisnīguma nodrošināšana”⁸², un šādu mērķi nevar sasniegt, ja likumdevējs neievēro un nepilda likumā noteikto.

Uzsverams, ka Latvijas sabiedrībā demokrātija vēl netiek uzskatīta par pašsaprotamu, līdz ar to likumdevējam kā vienam no demokrātiskas tiesiskas valsts atzaram jātiecas, lai personu uzticēšanās

⁷² Lobbying In Europe: Hidden Influence, Privileged Access. Pieejams: <https://www.transparency.org/en/publications/lobbying-in-europe#>

⁷³ Warren, M. E. (2004). What does corruption mean in a democracy? American Journal of Political Science, 48(2), p. 332.

⁷⁴ Turpat, p. 333.

⁷⁵ Kusiņš G. Normatīvo aktu jaunrade. Grām.: Mūsdienu tiesību teorijas atziņas. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 1999, 117. lpp.

⁷⁶ Turpat

⁷⁷ Turpat, 118.lpp

⁷⁸ Turpat.

⁷⁹ Likums "Saeimas kārtības rullis". Latvijas Vēstnesis, 96, 18.08.1994.

⁸⁰ Warren, M. E. (2004). What does corruption mean in a democracy? American Journal of Political Science, 48(2), p. 335; Satversmes tiesas 2018. gada 12. aprīļa spriedums lietā Nr. 2017-17-01, 21.3. punkts; Satversmes tiesas 2017. gada 19. oktobra spriedums lietā Nr. 2016-14-01, 25. punkts.

⁸¹ Valsts prezidenta 2019. gada 28. novembra vēstule Nr.288 Saeimas priekšsēdētājam I.Mūrniecei un Ministru prezidentam A.K.Kariņam par budžeta un budžeta paketes veidošanu un apspriešanu Saeimā. Pieejams: https://www.president.lv/storage/kcfinder/files/VP_281119_Nr.288.pdf.

⁸² Satversmes tiesas 2007. gada 11. aprīļa spriedums lietā Nr. 2006-28-01 20.1 punkts.

valstij un tiesībām, kā arī demokrātiska procesa izpratne pieaug. Šī mērķa sasniegšanu sekmē labas likumdošanas princips,⁸³ kas cita starpā nozīmē, ka likumam:

1. jābūt pieņemtam, ievērojot normatīvajos aktos paredzēto kārtību,
2. jābūt izsludinātam un publiski pieejamam atbilstoši normatīvo aktu prasībām,
3. jābūt pietiekami skaidri formulētam, lai persona varētu izprast no tā izrietošo tiesību un pienākumu saturu un paredzēt tā piemērošanas sekas,
4. jānodrošina aizsardzību pret tā patvaļīgu piemērošanu.⁸⁴

Piemēram, Satversmes tiesa atzina divas apstrīdētās likumu normas, kas attiecās uz piespiedu nomas tiesiskajām attiecībām, kuras izveidojušās starp zemes īpašniekiem un daudzdzīvokļu māju īpašniekiem, par neatbilstošām Satversmei. Satversmes tiesa norādīja, ka “likumdevējam jāsamēro personu pretējās intereses un jānodrošina taisnīgums, ievērojot Satversmes tiesas spriedumos norādīto. Likumdevējam iespēju robežās jāseko līdzi tam, lai visā šo tiesisko attiecību pastāvēšanas laikā [...] pastāvētu samērīgs līdzsvars, un jāizvairās no tāda regulējuma pieņemšanas, kas vērsts uz vienas šo attiecību puses interešu aizsardzību”⁸⁵. Minētais it sevišķi attiecināms uz gadījumiem, kad tiesisko attiecību regulējošo normu satversmību ir jau vērtējusi Satversmes tiesa.⁸⁶

Šādu atziņu Satversmes tiesa pauda, jo “Saeimai ir pienākums izvēlēties piemērotāko risinājumu, kas nodrošinās tiesiskā regulējuma atbilstību Satversmei, un, izpildot šo pienākumu, Saeimai jāņem vērā Satversmes tiesas spriedumos paustās atziņas”⁸⁷, kas konkrētajā gadījumā netika darīts, pieņemot apstrīdētās likumu normas.⁸⁸ Lai gan Saeimai būtu jānodrošina pienācīgu likumdošanas procesu, kas orientēts uz laba likuma pieņemšanu, jo “[a]r labu likumdošanu suverēna griba tiek īstenota tādā veidā, kas veicina uzticību Latvijas valstij un tiesībām. Ar formālu pieeju likumdošanas procesam nekad neizdosies radīt labu likumu”⁸⁹.

Vienlaikus norādāms, ka likumdevēja pieļautajam procedūras pārkāpumam jābūt būtiskam. Piemēram, Satversmes tiesas iepriekšējās prakses neņemšana vērā ir būtisks pārkāpums. Kā vēl viens būtisks pārkāpums minama pienācīga personas pamattiesību ierobežojuma satversmības neizvērtēšana.⁹⁰ Tāpat “[b]ūtisku procesuālo pārkāpumu var veidot vairāki atsevišķi procedūras

⁸³ Satversmes tiesas 2018. gada 29. jūnija spriedums lietā Nr. 2017 – 25 – 01, 23. punkts; Satversmes tiesas 2019. gada 6. marta spriedums lietā Nr. 2018 – 11 – 01, 18.1. punkts; Satversmes tiesas 2017. gada 19. oktobra spriedums lietā Nr. 2016-14-01, 25.2. punkts.

⁸⁴ Satversmes tiesas 2015. gada 8. aprīļa sprieduma lietā Nr. 2014-34-01, 14. punkts.

⁸⁵ Satversmes tiesas 2018. gada 12. aprīļa spriedums lietā Nr. 2017-17-01, 21.3. punkts.

⁸⁶ Turpat.

⁸⁷ Satversmes tiesas 2014. gada 24. aprīļa sprieduma lietā Nr. 2013-12-01 21.1. punkts.

⁸⁸ Satversmes tiesas 2018. gada 12. aprīļa spriedums lietā Nr. 2017-17-01, 22.3. punkts.

⁸⁹ Pleps J. The Principle of Good Legislation. A collection of research papers in conjunction with the international scientific conference “The Quality of Legal Acts and its Importance in Contemporary Legal Space”, 4-5 October, 2012 at the University of Latvia Faculty of Law, Riga, pp. 16 – 26. Pieejams: https://www.apgads.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/apgads/PDF/Jur-konf_2012_Qualit-Legal-Acts.pdf.

Latvijas Republikas Satversmes komentāri. V nodaļa. Likumdošana. Autori kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskajā vadībā. - Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2019, 327. lpp.

⁹⁰ Turpat, 333. lpp.

pārkāpumi to kopsakarā, jo īpaši gadījumos, kad ignorētas kompetento institūciju [...] un lietpratēju paustās šaubas par pieņemtā likuma kvalitāti vai tā atbilstību Satversmei, ES tiesību normām vai Latvijas starptautiskajām saistībām”⁹¹. Viens no piemēriem, kas ilustrē ES tiesību neņemšanu vērā, ir EST spriedums *KOB* lietā⁹² saistībā ar likuma “Par zemes privatizāciju lauku apvidos” 28.¹ panta pirmās daļas 2. punkta f) apakšpunktu. Tomēr par minēto lietu detalizētāks izklāsts atrodams šī pētījuma IX nodaļā.

Tāpat labas likumdošanas principa kontekstā pieminams arī tiesiskas valsts princips,⁹³ jo labas likumdošanas princips atvasināts no tiesiskas valsts principa, kurš savukārt atvasināts no demokrātiskas tiesiskas valsts pamatnormas.⁹⁴ Tiesiskas valsts princips prasa tādas tiesību sistēmas pastāvēšanu, kurā pēc iespējas pilnīgāk tiktu novērsts tiesiskais regulējums, kurš neatbilst Satversmei vai citām augstāka juridiska spēka tiesību normām, jo "valstī ir jāpastāv savstarpēji saskaņotām tiesību normām, kas harmoniski darbojas vienotas tiesību sistēmas ietvaros."⁹⁵

Piemēram, Veselības aprūpes finansēšanas likuma pārejas noteikumu 11. punktā⁹⁶ paredzēts valsts finansējuma pieaugums veselības aprūpes darbinieku darba samaksas paaugstināšanai, kā arī konkrēts finansējuma apmērs šim mērķim 2020. gadā. Tomēr tajā pašā laikā, lai arī valsts budžets 2020. gadam paredz valsts finansējuma pieaugumu veselības aprūpes darbinieku darba samaksas paaugstināšanai, attiecīgais pieaugums nesasniedz Veselības aprūpes finansēšanas likuma pārejas noteikumu 11. punktā solīto. Ministru kabinets, iesniedzot Saeimai izskatīšanai budžeta likumprojektu paketi, nepiedāvāja grozīt Veselības aprūpes finansēšanas likumu, saskaņojot to ar valsts budžetu 2020. gadam. Tāpat Saeima, pieņemot valsts budžeta likumu 2020. gadam, to nesaskaņoja ar Veselības aprūpes finansēšanas likumu. Tādējādi, kā to norādījis Valsts prezidents E. Levits, "[n]egrozot paša pieņemto Veselības aprūpes finansēšana likuma pārejas noteikumu 11. punktā solīto, un vienlaikus neizpildot šo solījumu valsts budžetā 2020. gadam, likumdevējs nav vairojis iedzīvotāju uzticēšanos likuma spēkam un paša likumdevēja lemtajam."⁹⁷

Minētais attiecīgi nozīmē, ka likumdevējam jāaskaņo likumprojektā paredzētās tiesību normas un tiesību sistēmā jau pastāvošās tiesību normas atbilstoši racionāla likumdevēja principam.⁹⁸ Tas savukārt ietver sevī likumdevēja pienākumu tiesību normas pieņemšanas gaitā izvērtēt argumentus par

⁹¹ Turpat.

⁹² EST 2020. gada 11. jūnija spriedums lietā C-206/19 *KOB*.

⁹³ Administratīvā pārkāpuma tiesības. Administratīvās atbildības likuma skaidrojumi. Sagatavojis autoru kolektīvs. E. Danovska un G. Kūtra zinātniskajā redakcijā. Rīga: Tiesu nama aģentūra, 2020, 150. – 152. lpp.

⁹⁴ Satversmes tiesas 2019. gada 6. marta spriedums lietā Nr. 2018 – 11 – 01, 18.1. punkts.

⁹⁵ Satversmes tiesas 2018. gada 18. decembra spriedums lietā Nr. 2016-04-03.

⁹⁶ Veselības aprūpes finansēšanas likums. Latvijas Vēstnesis, 259, 31.12.2017.

⁹⁷ Valsts prezidenta E. Levita vēstule Nr. 288 Saeimas priekšsēdētājam I. Mūrniecei un Ministru prezidentam A.K. Kariņam par budžeta un budžeta paketes veidošanu un apspriešanu Saeimā. Pieejams: https://www.president.lv/storage/kcfinder/files/VP_281119_Nr.288.pdf.

⁹⁸ Satversmes tiesas 2019. gada 6. marta spriedums lietā Nr. 2018 – 11 – 01, 18.1. punkts; Satversmes tiesas 2012. gada 3. februāra spriedums lietā Nr. 2011-11-01 11.2. un 12. punkts; Satversmes tiesas 2017. gada 8. marta spriedums lietā Nr. 2016-07-01, 25.2. punkts

konkrētās tiesību normas iespējamo neatbilstību Satversmei, Satversmes tiesas,⁹⁹ kā arī ES tiesībām¹⁰⁰ (tajā skaitā ES tiesas judikatūrai). Tas tā ir, jo Satversmes tiesa konkrēto tiesību normu var atzīt par neatbilstošu Satversmei, savukārt EST par neatbilstošu ES tiesībām – minētais var notikt prejudiciālā nolēmuma vai arī pārkāpuma procedūras ietvaros. Piebilstams, ka pret Latviju kopš tā ir ES dalībvalsts ir ierosināta tikai viena EST lieta, kuras pamatā ir EK uzsāktā pret Latviju pārkāpuma procedūra un kurā pasludināts spriedums, t.i., EST lieta C-151/14 *Komisija/Latvija*.¹⁰¹ Pārējās neatbilstības ES tiesībām konstatētas prejudiciālo nolēmumu lūgumu lietās, kā arī pārkāpuma procedūru ietvaros.

IV Atbilstība Eiropas Savienības tiesībām

Latvija, kļūstot par ES dalībvalsti, uzņēmas virkni saistību, kuras tā apņēmas pildīt, nodrošinot cita starpā nacionālās tiesību sistēmas sakārtošanu, kā arī ES tiesību pareizu piemērošanu praksē.¹⁰² Minētais nozīmē, ka Latvijas nacionālie tiesību akti jāizstrādā, jāpiemēro un jāinterpretē tādējādi, lai nerastos pretrunas ar Latvijas uzņemtajām saistībām attiecībā pret ES.¹⁰³ Turklāt, ja konkrētais jautājums saistīts ar ES normatīvo aktu piemērošanu vai arī atrodas ES tiesību tvērumā, ievērojot, ka ES tiesības ir neatņemama Latvijas tiesību sistēmas sastāvdaļa,¹⁰⁴ Latvijai kā jebkurai citai dalībvalstij jāņem vērā arī EST judikatūrā sniegtā attiecīgā ES normatīvā akta, kā arī vispārējo tiesību principu interpretācija, noskaidrojot nacionālo normatīvo aktu saturu un piemērojot tos.¹⁰⁵

Minētais nozīmē, ka, pieņemot jaunus nacionālos normatīvos aktus vai grozot spēkā esošos, būtiski ievērot ne tikai no ES normatīvā akta izrietošo, izmantojot visas tiesību normu interpretācijas metodes, bet arī EST judikatūru, lai tādējādi tiktu nodrošināta jauna nacionālā normatīvā akta vai arī grozījumu jau esošajā normatīvajā aktā izstrāde, kas attiecīgi atbilst ES tiesībām. Vienlaikus jāatceras, ka EST judikatūra nepārtraukti maina un papildina ES tiesības, kā rezultātā, piemēram, kāda direktīva var tikt interpretēta pavisam pretēji tam, kā to sākotnēji, pārņemot nacionālajos normatīvajos aktos, interpretēja dalībvalsts.

Viens no šādiem piemēriem ir EST spriedums lietā C-673/16 *Coman u. c.*, kur sniegts Direktīvas 2004/38/EK¹⁰⁶ 7. panta skaidrojums.¹⁰⁷ Kā vēl viens piemērs pieminams Vispārīgās datu aizsardzības

⁹⁹ Satversmes tiesas 2018. gada 12. aprīļa spriedums lietā Nr. 2017-17-01, 22.3. punkts.

¹⁰⁰ Ziemele I. Eiropas Savienības tiesību konstitucionalitātes kontrole Latvijā. Jurista Vārds, 07.07.2020., Nr. 27 (1137), 12.-19.lpp.

¹⁰¹ EST 2015. gada 10. septembra spriedums lietā C-151/14 *Komisija/Latvija*.

¹⁰² Satversmes tiesas 2011. gada 19. oktobra spriedums lietā Nr. 2010-71-01, 13.3. punkts.

¹⁰³ Satversmes tiesas 2008. gada 17. janvāra spriedums lietā Nr. 2007-11-03, 25.4. punkts.

¹⁰⁴ Satversmes tiesas 2019. gada 6. marta spriedums lietā Nr. 2018-11-01, 16.2. un 18.4.1. punkts.

¹⁰⁵ Satversmes tiesas 2018. gada 29. jūnija spriedums lietā Nr. 2017-28-0306, 10. punkts.

¹⁰⁶ Eiropas Parlamenta un Padomes 2004. gada 29. aprīļa Direktīva 2004/38/EK par Savienības pilsoņu un viņu ģimenes locekļu tiesībām brīvi pārvietoties un uzturēties dalībvalstu teritorijā, ar ko groza Regulu (EEK) Nr. 1612/68 un atceļ Direktīvas 64/221/EEK, 68/360/EEK, 72/194/EEK, 73/148/EEK, 75/34/EEK, 75/35/EEK, 90/364/EEK, 90/365/EEK un 93/96/EEK.

¹⁰⁷ EST 2018. gada 5. jūnija spriedums lietā C-673/16 *Coman u.c.*

regulas¹⁰⁸ 17. pants, kurā paredzētas tiesības uz dzēšanu jeb tiesības “tikt aizmirstam”. Šīs tiesības ieviestas ar EST spriedumu¹⁰⁹ un tagad nostiprinātas ES tieši piemērojamā tiesību aktā. Papildus jānorāda arī uz tādām EST lietām kā C-616/15 *Komisija/Vācija*, C-605/15 *Aviva*, C-326/15 *DNB Banka*,¹¹⁰ kur ne tikai dalībvalstis, bet arī EK kļūdaini interpretēja vienu no Direktīvas 2006/112/EK¹¹¹ normām,¹¹² un pēc šo spriedumu pasludināšanas Latvijā veikti grozījumi Pievienotās vērtības nodokļa likumā,¹¹³ lai nodrošinātu atbilstību EST spriedumos noteiktajam.¹¹⁴

Tādējādi, kā tas izriet no norādītā un pieminētajiem piemēriem, ES tiesības ir nesaraujami saistītas ar normatīvo aktu izstrādi, kā arī to precizēšanu, savukārt normatīvo aktu izstrādi nevar skatīt atrauti no tiesiskas valsts principa, kā arī labas pārvaldības principa, kurus savukārt ietekmē lobēšanas regulējuma esamība/neesamība valstī. Tas tā ir, jo lobēšanas regulējuma esamība nodrošina taisnīguma principa ievērošanu, atbilstoši kuram jāpanāk iespējami taisnīgāks līdzsvars starp dažādu sabiedrības locekļu pretrunīgām interesēm.¹¹⁵ Tomēr, ja minētais līdzsvars netiek rasts, sekas ietekmē tiesību normu piemērotājus.¹¹⁶

Vienlaikus uzsverams, ka līdzsvara nenodrošināšana ietekmē arī normatīvā akta kvalitāti, kas attiecīgi var rezultēties, piemēram, “likuma apiešanās”, ja tiesību normas teksts nav pietiekami skaidrs. Tas tā ir, jo tiesību normu piemērotāji praksē var tādējādi iedibināt atšķirīgu no likumdevēja ieceres likuma tulkojumu, kamēr netiks pārbaudīta attiecīgās tiesību normas satversmība, ierosināta pārkāpuma procedūra vai/un pasludināts EST spriedums. Uzsverams, ka likumdevēja gribu var noskaidrot no likuma sagatavošanas materiāliem, tomēr jāņem vērā, ka ne vienmēr likuma adresāti un likuma piemērotāji prasmīgi spēj atrast vajadzīgos materiālus un atbilstoši tiem piemērot likuma tekstu.¹¹⁷ Turklāt atbilstoši labas likumdošanas principam likumdevējam jau sākotnēji ir ne tikai jāizslēdz jebkādas šaubas par likuma normu tvērumu, bet arī vismazākās iespējas likuma apiešanai.¹¹⁸ Minētais attiecīgi nozīmē, ka likumdevējam jāpieņem pārdomāts un kvalitatīvs normatīvais akts.

¹⁰⁸ Eiropas Parlamenta un Padomes 2016. gada 27. aprīļa Regula 2016/679 par fizisku personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi un šādu datu brīvu apriti un ar ko atceļ Direktīvu 95/46/EK.

¹⁰⁹ EST 2014. gada 13. maija spriedums lietā C-131/12 *Google Spain un Google*.

¹¹⁰ EST 2017. gada 21. septembra spriedums lietā C-616/15 *Komisija/Vācija*; lietā C-605/15 *Aviva*; lietā C-326/15 *DNB Banka*.

¹¹¹ Padomes 2006. gada 28. novembra Direktīva 2006/112/EK par kopējo pievienotās vērtības nodokļa sistēmu.

¹¹² Soņeca V. Kādas NPG atbrīvojamās no PVN. Bilances Juridiskie Padomi, 01.11.2018., Nr. 11. Pieejams: <https://juridiskiepadomi.lv/nr-11-novembris-2018/>

¹¹³ Likums “Grozījumi Pievienotās vērtības nodokļa likumā”. Latvijas Vēstnesis, 12.06.2019., Nr. 118.

¹¹⁴ Likumprojekta “Grozījumi Pievienotās vērtības nodokļa likumā” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). Pieejams:

<http://titania.saeima.lv/LIVS13/SaeimaLIVS13.nsf/0/DCEF2C1C3C2AFF8FC2258353004A92F3?OpenDocument> .

¹¹⁵ Satversmes tiesas 2005. gada 13. maija spriedums lietā Nr. 2004-18-0106, secinājumu daļas 7. punkts.

¹¹⁶ Mulcahy S. Lobbying in Europe (Hidden Influence, Privileged Access), 2015. Available at: https://www.transparency.org/whatwedo/publication/lobbying_in_europe

¹¹⁷ Valsts prezidenta Egila Levita 2020. gada 2. maija vēstule Nr. 152 Saeimas priekšsēdētājam Inārai Mūrniecei. Pieejams: https://www.president.lv/storage/kcfinder/files/71_Simbolika_02052020.pdf

¹¹⁸ Turpat.

Papildus šajā kontekstā norādāms, ka viens no tiesību piemērotājiem ir nacionālās tiesas, ņemot vērā, ka tiesas uzdevums cita starpā ir noskaidrot likumdevēja gribu, piemērojot tiesību normu. Tomēr, lai arī uz tiesām nebūtu attiecināma neprasme atrast vajadzīgos materiālus, šādu uzdevumu nav iespējams izpildīt situācijā, kad, piemēram, trūkst informācijas, vai ir/nav notikušas diskusijas, no kurām attiecīgi izrietētu, kādas intereses ir konkrētās tiesību normas izstrādes un pieņemšanas pamatā.¹¹⁹ Minētais attiecas arī uz situācijām, kad būtu bijis jāpieņem jauns normatīvais akts kādā jautājumā vai arī jāveic precizējoši grozījumi jau esošajā normatīvajā aktā, tomēr tas nav darīts.

Tomēr iesākumā jāapskata, kā notiek nacionālā normatīvā regulējuma atbilstības konstatēšana ES tiesībām. Dalībvalsts dažādos veidos un stadijās var konstatēt nacionālo normatīvo aktu atbilstību/neatbilstību ES tiesībām, t.i., ar sākotnējo izvērtējumu, pārkāpuma procedūru, EST spriedumu. Dalībvalsts jauna ES normatīvā akta (piemēram, direktīva, regula) izstrādes posmā, kā arī brīdī, kad šis normatīvais akts tiek pieņemts un stājas spēkā, veic attiecīgā ES normatīvā akta salīdzinājumu. Pirmkārt, salīdzinājums tiek veikts ar dalībvalsts tā brīža tiesisko situāciju (ko tieši konkrētajā jautājumā nosaka/nenosaka spēkā esošie nacionālie normatīvie akti), un, otrkārt, salīdzinājums tiek veikts ar attiecīgo nacionālo normatīvo aktu piemērošanas praksi, lai pieņemtu lēmumu par atbilstību/neatbilstību.

Uzsverams, ka minētais salīdzinājums attiecas arī uz EST pieņemtajiem nolēmumiem. Izvērtējot nacionālos normatīvos aktus un to piemērošanas praksi, kas var izrietēt, piemēram, no nacionālo iestāžu rīcības vai arī judikatūras, dalībvalsts nonāk pie secinājuma par šo nacionālo normatīvo aktu atbilstību/neatbilstību ES tiesībām. Gadījumā, ja tiek konstatēta nacionālā normatīvā akta/u atbilstība ES tiesībām, kā arī EST judikatūrai turpmāka rīcība no valsts puses neseko, tomēr, ja šāda atbilstība netiek konstatēta, valstij jārikojas, pieņemot jaunus normatīvos aktus vai arī grozot spēkā esošos, lai tādējādi nodrošinātu atbilstību. Papildus jānorāda, ka atbilstībai jābūt nodrošinātai ne tikai attiecībā pret jauniem ES izstrādātajiem sekundārajiem tiesību aktiem (piemēram, direktīva, regula u. c. Līguma par Eiropas Savienības darbību (turpmāk – LESD) 288. pantā minētiem aktiem), bet arī vispārīgi pret primārajiem ES tiesību aktiem, t. i., LES, LESD, Pamattiesību hartu u. c.

Piemēram, pret Latviju tika uzsākta pārkāpuma procedūra¹²⁰ saistībā ar Latvijas Notariāta likuma 9. panta 1. punktā līdz 2015. gada 28. decembrim noteikto, ka “par notāriem var būt personas, kas ir Latvijas pilsoņi”. Šī tiesību norma bija spēkā, līdz stājās spēkā grozījumi Notariāta likumā, nosakot, ka par notāriem var būt personas, kas ir ES pilsoņi.¹²¹ Šādi grozījumi ir sekas EST spriedumam lietā C-151/14 *Komisija/Latvija*, kurā EST secināja, ka Latvija, iekļaujot pilsonības nosacījumu zvērināta notāra profesijas veikšanai, pieļāvusi atšķirīgu attieksmi pilsonības dēļ.

¹¹⁹ Krūmiņa V. Kādēļ Latvijā nepieciešams regulēt lobēšanu. *Jurista Vārds*, 20.06.2017., Nr. 26 (980), 4. lpp.

¹²⁰ Soņeca V. Pārkāpuma procedūra: kas tas par “zvēru” un cik bīstamas ir sekas. *Jurista Vārds*, 14.05.2019., Nr. 19 (1077), 29.–33. lpp.

¹²¹ 26.11.2015. likums “Grozījumi Notariāta likumā”. *Latvijas Vēstnesis*, 15.12.2015., Nr. 245.

Saistībā ar pārkāpuma procedūrām, kā arī atbilstību pieminams vēl viens piemērs. EK pret Latviju ierosināja pārkāpuma procedūru Nr. 2018/4024 saistībā ar Rīgas domes saistošo noteikumu Nr. 148 “Par nekustamā īpašuma nodokli Rīgā” 3.¹ punktu, uzskatot, ka šī tiesību norma ir nesaderīga ar LESD 18., 45., 49. un 63. pantu. Par minēto tiesību normu Satversmes tiesa ierosināja lietu Nr. 2017-28-0306, atzīstot ar spriedumu to par neatbilstošu Satversmes 91. pantam,¹²² un tādēļ pret Latviju ierosinātā pārkāpuma procedūra tika slēgta.¹²³ Tomēr nav izslēgta situācija, kad Satversmes tiesas nopriekšais var nonākt pretrunā ar EST secināto.

Paturpinot par atbilstības konstatēšanu, jānorāda arī uz EST pasludināto spriedumu lietā C-673/16 *Coman u. c.* EST šajā lietā nonāca pie secinājuma, ka ES tiesībām ir pretēja situācija, kad viena persona ir ES pilsonis, bet otra ir trešās valsts pilsonis, un dalībvalsts normatīvajos aktos netiek paredzēts, ka personas tāda paša dzimuma laulātajam ir tādas pašas iecelšanas un uzturēšanās tiesības, kādas tiek paredzētas pretējā dzimuma laulātajam, jo tādējādi tiek ierobežota ES pilsoņa pārvietošanās brīvība ES. Vienlaikus EST uzsvēra, ka šis secinājums neuzliek dalībvalstīm pienākumu atzīt viendzimuma laulības, bet gan tikai nodrošināt līdzvērtīgas iecelšanas un uzturēšanās tiesības dalībvalstī, tādējādi neierobežojot ES pilsoņu pārvietošanās brīvību. Tāpat jāņem vērā, ka iecelšanas un uzturēšanās tiesības nepiešķir papildu tiesības, kas izriet no laulāto jēdziena, kāds Latvijā nostiprināts Satversmē un Civillikumā, ņemot vērā, ka civiltāvokļa noteikšana ietilpst ekskluzīvā katras ES dalībvalsts kompetencē.

Tomēr kādēļ šis spriedums ir pieminams Latvijas gadījumā un tieši konkrētā pētījuma kontekstā? Atbilde ir pavisam vienkārša. Direktīvas 2004/38/EK prasības Latvija ieviesusi ar vairākiem normatīvajiem aktiem, un, lai arī EST spriedums neattiecas uz Saeimas pieņemtu normatīvo aktu, bet gan Ministru kabineta 2011. gada 30. augusta noteikumiem Nr. 675 “Kārtība, kādā Savienības pilsoņi un viņu ģimenes locekļi ieceļo un uzturas Latvijas Republikā” (turpmāk – Noteikumi Nr. 675), šis piemērs demonstrē, kā EST nolēmums var mainīt sākotnējo izpratni par direktīvā norādīto.

Uzsverams, ka, lai gan Noteikumos Nr. 675 netiek skaidrots, kas saprotams ar ES pilsoņa laulāto, no Latvijas normatīvajiem aktiem izriet, ka laulātais ir tikai pretējā dzimuma pārstāvis, ar ko personai ir noslēgta laulība (Satversmes 110. pants, Civillikuma 35. panta otrais teikums), līdz ar to laulātais, kas ir tāda paša dzimuma, nav atzīstams par laulāto un nav uzskatāms par ģimenes locekli Noteikumu Nr. 675 izpratnē, kas attiecīgi nozīmē, ka viņam netiek garantētas tiesības uzturēties valstī ilgāk par trīs mēnešiem, kādas tiek garantētas pretējā dzimuma laulātajiem.

Ministru kabinets, pieņemot Noteikumu Nr. 675 3.1. apakšpunktu, neparedzēja, ka par ES pilsoņa ģimenes locekli atzīstams arī tāda paša dzimuma laulātais, jo uz to brīdi EST nebija

¹²² Satversmes tiesas 2018. gada 29. jūnija spriedums lietā Nr. 2017-28-0306.

¹²³ Komisijas publiskā vietne saistībā ar pret dalībvalstīm ierosinātām pārkāpumu procedūrām: Pieejams: https://ec.europa.eu/atwork/applying-eu-law/infringements-proceedings/infringement-decisions/index.cfm?lang_code=EN&typeOfSearch=false&active_only=0&noncom=0&r_dossier=20184024&decision_date_from=&decision_date_to=&title=&submit=Search.

pasludinājusi spriedumu, no kura šāds secinājums varētu izrietēt. Minētais nozīmē, ka Noteikumi Nr. 675 neatbilst EST secinājumiem lietā C-673/16 *Coman*. Līdz ar to, lai nodrošinātu Latvijas tiesiskā regulējuma atbilstību Direktīvas 2004/38/EK prasībām, ievērojot lietā C-673/16 *Coman* sniegto jēdziena “laulātais” interpretāciju, būtu jāveic grozījumi, tādējādi nodrošinot līdzvērtīgas iecelšanas un uzturēšanās tiesības dalībvalstī. Vienlaikus norādāms, ka šādi grozījumi nodrošinātu skaidru tiesisko regulējumu, lai persona varētu saprast tiesiskās sekas, kas tai noteiktos apstākļos var iestāties,¹²⁴ bet, kā jau tas tika minēts, tas neuzliktu pienākumu valstij atzīt viendzimuma laulību.

Savukārt cits piemērs, kad likumdevējs nav pieņēmis attiecīgos grozījumus, lai gan Satversmes tiesa ir vairākkārt norādījusi, ka likumdevējam ir pienākums periodiski apsvērt, vai konkrētais tiesiskais regulējums joprojām ir efektīvs, piemērots un nepieciešams,¹²⁵ ir EST lieta C-707/19 *K.S.* Šajā lietā Polijas pirmās instances tiesa ir vērsusies EST ar prejudiciālo jautājumu, lai noskaidrotu, vai Latvijas Sauszemes transportlīdzekļu īpašnieku civiltiesiskās atbildības obligātās apdrošināšanas likuma (turpmāk – OCTA likums) 28. pants nenonāk pretrunā Direktīvas 2009/103/EK¹²⁶ 3. pantam, t.i., OCTA likuma 28. pantā norādīts, ka izdevumi saistībā ar transportlīdzekļa vai tā atlieku evakuāciju tiek segti tikai “Latvijas teritorijā”.

Šāds tiesību normas formulējums pārņemts no spēku zaudējušā Sauszemes transportlīdzekļu īpašnieku civiltiesiskās atbildības obligātās apdrošināšanas likuma 28. panta, kurš zaudēja spēku 2004. gada 1. maijā ar OCTA likuma spēkā stāšanos,¹²⁷ un OCTA likuma 28. pants kopš OCTA likuma pieņemšanas 2004. gadā tika grozīts tikai vienu reizi 2011. gadā, aizstājot OCTA likuma 28. panta otrajā teikumā vārdus “izziņas izdarīšana” ar vārdiem “izmeklēšana kriminālprocesā”.¹²⁸ Tomēr, vērtējot Direktīvas 2009/103/EK 3. pantā minēto, nepārprotami var nonākt pie secinājuma, ka katrai dalībvalstij, kā tas norādīts Direktīvas 2009/103/EK 3. pantā, “visu vajadzīgo pasākumu” ietvaros jānodrošina, ka apdrošināšanas sabiedrības atbildīgas par zaudējumu pilnīgu atlīdzināšanu, tai skaitā arī par tādām zaudējumiem izraisījušā notikuma sekām, kuras izpaužas kā, piemēram, nepieciešamība cietušā transportlīdzekli vilkt uz tā mītnes valsti un izdevumi saistībā ar nepieciešamību transportlīdzekļus novietot stāvvietā. Tomēr konkrētā tiesību norma nav attiecīgi grozīta, jo tādējādi nepastarpināti tiktu negatīvi ietekmēta apdrošināšanas sabiedrību prakse attiecībā uz izmaksu segšanu

¹²⁴ Satversmes tiesas 2020. gada 12. februāra spriedums lietā Nr. 2019-05-01, 19.2. punkts.

¹²⁵ Turpat, 24.1. punkts.

¹²⁶ Eiropas Parlamenta un Padomes 16.09.2009. Direktīva 2009/103/EK par civiltiesiskās atbildības apdrošināšanu saistībā ar mehānisko transportlīdzekļu izmantošanu un kontroli saistībā ar pienākumu apdrošināt šādu atbildību.

¹²⁷ Sauszemes transportlīdzekļu īpašnieku civiltiesiskās atbildības obligātās apdrošināšanas likums: LV likums. Latvijas Vēstnesis, 25.03.1997., Nr. 80/81.

¹²⁸ Likums “Grozījumi Sauszemes transportlīdzekļu īpašnieku civiltiesiskās atbildības obligātās apdrošināšanas likumā”: LV likums. Latvijas Vēstnesis, 12.10.2011., Nr. 161.

līdzīgos kā lietā C-707/19 *K.S.* gadījumos.¹²⁹ Uzsverams, ka uz šī pētījuma tapšanas brīdi spriedums minētajā lietā nav pasludināts.

Vienlaikus ne mazāk svarīgi šajā kontekstā pieminēt arī OCTA likuma 35. panta 8. punktu. Minētā tiesību norma nosaka, ka apdrošinātājs vai Latvijas Transportlīdzekļu apdrošinātāju birojs neatlīdzina ceļu satiksmes negadījuma dēļ negūto peļņu. Šāds regulējums OCTA likumā ietverts no 2004. gada 1. maija, un līdzīgs regulējums bija arī iepriekšējā Sauszemes transportlīdzekļu īpašnieku civiltiesiskās atbildības obligātās apdrošināšanas likumā. Šī likuma 34. panta 7. punktā bija noteikts, ka apdrošinātājs neatlīdzina ar ceļu satiksmes negadījumu saistīto negūto peļņu vai morālo kaitējumu.

Tomēr, kā izriet no Direktīvas 2009/103/EK 1. panta 2. punkta, 3. un 9. panta, kā arī EST sprieduma lietā *Drozdzovs*¹³⁰, OCTA likumu būtu jāgroza, izslēdzot no tā 35. panta 8. punktā norādīto izņēmumu. Tas tā ir, jo jebkura tiesību norma jāinterpretē atbilstoši tiesiskā regulējuma sistēmai un mērķim, kurā konkrētā tiesību norma ietilpst, nevis atrauti no tās. Tas faktiski nozīmē, ka, ņemot vērā Direktīvas mērķi un norādītas tiesību normas, līdz brīdim, kad tiks veikti attiecīgi grozījumi OCTA likumā, tiesību normu interpretācijas rezultātā cietušajai personai būtu jāatlīdzina ceļu satiksmes negadījuma dēļ negūtā peļņa, ja šāds zaudējumu veids ir radies un tā apmērs ir aprēķināms. Uzsverams, ka pretējā gadījumā var iestāties valsts atbildības gadījums, kur persona var celt prasību pret valsti nacionālajā tiesā, tomēr minētais jautājums nav šī pētījuma tvērumā.

V Pienākums pamatot tiesību normu

Nav pieļaujams, ka pienācīgas pamatošanas princips tiek izprasts šauri, “uztverot to tikai kā prasību pievienot likumdošanas iniciatīvai paskaidrojošu tekstu noteiktā formā. Šāda pieeja ir uzskatāma par šī principa ievērošanu minimālā apmērā, lai piemērotajam rastos zināms priekšstats par likumdevēja mērķi, noregulējot konkrēto jautājumu”¹³¹. Minētā principa “darbība pēc būtības nozīmē likumdošanas procesu, kas balstīts uz pierādījumiem, kas iegūti, ievērojot saprotamu metodoloģiju, un kas apliecina likumdevēja izpratni par regulējuma ietekmi uz sabiedrību un regulējamo jomu”¹³².

Turklāt uz šādu pieeju norādījusi arī EK, jo tādējādi var nodrošināt, pirmkārt, atvērtu un caurskatāmu lēmumu pieņemšanas procesu, otrkārt, iedzīvotāju un ieinteresēto personu līdzdalību visā politikas un tiesību aktu pieņemšanas procesa gaitā, un, treškārt, līdz minimumam samazināt regulatīvo slogu uzņēmumiem, iedzīvotājiem un valsts pārvaldes iestādēm.¹³³ Tas tā ir, jo, kā to norāda EK,

¹²⁹ Viens no piemēriem apdrošināšanas uzņēmumu lobiju darbībai – Smiltēns: OCTA likuma grozījumi rada aizdomas par apdrošinātāju interešu lobēšanu. Pieejams: <https://www.apollo.lv/6007260/smiltens-octa-likuma-grozijumi-rada-aizdomas-par-apdrosinataju-interesu-lobesanu>.

¹³⁰ EST 2013. gada 24. oktobra spriedums lietā C-277/12 *Drozdzovs*, 30. – 32. punkts.

¹³¹ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. V nodaļa. Likumdošana. Autori kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskajā vadībā. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2019, 344. lpp.

¹³² Turpat, 345. lpp.

¹³³ Labāks regulējums: kālab un kā. Eiropas Komisijas mājas lapa. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/law/law-making-process/planning-and-proposing-law/better-regulation-why-and-how_lv.

“[tiesību aktu pieņemšana nav pašmērķis – tas ir veids, kā dot taustāmus ieguvumus [...] pilsoņiem un risināt kopīgās problēmas [...]. Pastāv lielāka iespēja, ka mērķtiecīgs, uz faktiem balstīts un vienkārši uzrakstīts regulējums jebkurā (ekonomikas, sociālajā vai vides) jomā tiks īstenots pareizi un izpildīs savu uzdevumu. Moderni un samērīgi noteikumi, kas ir pielāgoti noteiktajam mērķim, ir būtiski svarīgi ne tikai tiesiskuma nodrošināšanai [...], bet arī valstu pārvaldes iestāžu un uzņēmumu efektivitātes nodrošināšanai.”¹³⁴ Uzsverams, ka šim EK uzskatam nebūtu jāatšķiras no nacionālās izpildvaras un likumdevēja mērķiem.

Vienlaikus ne mazāk svarīgi uzsvērt, ka nacionālajā līmenī "izvērtējumu par iecerētā regulējuma mērķi un ietekmi uz regulējamo jomu, kā arī tā vietu kopējā tiesību sistēmā izpildvaras līmenī būtu jāveic politikas plānošanas procesa un likumprojekta sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojuma jeb anotācijas izstrādes ietvaros"¹³⁵, savukārt Saeimā to būtu jānodrošina, organizējot atbildīgās komisijas darbu likumprojekta izskatīšanas laikā. Tas nozīmē, ka Saeimai kā likumdevējam būtu jānodrošina tāds normatīvo aktu izstrādes process, kurā būtu notikusi pietiekama viedokļu uzklauššana, tostarp priekšlikumu, arī alternatīvu, izvērtēšana.¹³⁶

Minētais attiecīgi nozīmē, ka likumdevējam jāizskata likumprojekti atklāti Saeimas un tās komisiju sēdēs, kurās ir iespēja likumprojektus apspriest, kā arī deputāti var izmantot savas tiesības izteikties un balsot. Demokrātiskā tiesiskā valstī likumdevējam ir arī pienākums savlaicīgi un pienācīgi informēt un pēc iespējas likumdošanas procesā iesaistīt sabiedrību un konsultēties ar ieinteresētajām personām,¹³⁷ lai tādējādi sabiedrībā veidotos pārliecība par pieņemto lēmumu tiesiskumu. Norādītais attiecas arī uz mazākumtautību iesaisti.¹³⁸

Turklāt, kas ir ne mazāk svarīgi, pamatojuma izstrāde un apspriešana likumdošanas procesā nodrošina to, ka likuma adresēti (arī regulētās nozares pārstāvji) saprot un spēj likumu piemērot, tas sasniedz mērķi, un tā ieviešanas izmaksas ir samērojamas ar sasniedzamo rezultātu. Vienlaicīgi var novērtēt, “vai likumā ietverto ierobežojumu mērķis ir leģitīms un vai izvēlētās metodes mērķa sasniegšanai atbilst satversmības testam”¹³⁹. Tas vēl jo vairāk tā ir, jo, kā to atzinusi Satversmes tiesa, “pienācīgs, taisnīguma principam atbilstošs un uz cilvēka cieņas aizsardzību vērsts izvērtējums nozīmē, ka ir izsvērtas un līdzsvarotas iesaistīto personu intereses, uzlūkojot katru cilvēku kā augstāko vērtību demokrātiskā tiesiskā valstī”¹⁴⁰.

¹³⁴ Komisijas paziņojums Eiropas Parlamentam, Eiropadomei un Padomei “Labāks regulējums: labāki rezultāti spēcīgākai Savienībai”, COM/2016/0615 final. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=CELEX%3A52016DC0615>.

¹³⁵ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. V nodaļa. Likumdošana. Autori kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskajā vadībā. - Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2019, 345. lpp.

¹³⁶ Satversmes tiesas 2014. gada 7. jūlija sprieduma lietā Nr. 2013-17-01, 28.1. punkts.

¹³⁷ Satversmes tiesas 2019. gada 6. marta sprieduma lietā Nr. 2018-11-01, 18.1. punkts.

¹³⁸ Satversmes tiesas 2019. gada 23. aprīļa spriedums lietā Nr. 2018-12-01.

¹³⁹ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. V nodaļa. Likumdošana. Autori kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskajā vadībā. - Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2019, 345. lpp.

¹⁴⁰ Satversmes tiesas 2017. gada 19. decembra spriedums lietā Nr. 2017-02-03, 20. punkts.

Šajā kontekstā pieminams likumprojekts “Grozījumi Saeimas kārtības rullī” (Nr. 922/Lp12)¹⁴¹. Lai gan uz šo brīdi likumprojekta virzība apstājusies otrajā lasījumā, tomēr ne mazāk svarīgi, ka šajā likumprojektā iekļauta prasība:

1. par anotācijas sagatavošanu likumprojektam, ko iesniedz Valsts prezidents vai deputāti,
2. pamatojuma sagatavošanai priekšlikumiem, kas tiek iesniegti otrajam un trešajam lasījumam,
3. sagatavot atsevišķu ziņojumu par likumprojektu pirms tā pieņemšanas galīgajā lasījumā, kurā būtu jāietver informācija par likumprojekta mērķi un pamatojumu.¹⁴²

Minētā likumprojekta virzība ir nozīmīga cita starpā tādēļ, kā to norāda Valsts prezidents E.Levits, jo "Saeimas Kārtības rullī noteiktā projekta izskatīšana trijos lasījumos ir pamatota un pārdomāta procedūra, savukārt būtisku grozījumu iesniegšana pēdējā brīdī – uz trešo lasījumu – ir šīs procedūras nejēdzīga, neatbilstoša izmantošana. Likuma būtiska labojuma apspriešanai ir jānotiek pakāpeniski, no pirmā lasījuma"¹⁴³, jo tāds process atbilstu demokrātiskas tiesiskas valsts garam.

VI Sabiedrības līdzdalība likumdošanas procesā

Sabiedrības līdzdalība likumdošanas procesā nodrošina demokrātijas leģitimitāti un efektivitāti.¹⁴⁴ Kā tas izriet no aptaujas, kuru veica Komunikācijas vadības aģentūra “*Deep White*”, 61% Latvijas iedzīvotāji uzskata, ka sabiedrības iesaiste uzlabotu lēmumu kvalitāti, 80% sabiedrības jūtas Saeimas un ministriju neuzklausīti, 85% uzskata, ka lēmumi tiek pieņemti šauru grupu interesēs, 74% atbalsta interešu pārstāvības likuma nepieciešamību.¹⁴⁵ Līdz ar to lobēšanas regulējums ir viens no tiem instrumentiem, kurš tiks izmantots, jo tas ir veids, kā tikt sadzirdētiem un paust savu viedokli. Tomēr svarīgi nodalīt sabiedrības līdzdalības formas. Vienā gadījumā tā ir sabiedrības informēšana un uzklausīšana, savukārt otrā gadījumā tas ir lobēšanas process, saprotot ar to pilsoņu demokrātisko tiesību realizēšanu, paužot savu viedokli valdības amatpersonām un politiķiem.¹⁴⁶ Respektīvi, līdzdalības gadījumā tā ir valsts iniciatīva, bet lobēšanas ir jau personas iniciatīva, un personām –

¹⁴¹ Likumprojekts “Grozījumi Saeimas kārtības rullī” (Nr. 922/Lp12). Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/webSasaiste?OpenView&restricttcategory=922/Lp12>.

¹⁴² Latvijas Republikas Satversmes komentāri. V nodaļa. Likumdošana. Autori kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskajā vadībā. - Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2019, 344. lpp; likumprojekts Nr. 922/Lp12 Grozījumi Saeimas kārtības rullī. <https://titania.saeima.lv/LIVS12/SaeimaLIVS12.nsf/0/0F5532C78E2878FBC22581F400331B19?OpenDocument>.

¹⁴³ Kā uzlabot likumdošanu un ierobežot likumdevēja netikumus. Jurista Vārds, 04.02.2020., Nr. 5 (1115), 8.-11.lpp.

¹⁴⁴ Satversmes tiesas 2005. gada 13. maija spriedums lietā Nr. 2004-18-0106, secinājumu daļas 7. punkts; Latvijas Republikas Satversmes komentāri. V nodaļa. Likumdošana. Autori kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskajā vadībā. - Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2019, 345. lpp.

¹⁴⁵ Sabiedriskās domas aptauja “Sabiedrības intereses varas gaitējos. Interešu pārstāvības likuma regulējums”. Pieejams: https://aizsardziba.saeima.lv/attachments/article/1534/lobija%20likums_sabiedri%CC%84bas%20atbalsts_DW_SKD_S.pdf.

¹⁴⁶ Kalniņš, V. Efektīvas lobēšanas īstā atslēga – caurskatāmība. Providus, 05.09.2006. Pieejams: <http://providus.lv/article/efektivitas-lobesanas-ista-atslega-caurskatamiba>.

privātpersonām vai juridiskām personām – jāzina “spēles noteikumi”, kad tiek runāts par lobēšanu, savādāk, ja tas tā nav, tiek izvēlēts jau pavisam cits ceļš, t.i., tirgošanās ar ietekmi,¹⁴⁷ kas “notiek, lai [...] panāktu valsts amatpersonas kādu darbību izdarīšanu vai kāda lēmuma pieņemšanu vai pamudinātu uz to kādu citu personu”¹⁴⁸, tomēr tirgošanās ar ietekmi krimināltiesiska kvalifikācija nav šajā pētījumā apskatāmais jautājums.

Attiecībā uz pirmo formu norādāms, ka sabiedrības informēšanai un uzklaušīšanai jākalpo diviem mērķiem. Pirmkārt, lai iegūtu informāciju, kas sekmētu pamatota un taisnīga lēmuma pieņemšanu, un, otrkārt, pārliecinātu sabiedrību, ka tās viedoklis tiek apspriests. Tādējādi šāda sabiedrības līdzdalība lēmumu pieņemšanā dod iespēju sabiedrībai paust un lēmumu pieņēmējam ņemt vērā sabiedrības izteiktos viedokļus.¹⁴⁹

Uzsverams, ka sabiedrības līdzdalības ar to saprotot informēšanu un uzklaušīšanu galvenās vadlīnijas un organizēšanas kārtību nosaka Ministru kabineta 2009. gada 25. augusta noteikumi Nr. 970 „Sabiedrības līdzdalības kārtība attīstības plānošanas procesā”.¹⁵⁰ Šie noteikumi nosaka sabiedrības līdzdalības kārtību Saeimas, Ministru kabineta, tiešās valsts pārvaldes iestāžu, valsts pārvaldes iestāžu, kas nav padotas Ministru kabinetam, plānošanas reģionu un pašvaldību attīstības plānošanas procesā. Lai gan Ministru kabineta 2009. gada 25. augusta noteikumi Nr. 970 „Sabiedrības līdzdalības kārtība attīstības plānošanas procesā” attiecas tikai uz sabiedrības līdzdalību tieši attīstības plānošanas dokumentos, tomēr tie iezīmē to, kādas līdzdalības formas un iespējas varētu būt:

1. “Līdzdalības formas:

- 1.1. starpinstitutionālu darba grupa;
- 1.2. konsultatīvā padome;
- 1.3. sabiedriska apspriede;
- 1.4. atzinumu sniegšana;
- 1.5. citas sabiedrības iesaistīšanas formas – diskusijas un tml.

2. Līdzdalības iespējas politikas plānošanas un īstenošanas posmi:

- 1.1. procesa ierosināšanā, dokumenta izstrādē;
- 1.2. lēmuma pieņemšanas procesā lēmējinstitutionijas noteiktajā kārtībā;
- 1.3. dokumenta ieviešanā;
- 1.4. dokumenta ieviešanas uzraudzībā un novērtēšanā;

¹⁴⁷ Harstad, B., & Svensson, J. (2011). Bribes, lobbying and development. *American Political Science Review*, 105(1), 46–63; Bennedsen, M., Feldmann, S. E., & Lassen, D. D. (2009). Strong firms lobby, weak firms bribe. A survey-based analysis of the demand for influence and corruption. Pieejams: <https://ssrn.com/abstract=1503028>.

¹⁴⁸ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Sevišķā daļa. Trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2009, 776. lpp.

¹⁴⁹ Satversmes tiesas 2008. gada 17. janvāra spriedums lietā 2007-11-03, 26.1. punkts.

¹⁵⁰ Savukārt kā piemērs oficiālajam paziņojumam norādāms – Oficiālais paziņojums (OP 2020/110.TP2): paziņojumi par teritoriālo plānošanu. Publicēts oficiālajā izdevumā "Latvijas Vēstnesis", 9.06.2020., Nr. 110 <https://www.vestnesis.lv/op/2020/110.TP2>. Vienlaikus arī, piemēram, VARAM mājas lapā sadaļā par “Politikas plānošanas dokumentu sabiedriskās apspriešanas” pieejamas izsludinātās apspriešanās: <https://www.varam.gov.lv/lv/politikas-planosanas-dokumentu-sabiedriskas-apspriesanas>. Tāpat Rīgas pilsētas būvvaldes mājas lapā: <http://www.rpbv.lv/pilsetvide/adresacija/adresacijas-projekts/publiskas-apspriesanas/>.

1.5. dokumenta aktualizācijā.”¹⁵¹

Tomēr tajā pašā laikā norādāms, ka detalizēta regulējuma par sabiedrības līdzdalību plašākā kontekstā nav,¹⁵² kas attiecīgi nozīmē, ka šāds tiesiskais regulējums jāpilnveido vai arī jāizstrādā jauns. Tāpat uzsverams, ka atbilstoši Ministru kabineta 2009. gada 15. decembra instrukcijai Nr. 19 "Tiesību akta projekta sākotnējās ietekmes izvērtēšanas kārtība" anotācijā jāietver informāciju par sabiedrības līdzdalību projekta izstrādē un šīs līdzdalības rezultātiem. Lai gan indivīdiem ir tiesības, nevis pienākums piedalīties sabiedrībai kopumā svarīgu lēmumu pieņemšanā, tomēr šo tiesību īstenošana ir lielā mērā atkarīga no publiskās varas subjektu vēlmes ieinteresēt sabiedrību šādās aktivitātēs. Vienlaikus publiskās varas subjektiem nav tiesību prezumēt sabiedrības kūtumu un tādējādi attaisnot savu bezdarbību, kad jādara viss iespējamais (saprātīgi jācenšas), lai informētu sabiedrību par paredzamo darbību.¹⁵³

Turklāt saistībā ar sabiedrības informēšanu un uzklausišanu jānorāda ne tikai uz pieminēto EK iniciatīvu par ikgadējo tiesiskuma ziņojumu,¹⁵⁴ kur viens no EK interesējošiem jautājumiem skar sabiedrības līdzdalību normatīvo aktu izstrādē, bet arī uz Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas (turpmāk - OECD) Regulatīvās politikas komitejas sekretariāta lūgumu aizpildīt OECD Regulatīvās politikas un pārvaldības indikatoru novērtējuma anketu (*Indicators of Regulatory Policy and Governance (iREG) Questionnaire 2020*).¹⁵⁵ Šajā anketā iekļauti ne tikai vispārēji jautājumi par to, kā Latvijā notiek sabiedrības informēšana un uzklausišana, bet arī jautājumi par to, kā tiek nodrošināta sabiedrības informēšana un uzklausišana saistībā ar ES normatīvo aktu izstrādi. Respektīvi, tiek jautāts, vai notiek sabiedrības informēšana un uzklausišana:¹⁵⁶

1. kad EK iesniedz priekšlikumu par jaunu ES normatīvo aktu vai arī grozījumiem esošajā ES normatīvajā aktā.¹⁵⁷
2. kad valsts gatavo savas pozīcijas/nostājas par ES normatīvo aktu tā izstrādes procesā;

¹⁵¹Saeimas Aizsardzības, iekšlietu un korupcijas novēršanas komisijas darba grupas Lobēšanas atklātības likuma izstrādei sežu 2020. gada 14. oktobra darba grupas protokola pielikums. Pieejams: <https://aizsardziba.saeima.lv/darba-grupa-lob%C4%93%C5%A1anas-atkl%C4%81t%C4%ABbas-likuma-izstr%C4%81dei/darba-grupas-s%C4%93%C5%BEu-protokoli>.

¹⁵² Turpat.

¹⁵³ Satversmes tiesas 2004. gada 9. marta spriedums lietā Nr. 2003-16-05, secinājumu daļas 3.1. punkts; Satversmes tiesas 2003. gada 14. februāra spriedums lietā Nr. 2002-14-04, secinājumu daļas trešai punkts. Sabiedriskā apspriešana. Tiek pretrunīgās intereses. Publicēts oficiālajā laikrakstā "Latvijas Vēstnesis", 1.07.2004., Nr. 103 <https://www.vestnesis.lv/ta/id/90564>.

¹⁵⁴ European Commission, Communication 'Further strengthening the Rule of Law within the Union, State of play and possible next steps,' COM (2019)163 of 3.4.2019. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52019DC0163&from=EN>; 2020 Annual Rule of Law Report - European Parliament. Pieejams: <https://www.europarl.europa.eu/legislative-train/theme-a-new-push-for-european-democracy/file-2020-annual-rule-of-law-report>.

¹⁵⁵ Valsts kancelejas 2020. gada 21. jūlija vēstule Nr. 2020-7.3.1./62-1369. Nav publiski pieejama.

¹⁵⁶ Indicators of Regulatory Policy and Governance (iREG) Questionnaire 2020, pp. 35. - 37. Nav publiski pieejams.

¹⁵⁷ Eiropas Savienības likumdošanas procesa apraksts. Pieejams: https://www.europarl.europa.eu/external/html/legislativeprocedure/default_lv.htm.

3. kad un kādus valsts izpildes pasākumus valsts plāno veikt, lai nodrošinātu atbilstību ES normatīvajam aktam vai arī lai tādējādi pārņemtu attiecīgo ES tiesību aktu nacionālajā tiesību sistēmā.

Uzsverams, ka katrs ES tiesību akts atrodas kādas ministrijas kompetencē, kas attiecīgi arī koordinē kādas konkrētas direktīvas pārņemšanu vai atbilstības nodrošināšanu kādai konkrētai regulai. Šāda kārtība izriet no Ministru kabineta 2012. gada 10. aprīļa noteikumiem Nr. 255 "ES tiesību aktu pārņemšanas un ieviešanas kontroles un koordinācijas noteikumi". Savukārt jautājums par to, ka šajā procesā būtu jāiesaista sabiedrība ietverts cita starpā Ministru kabineta 2020. gada 14. jūlija noteikumu Nr. 445 "Kārtība, kādā iestādes ievieto informāciju internetā" 20.4.4. punktā. Minētajā tiesību normā noteikts, ka sadaļā "Darbības joma" ministrijām jāiekļauj informāciju par ES tiesību aktu publiskajām konsultācijām un sabiedrības līdzdalību, kā arī par ES tiesību aktu projektu izstrādi un sabiedrības līdzdalību.

Vienlaikus no Ministru kabineta 2009. gada 3. februāra noteikumiem Nr. 96 "Kārtība, kādā izstrādā, saskaņo, apstiprina un aktualizē Latvijas Republikas nacionālās pozīcijas ES jautājumos" 8. punkta izriet, ka atbildīgajai iestādei jānodrošina sabiedrības (tai skaitā pašvaldību un sociālo partneru organizāciju, biedrību un nodibinājumu) informēšanu par ES politikas dokumentiem, ES tiesību aktu projektiem un Latvijas interesēm tajos, kā arī jānodrošina sabiedrības iesaiste ES lēmumu pieņemšanas procesā, ievērojot informācijas pieejamības ierobežojumus. Atbildīgajai iestādei jānodrošina, ka par attiecīgo jautājumu virzību un Latvijas sasniegtajiem rezultātiem tiek informētas tās pašvaldību un sociālo partneru organizācijas, biedrības un nodibinājumi, kuri iesaistījušies attiecīgās nacionālās pozīcijas izstrādē.

Tomēr, ielūkojoties ministriju mājas lapās, secināms, ka ES normatīvo aktu izstrādes procesā, kā arī valsts izpildes pasākumu posmā sabiedrība netiek iesaistīta. Attiecīgi sabiedrība tiek informēta un iegūst iespēju izteikt viedokli jau par pieņemtu ES normatīvo aktu, nevis izstrādē esošo ES tiesību aktu. Faktiski sabiedrība tiek informēta tikai tad, kad ES normatīvais akts ir jau pieņemts un valstij jānodrošina tam atbilstība vai arī jāveic transponēšanas pasākumi jeb valsts izpildes pasākumi. Šādi valsts izpildes pasākumi ir jauns likums/grozījumi esošajā vai arī jauni Ministru kabineta noteikumi/grozījumi esošajos, kad notiek sabiedrības iesaistīšana. Tādējādi konstatējams, ka sabiedrības iesaistīšana un informēšana, kā arī uzklauššana nenotiek visos līmeņos, jo pirms nacionālā normatīvā akta projekta, ar ko tiek pārņemts ES normatīvais akts vai arī nodrošināta atbilstība tam, sabiedrība netiek iesaistīta viedokļa paušanā, kas attiecīgi nozīmē, ka sabiedrības viedoklis tiek uzklaušts tikai par nacionāliem normatīvajiem aktiem saistībā ar ES tiesībām jau *post-factum*. Pieminams arī tas, ka sabiedrībā trūkst izpratnes arī par savu kā ES pilsoņu iespēju izteikt viedokli par ES

normatīvajiem aktiem, un arī tādu, piemēram, ES instrumentu kā Eiropas pilsoņu iniciatīva,¹⁵⁸ tomēr minētais aspekts nav šī pētījuma tvērumā.

Savukārt attiecībā uz otro sabiedrības līdzdalības formu norādāms, ka lobēšanai ir dažādas definīcijas, tomēr to vispārīgi var raksturot kā likumīgu un pārredzamu darbību kopumu, kas izstrādāts ar nolūku ietekmēt lēmumu pieņēmēju viedokli.¹⁵⁹ Lobēšanas procesa ietvaros izpildvaras, kā arī likumdevēja pārstāvji kontaktējas ar lobijiem. Turklāt lobēšanas ietvaros lobisti sniedz informāciju un tehniski profesionālu pieredzi, kas var būt noderīga un dažkārt izšķiroša, lai noteiktu normatīvo kādu regulējumu.¹⁶⁰ Tomēr, “strādājot ar lobijiem, ir svarīgi nodrošināt procesa caurskatamību un izsekojamību, kā arī atrast saprātīgu līdzsvaru starp pretrunīgām lobistu prasībām, spējot izvēlēties ilgtermiņa ieguvumus sabiedrībai kopumā.”¹⁶¹ Tas tā ir, jo lobēšanas ietvaros lobisti sacenšas savā starpā, kas attiecīgi liek tiem izmantot ticamāku un pierādījumos/apgalvojumos balstītu informāciju, tādējādi stiprinot savus argumentus.¹⁶²

Vienlaikus uzsverams, ka, “lai arī atsevišķi lobēšanas regulējuma elementi pastāv, jo īpaši izpildvaras ietvaros [...], vispārīgs regulējums par lobēšanas kārtību likumdošanas procesā Latvijā nav izveidots”¹⁶³. Esošais regulējums ir ļoti fragmentārs un nenodrošina starptautiskajās rekomendācijās izvirzīto mērķu sasniegšanu, piemēram, atklātību,¹⁶⁴ lai gan atklātība ir viena no vērtībām, kas ietverta arī starptautiskajos lobēšanas standartos¹⁶⁵. Turklāt lobētāji Latvijā darbojas, izmantojot jebkurai privātpersonai noteiktās tiesības,¹⁶⁶ ņemot vērā, ka Saeimas komisijas sēdes ir atklātas, ja netiek nolemts rīkot aizklātu sēdi.¹⁶⁷

¹⁵⁸ Soņeca V. Eiropas pilsoņu iniciatīva: līdzdalības rīks, kas dod iespēju tikt sadzirdētiem. Jurista Vārds, 22.12.2020., Nr. 51/52 (1161/1162), 76.-83. lpp.

¹⁵⁹ IRIMIEȘ, Laura Maria. Lobbying and Social Participation – Key Features for an Effective Public Administration in Romania. *Transylvanian Review of Administrative Sciences*, [S.l.], p. 57-73, Dec. 2017. ISSN 1842-2845. Pieejams: <https://rtsa.ro/tras/index.php/tras/article/view/543>.

¹⁶⁰ Žák, M. (2019). Democracy, Lobbying and Economics, *Review of Economic Perspectives*, 19(3), 193-210. doi: <https://doi.org/10.2478/revecp-2019-0011>.

¹⁶¹ Stefan, C., (2012). The influence of Lobbying on EU Democracy, *Revista Continuitate si schimbare in guvernanta europeana*, vol. 6, no. 1-2, pp. 35–50; Žák, M. (2019). Democracy, Lobbying and Economics, *Review of Economic Perspectives*, 19(3), 193-210. doi: <https://doi.org/10.2478/revecp-2019-0011>; Latvijas Republikas Satversmes komentāri. V nodaļa. Likumdošana. Autori kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskajā vadībā. - Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2019, 346. lpp.

¹⁶² Goldberg, F. Corruption and lobbying: conceptual differentiation and gray areas. *Crime Law Soc Change* 70, 2018, p. 201.

¹⁶³ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. V nodaļa. Likumdošana. Autori kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskajā vadībā. - Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2019, 346. lpp.

¹⁶⁴ Recommendation of the Committee of Ministers to member States on the legal regulation of lobbying activities in the context of public decision making. CM/Rec(2017)2. Adopted by Committee of Ministers on 22 March 2017: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=0900001680700a40.

¹⁶⁵ The International Standards for Lobbying Regulation, 2015. Pieejams: <https://lobbyingtransparency.net/>.

¹⁶⁶ Valsts pārvaldes iekārtas likuma VI nodaļa “Sabiedrības līdzdalība valsts pārvaldē”, kā arī no Saeimas kārtības ruļļa 169. panta pirmā daļa.

¹⁶⁷ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. V nodaļa. Likumdošana. Autori kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskajā vadībā. - Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2019, 381. lpp.

VII Lobēšanas regulējuma nepieciešamība

Lai arī labas likumdošanas princips negarantē konkrētu vienai personai vai personu grupai vēlamu rezultātu, tomēr tā ievērošana ikvienam dod pārliecību par to, ka attiecīgais jautājums ir demokrātiski apspriests, respektīvi, dažādi viedokļi ir pausti un analizēti, un ka dažādu tiesību un likumīgo interešu sadursmes gadījumā labākais iespējamais līdzsvars ir meklēts.¹⁶⁸ Minēto var nodrošināt ar lobēšanas regulējuma esamību valstī, ņemot vērā, ka viena no demokrātiskas sabiedrības pazīmēm ir tiesības likumīgā ceļā virzīt savas intereses.¹⁶⁹

Situācijā, kad lobēšanas darbības ir caurskatāmas, tas ir leģitīms veids dažādām interešu grupām iesaistīties lēmumu pieņemšanā.¹⁷⁰ Turklāt lobēšana veicina kvalitatīvu lēmumu pieņemšanu.¹⁷¹ Piemēram, lai nodrošinātu ES iestādēs lēmumu pieņemšanas procesu pārredzamu un atklātu,¹⁷² EK kopā ar Eiropas Parlamentu izveidojusi Pārredzamības reģistru, kura mērķis ir sniegt atbildes uz jautājumiem – kā intereses tiek pārstāvētas, kas tās pārstāv un par kādiem budžeta līdzekļiem.¹⁷³ Savukārt, ja lobēšanas aktivitātes nav reglamentētas un tās nav caurskatāmas, kā arī netiek izprasta atšķirība starp lobēšanu un tirgošanos ar ietekmi, kur pēdējā minētā gadījumā paredzēta kriminālatbildība,¹⁷⁴ var izveidoties situācija, kurā kādam tiek piešķirta privileģēta pieeja vai/un arī kāds var tikt izslēgts no lēmumu pieņemšanas procesa.¹⁷⁵ Vienlaikus tādējādi nevar tikt nodrošināta arī laba likumdošanas principa ievērošana,¹⁷⁶ lai gan minētā principa mērķis, kā tas minēts iepriekš, ir veicināt personu uzticēšanos valstij un tiesībām, kā arī demokrātiska procesa izpratnei.¹⁷⁷

Latvijā pašreizējais tiesiskais regulējums nenodrošina “pat minimālo atklātības pakāpi. Likumdošanas procesā teju vai vienīgā prasība atklāt informāciju par atsevišķiem lobēšanas aspektiem ir pienākums tiesību aktu projektiem pievienot anotāciju, kurā jānorāda, kādas konsultācijas ir notikušas, sagatavojot likumprojektu [...], vai arī sabiedrības pārstāvjus, ar kuriem notikušas konsultācijas projekta izstrādes procesā [...]. Ir arī prasība publiskot sabiedrisko apspriežu un publisko apspriežu dalībnieku sarakstus [...]”¹⁷⁸ Tomēr Saeimas deputātiem nav pienākuma atklāt informāciju par konsultācijām, kādas notikušas, gatavojot priekšlikumus izskatīšanā esošiem likumprojektiem.¹⁷⁹

¹⁶⁸ Satversmes tiesas 23.04.2019. spriedums lietā Nr. 2018-12-01, 24.1. punkts.

¹⁶⁹ Lobēšana kā daļa no demokrātijas. Latvijas Vēstnesis, 26.02.2004., Nr. 31.

¹⁷⁰ Kalniņš V. “Lobēšana”. Nacionālā enciklopēdija. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/33730-lobesana>.

¹⁷¹ Laba likumdošana un lobisms. Jurista Vārds, 07.11.2017., Nr. 46 (1000), 24.–29. lpp.

¹⁷² Komisijas paziņojums – “Turpmākie pasākumi pēc Zaļās grāmatas “Eiropas pārredzamības iniciatīva””. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/lv/ALL/?uri=CELEX:52007DC0127>.

¹⁷³ Pārredzamība un ES. Pieejams: <http://ec.europa.eu/transparencyregister/public/homePage.do>; Eiropas Parlamenta sagatavots informatīvs materiāls “Is transparency the key to citizens’ trust?”. Pieejams: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2019/637923/EPRS_ATA\(2019\)637923_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2019/637923/EPRS_ATA(2019)637923_EN.pdf).

¹⁷⁴ Krimināllikuma 326.¹ pants paredz atbildību par tirgošanos ar ietekmi.

¹⁷⁵ Alksne A. Delnas 2015. gada pētījums “Lobēšanas atklātība Latvijā”, 9. lpp. Pieejams: https://delna.lv/wp-content/uploads/2011/04/2015_LobesanasAtklatibaLatvija.pdf.

¹⁷⁶ Laba likumdošana un lobisms. Jurista Vārds, 07.11.2017., Nr. 46 (1000), 24.–29. lpp.

¹⁷⁷ Satversmes tiesas 2014. gada 28. novembra spriedums lietā Nr. 2014-09-01, 23. punkts.

¹⁷⁸ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. V nodaļa. Likumdošana. Autori kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskajā vadībā. - Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2019, 381. lpp.

¹⁷⁹ Turpat, 380. - 382. lpp.

Vienlaikus pieminami arī Ministru kabineta 2018. gada 21. novembra ieteikumi Nr. 1 "Valsts pārvaldes vērtības un ētikas pamatprincipi". Tomēr, lai arī šajos ieteikumos ietverta prasība publicēt informāciju par kontaktēšanos ar lobētājiem, minētā prasība ir attiecināma uz izpildvaru, nevis uz likumdevēju. Turklāt daži no valsts amatpersonu darbības regulējuma jautājumiem ietverti arī likumā "Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā", kas nosaka valsts amatpersonām stingrus ierobežojumus attiecībā uz dāvanu pieņemšanu, pildot amata pienākumus, kā arī gadījumus, kad dāvanas aizliegt pieņemt pat ārpus amata pienākumu pildīšana. Šajā likumā tāpat noteikti pienākumi valsts amatpersonai ziņot par saviem vai citu amatpersonu interešu konfliktiem, tomēr arī šie pienākumi ļoti ierobežotā apmērā attiecināmi uz Saeimas deputātiem, kas attiecīgi nenodrošina atklātību.

VIII Lobēšanas regulējuma attīstība Latvijā līdz 2019. gadam

Latvijā darbs pie lobēšanas regulējuma aizsākās 2004. gada 4. augustā, kad ar Ministru kabineta 2004. gada 4. augusta rīkojumu,¹⁸⁰ kā arī Ministru prezidenta 2005. gada 28. jūnija rīkojumu¹⁸¹ Korupcijas novēršanas un apkarošanas birojam (turpmāk – KNAB) tika uzdots izstrādāt koncepciju par lobēšanas regulējuma nepieciešamību Latvijā. Ar Ministru kabineta 2008. gada 28. jūlija rīkojumu¹⁸² tika atbalstīts viens no KNAB izstrādātajiem risinājumiem, paredzot lobēšanas atklātības pamatprincipu noteikšanu valsts un pašvaldību institūciju ētikas kodeksos un citos normatīvajos aktos, tomēr līdz šim attiecīgie grozījumi normatīvajos aktos nav veikti. Tāpat, lai gan, piemēram, Veselības ministrijas mājaslapā pieejama šīs ministrijas izstrādāta procedūra, kuras mērķis ir noteikt kārtību, kādā notiek ierēdņu un darbinieku saziņa ar lobētājiem,¹⁸³ tomēr tāda informācija nesniedz visaptverošu ieskatu par konkrētiem lobētājiem. Tāpat minētā kārtība attiecināma uz izpildvaru, nevis likumdevēju, kā tas izriet no ieteikumiem "Valsts pārvaldes vērtības un ētikas pamatprincipi".

Nākamais mēģinājums ieviest lobēšanas regulējumu Latvijā bija 2011. gadā, kad Ministru kabinets ar 2011. gada 12. decembra rīkojumu¹⁸⁴ uzdeva KNAB izstrādāt likumprojektu "Lobēšanas atklātības likums". Minētais likumprojekts 2012. gada 14. jūnijā tika izsludināts Valsts sekretāru sanāksmē,¹⁸⁵ tomēr Ministru kabinets 2014. gada 17. februārī šo likumprojektu atstāja bez tālākas

¹⁸⁰ Ministru kabineta 04.08.2004. rīkojums Nr. 547 "Par Korupcijas novēršanas un apkarošanas valsts programmu 2004.–2008. gadam". Latvijas Vēstnesis, 06.08.2004., Nr. 124.

¹⁸¹ Ministru prezidenta 28.06.2005. rīkojums Nr. 281 "Par darba grupu koncepcijas projekta izstrādei par lobēšanas tiesiskā regulējuma pilnveidošanu". Latvijas Vēstnesis, 29.06.2005., Nr. 100.

¹⁸² Ministru kabineta 28.07.2008. rīkojums Nr. 435 "Par koncepciju "Lobēšanas tiesiskās reglamentācijas nepieciešamība Latvijā"". Latvijas Vēstnesis, 31.07.2008., Nr. 117.

¹⁸³ Veselības ministrijas komunikācija ar lobētājiem. Pieejams:

http://www.vm.gov.lv/lv/aktualitates/sabiedribas_lidzdaliba/veselibas_ministrijas_komunikacija_ar_lobetajiem/.

¹⁸⁴ Ministru kabineta 12.12.2011. rīkojums Nr. 647 "Par koncepciju "Publiskās pieejamības nodrošināšana informācijai par lobētājiem"". Latvijas Vēstnesis, 13.12.2011., Nr. 195.

¹⁸⁵ Likumprojekta "Lobēšanas atklātības likums" sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). Pieejams: http://tap.mk.gov.lv/doc/2005/KNABAnot_131216_lob.3829.docx [aplūkots 17.03.2020.].

virzības, nesniedzot izvērstu motivāciju pieņemtajam lēmumam.¹⁸⁶ Līdz ar to arī otrais mēģinājums ieviest lobēšanas regulējumu Latvijā bija nesekmīgs, jo neguva politisko atbalstu, lai gan lobēšanas regulējuma mērķis ir atklātība, kur savukārt atklājamā informācija ietver lobētāja un lobēšanas klienta identitāti, ar lobēšanu saistītos maksājumus lobētājam, partijām/politiķiem, lobēšanas jomas un konkrētus jautājumus, iestādes un amatpersonas, ar kurām lobētājs kontaktējies.¹⁸⁷

Tāpat uzsverams, ka nereglamentētas lobēšanas darbības ir arī viens no iemesliem sabiedrībā plaši izplatītam viedoklim, ka normatīvie akti tiek pieņemti nevis sabiedrības, bet gan kādas šauras grupas interesēs,¹⁸⁸ tādējādi radot neuzticēšanos valsts varai, jo nepastāv atklātība, kas ir viens no atslēgas elementiem pārstāvnieciskai demokrātijai.¹⁸⁹ Vēl jo vairāk tas tā ir, jo, lai gan likumdevēja gribu iespējams noskaidrot, ielūkojoties likumprojekta virzītāja sagatavotajā anotācijā, tomēr, kā tas minēts iepriekš, Saeimas deputātiem atbilstoši Saeimas kārtības rullim ir tiesības iesniegt priekšlikumus likumprojektam starp lasījumiem. Turklāt sākotnēji sagatavotā likumprojekta anotācija netiek papildinātā vai arī pārstrādāta, ietverot tajā informāciju par jaunām/grozītām/izslēgtām/papildinātām tiesību normām.

Līdz ar to veidojas situācija, kurā sākotnējā likumprojekta mērķis un būtība var būt mainījusies, tomēr to neatklāj likumprojekta anotācija,¹⁹⁰ lai gan likumprojekta anotācijai ir jābūt vienam no tiem avotiem, kas sniedz informāciju par tiesību akta nepieciešamību, piemērošanu un ietekmi uz dažādām jomām. Tas tā ir, jo anotācijā ietvertais pamatojums ļauj sabiedrībai gūt priekšstatu par tiem apsvērumiem, kas bijuši par pamatu tiesību normas pieņemšanai.¹⁹¹ Uzsverams, ka šo problēmu varētu novērst, ja tiktu pieņemti grozījumi Saeimas kārtības rullī, kuri šobrīd atrodas otrajā lasījumā un to virzība kopš 2017. gada ir apstājusies. Tomēr tādējādi netiks atrisināts jautājums par lobēšanas regulējumu, kas ir loģisks solis demokrātiskas tiesiskas valsts attīstībā, kura vērsta uz labas pārvaldības principa ievērošanu.¹⁹²

IX Piemēri lobēšanas regulējuma nepieciešamībai

EST C-206/19 KOB lieta

Kā iesākumā jau tika minēts, lobēšanas regulējuma neesamība ietekmē tiesību piemērotājus, jo var tikt pieņemts tiesību akts/norma, kas ir neatbilstošs/-a ES tiesībām. Piemēram, EST 2020. gada

¹⁸⁶ Latvijas Republikas Ministru kabineta komitejas 07.02.2014. sēdes protokols Nr. 7. Pieejams: <http://tap.mk.gov.lv/mk/mkksedes/saraksts/s/protokols/?protokols=2014-02-17> [aplūkots 17.03.2020.].

¹⁸⁷ Kalniņš V. "Lobēšana". Nacionālā enciklopēdija. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/33730-lobesana>.

¹⁸⁸ Krūmiņa V. Kādēļ Latvijā nepieciešams regulēt lobēšanu. Jurista Vārds, 20.06.2017., Nr. 26 (980), 4. lpp.; Kā uzlabot likumdošanu un ierobežot likumdevēja netikumus. Jurista Vārds, 04.02.2020., Nr. 5 (1115), 8.-11.lpp.

¹⁸⁹ Is transparency the key to citizens' trust? European Parliament, 11.04.2019. Pieejams: [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_ATA\(2019\)637923](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_ATA(2019)637923).

¹⁹⁰ Laba likumdošana un lobisms. Jurista Vārds, 07.11.2017., Nr. 46 (1000), 24.-29. lpp.

¹⁹¹ Satversmes tiesas 2020. gada 12. februāra spriedums lietā Nr. 2019-05-01, 19.1.2. punkts.

¹⁹² Recommendation of the Council on OECD Legal Instruments Principles for Transparency and Integrity in Lobbying, 2020. Pieejams: <https://legalinstruments.oecd.org/public/doc/256/256.en.pdf>.

11. jūnija spriedumā lietā C-206/19 *KOB* atzina, ka likuma “Par zemes privatizāciju lauku apvidos” 28.¹ panta pirmās daļas 2. punkta f) apakšpunkts (turpmāk arī – “nacionālā tiesību norma”) neatbilst Direktīvas 2006/123/EK¹⁹³ 9., 10. un 14. pantam. Šo jautājumu EST vērtēja, jo Administratīvās rajona tiesas Rīgas tiesu nams vēlējās noskaidrot, vai likumā noteiktās prasības lauksaimniecības zemes iegādei, kuru vēlas veikt citas ES dalībvalsts pilsoņi, nonāk/nenonāk pretrunā LESD 18., 49. un 63. pantam. Šajā kontekstā uzsverams, ka EST nevērtēja nacionālās tiesību normas atbilstību LESD, bet gan Direktīvas 2006/123/EK prasībām, lai gan minētās direktīvas prasības pārņemtas ar pavisam citiem nacionāliem normatīvajiem aktiem.

Vienlaikus norādāms, ka konkrētās nacionālās tiesību normas ceļš nav bijis viegls. Pirms nacionālā tiesību norma tika noformulēta esošajā redakcijā, tika uzsākta pārkāpuma procedūra pret valsti saistībā ar likumā “Par zemes privatizāciju lauku apvidos” ietvertajiem ierobežojumiem lauksaimniecības zemes iegādei.¹⁹⁴ Par minēto izvērsti EK informēja savās preses relīzēs jau 2015. un 2016. gadā,¹⁹⁵ kā arī deputāti ir plaši diskutējuši.¹⁹⁶ Tāpat pret šo nacionālo tiesību normu 2017. gada martā iebildumus pauda Valsts prezidents, nododot likumu otrreizējai caurlūkošanai.¹⁹⁷ Tomēr nacionālā tiesību norma tika pieņemta pēc otrreizējas caurlūkošanas tādā redakcijā, kādā tā šobrīd ir lasāma likumi.lv un kāda atzīta par neatbilstošu Direktīvai 2006/123/EK. Līdz ar to rodas jautājums, kādēļ šāda nacionālā tiesību norma tika pieņemta un kādēļ tā atzīta par neatbilstošu tieši Direktīvas 2006/123/EK 9., 10. un 14. pantam?

1. Tiesību normas pieņemšanas gaita

Jebkurai tiesību normai ir sava vēsture, un likuma “Par zemes privatizāciju lauku apvidos” 28.¹ panta pirmās daļas 2. punkta f) apakšpunkts nav izņēmums. Ņemot vērā šīs lietas kontekstu, kā arī plašās diskusijas, būtiski apskatīt procesu, lai gan tikai īsumā, kā un, balstoties uz kādiem apsvērumiem, minētā tiesību norma tika pieņemta.

Likuma “Par zemes privatizāciju lauku apvidos” 28.¹ panta pirmās daļas 2. punkta f) apakšpunktā juridiskai personai, kuras kapitāldaļu īpašnieks/i, kā arī visas personas, kurām ir tiesības

¹⁹³ Eiropas Parlamenta un Padomes 2006. gada 12. decembra Direktīva 2006/123/EK par pakalpojumiem iekšējā tirgū.

¹⁹⁴ Infringement decisions. Infringement No 2015/2029. Available: https://ec.europa.eu/atwork/applying-eu-law/infringements-proceedings/infringement-decisions/index.cfm?lang_code=EN&typeOfSearch=true&active_only=0&noncom=0&r_dossier=20152029+&decision_date_from=&decision_date_to=&title=&submit=Search.

¹⁹⁵ Financial Services: European Commission opens an infringement procedure against Latvia on investor restrictions for agricultural land, 29.04.2015. Available: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/EN/IP_15_4877; Financial services: Commission requests Bulgaria, Hungary, Latvia, Lithuania and Slovakia to comply with EU rules on the acquisition of agricultural land, 26.05.2016. Available: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/EN/IP_16_1827.

¹⁹⁶ 23.03.2017. sēdes stenogramma. Pieejams: <https://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/0/E6C5BF990ACE0999C22580F20046C208?OpenDocument>.

¹⁹⁷ Lauksaimniecībā izmantojamās zemes tirdzniecības ierobežojumi Eiropā un tirgus situācija Latvijā. Latvijas Republikas Saeima, 2017, 55. lpp. Pieejams: https://www.saeima.lv/petijumi/LIZ_tirdzniecibas_ierobejojumi_24102017.pdf.

pārstāvēt sabiedrību, ja tās ir citu ES dalībvalstu pilsoņi, ir noteikts pienākums iesniegt ES pilsoņa reģistrācijas apliecību un dokumentu par valsts valodas zināšanām vismaz atbilstoši B līmeņa 2. pakāpei, ja šai juridiskajai personai ir vēlme iegūt īpašumā lauksaimniecības zemi Latvijas teritorijā.

Uzsverams, ka iesākumā bija paredzētas pavisam citas prasības lauksaimniecības zemju iegādei, t.i., likuma "Par zemes privatizāciju lauku apvidos" 28.¹ panta pirmās daļas 2. punkta a) apakšpunktā bija noteiktas prasības par vienoto platības maksājumu saņemšanu/noteiktiem ieņēmumiem no lauksaimnieciskās ražošanas, c) apakšpunktā bija izvirzīta prasība par īpašnieka vai pastāvīgo darbinieku profesionālo izglītību lauksaimniecības jomā, savukārt e) apakšpunktā ietverta prasība par nodokļu parāda neesamību.¹⁹⁸ Šīs prasības bija attiecināmas uz visām juridiskajām personām, kuras vēlējās iegādāties lauksaimniecībā izmantojamās zemes, neatkarīgi no to kapitāldaļu īpašnieku pilsonības. Tomēr, tā kā EK pārkāpuma procedūras Nr. 2015/2029 ietvaros iebilda pret minētajām prasībām, kā tas norādīts ievadā, tika veikti grozījumi likumā "Par zemes privatizāciju lauku apvidos", izslēdzot 28.¹ panta pirmās daļas 2. punkta a) un c) apakšpunktus, savukārt e) apakšpunktā nosakot pieļaujamā nodokļu parāda sliekšni 150 *euro* apmērā, kā arī iekļaujot f) apakšpunktu, no kura izriet prasība par valsts valodas zināšanām vismaz atbilstoši B līmeņa 2. pakāpei.¹⁹⁹

Kādēļ tas tā notika? To atklāt dažādi avoti. Lai gan piebilstams, ka, ielūkojoties normatīvā akta anotācijā, diemžēl nevar iegūt jebkādu informāciju par likuma "Par zemes privatizāciju lauku apvidos" 28.¹ panta pirmās daļas 2. punkta f) apakšpunktu. Savukārt nākamais avots, kur ielūkoties, ir likumprojekta "Grozījumi likumā „Par zemes privatizāciju lauku apvidos”" (Nr. 590/Lp12) virzība Saeimā. Apskatot pirmo un otro lasījumu redzams, ka otrajā lasījumā deputātu Armanda Krauzes un Edgara Putras priekšlikumi par prasību saistībā ar valsts valodas zināšanām nav guvuši atbalstu.²⁰⁰ Savukārt, ielūkojoties trešajā lasījumā, paveras pavisam savādāka aina, t.i., tiek atbalstīts priekšlikums saistībā ar prasību par valsts valodas zināšanām vismaz atbilstoši A līmeņa 1. pakāpei.²⁰¹ Tomēr, kāds ir bijis notikumu pavērsiens, ja galarezultātā likumā iekļauta prasība citu Savienības dalībvalstu pilsoņiem valsts valodas zināšanām vismaz atbilstoši B līmeņa 2. pakāpei?

Valsts prezidents, iepazīstoties ar likumu "Grozījumi likumā "Par zemes privatizāciju lauku apvidos”" (likumprojekta Nr. 590/Lp12), secināja, ka tajā ir būtiskas nepilnības, kuras jānovērš pirms minētā likuma izsludināšanas. Līdz ar to, pamatojoties uz Satversmes 71. pantu, Valsts prezidents

¹⁹⁸ Likums "Par zemes privatizāciju lauku apvidos". Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 32/33/34, 20.08.1992. <https://likumi.lv/ta/id/74241/redakcijas-datums/2014/11/01>.

¹⁹⁹2017. gada 18. maija likuma "Grozījumi likumā "Par zemes privatizāciju lauku apvidos"" 1. punkts. Latvijas Vēstnesis, 106, 31.05.2017. <https://likumi.lv/ta/id/290640>.

²⁰⁰ Sk, piemēram, apkopoto priekšlikumu tabulu likumprojekta otrajam lasījumam. Pieejams: <https://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/0/2FCEFE65E32710EAC22580750047E844?OpenDocument>.

²⁰¹Likuma teksts: Sagatavots izsludināšanai - Grozījumi likumā "Par zemes privatizāciju lauku apvidos" <https://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/0/8F1C6F6D88350012C22580ED0038B6E0?OpenDocument>; apkopoto priekšlikumu tabula likumprojekta trešajam lasījumam. Pieejams: <https://titania.saeima.lv/LIVS12/SaeimaLIVS12.nsf/0/B7E8E7D36C345A43C22580E50046D042?OpenDocument>.

nodeva likumu otrreizējai caurlūkošanai.²⁰² Cita starpā Valsts prezidents puda iebildumus pret prasību, ka fiziskai personai jābūt spējīgai valsts valodā prezentēt zemes turpmāku izmantošanu lauksaimnieciskajā ražošanā un atbildēt uz pašvaldību komisijas locekļu jautājumiem. Kā izriet no Valsts prezidenta paustā viedokļa, “no šī nosacījuma izpildes atkarīgas fiziskas personas tiesības iegūt īpašumā lauksaimniecības zemi, un attiecīgo prasību neizpildīšana ir [...] liegums iegūt īpašumā lauksaimniecības zemi. [...] Pievēršama uzmanība arī tam, ka attiecībā uz juridisko personu tiesībām iegūt īpašumā lauksaimniecības zemi nav noteikta prasība prezentēt zemes turpmāku izmantošanu, lai gan juridiskām personām šādas prasības izvirzīšana, iespējams, būtu vairāk pamatota, ja tas tiktu darīts juridiski korektā veidā.”²⁰³

Tādējādi, ņemot vērā šos iebildumus, likumdevējs nonāca pie secinājuma, ka radusies pretruna saistībā ar konkrēto valodas zināšanas pakāpi, ņemot vērā, ka prasība zināt valsts valodu A līmeņa 1. pakāpē nav salāgojama ar pienākumu personai spēt valsts valodā prezentēt zemes turpmāku izmantošanu un atbildēt uz pašvaldību komisijas locekļu jautājumiem. Attiecīgi pēc atkārtotām diskusijām tika nolemts, ka prasībai par valodas prasmi jābūt noteiktai vismaz atbilstoši B līmeņa 2. pakāpei,²⁰⁴ lai gan likumdevējam bija izvēles iespēja. Piemēram, mainīt otru Valsts prezidenta pieminētās tiesību normas saturu, lai saglabātu prasību par valsts valodu zināšanām atbilstoši A līmeņa 1. pakāpei, nevis paaugstināt prasību, nosakot augstāku līmeni un pakāpi. Diskusijā, caurlūkojot likumu, deputāti vēlreiz atsaucās uz iepriekš izteiktiem argumentiem,²⁰⁵ no kuriem pieminami daži, kas izskanēja trešajā lasījumā. Piemēram, deputāts Edgars Putra norādīja, ka:

- 1) “*zviņdrām Tordam Bengstonam piederošajā lauku saimniecībā Pārtikas un veterinārais dienests uzgāja vairāk nekā 10 beigtus, jau sadalīšanās stadijā esošus mājlopus - cūkas un govīs. Pārtikas un veterinārais dienests faktiski nespēja sazināties ar šo cilvēku, jo viņš latviešu valodā nekomunicē*”;
- 2) “*kāds dāņu uzņēmējs, miglojot savus rapšu laukus ar insekticīdu, Lielupes un Viļķenes pagastā biškopjiem iznīcināja vairāk nekā 400 bišu saimes. [...] Lietojot augu aizsardzības līdzekļus, ir jāzina vietējie likumi, jāzina prasības, kādas ir jāievēro Latvijā*”;
- 3) “*Varbūt arī šis priekšlikums nav vienīgais un nav unikāls kā tāds, un problēmu varbūt pašā saknē līdz galam arī nerisina [...] Komisijai bija pamatotas bažas, kuras mēs nespējam atspēkot, - par zināšanām, par platību maksājumu pieprasījumiem un tādām lietām. Bet, atceļot zināšanu, izglītības jautājumu, kas, arī, protams, bija apejams, šobrīd tomēr ir jāatstāj kādas prasības, kuras vismaz daļēji risinātu jautājumus tajos gadījumos, kurus jau es minēju*”.²⁰⁶

Savukārt deputāts Armands Krauze norādīja – “*vai šie cilvēki, kuri neprot izlasīt pašu elementārāko tekstu latviešu valodā, var izlasīt mūsu likumdošanu? Nevar viņi izlasīt. Tā ka te ir runa par sabiedrības drošību.*

²⁰² Latvijas valsts prezidenta 2017. gada 31. marta vēstule Nr. 136. Pieejams: <https://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/0/EEAD06586E0E739CC22580F7003C1933?OpenDocument>.

²⁰³ Turpat.

²⁰⁴ 18.05.2017. sēdes stenogramma. Pieejams: <https://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/0/B6143C0F108F071DC225812A002A4F55?OpenDocument>.

²⁰⁵ Turpat.

²⁰⁶ 23.03.2017. sēdes stenogramma: <https://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/0/E6C5BF990ACE0999C22580F20046C208?OpenDocument>.

[..] *Dotot zņērestu ŗeit, mēs teicām, ka mēs stiprināsim Latvijas suverenitāti un latviešu valodu. Un, ja balsojam pret latviešu valodu, tad rodas jautājums - vai mēs pildām savu zņērestu?*"²⁰⁷

Tāpat jāuzsver, ka bija izteikti iebildumi prasībai par valsts valodu, norādot, ka ŗi prasība ir diskriminējoša.²⁰⁸ Tomēr, pamatojoties uz deputāta Ingmara Līdakas skaidrojumu, kādēļ ŗāds priekšlikums vispār izstrādāts, attiecīgā tiesību norma par valsts valodas zināšanām tika atbalstīta. Minētais deputāts norādīja, ka, *"ja cilvēks darbojas, strādā lauku vidē, kurā joprojām diezgan daudzi cilvēki neprot citu valodu kā vien latviešu valodu, tad viņam ir jāspēj komunicēt ar cilvēkiem, kuru intereses viņš var aizskart ar savu darbību."*²⁰⁹

Tādējādi, ŗemot vērā ŗīs nacionālās tiesību normas pieņemšanas gaitu, izdarāms secinājums, ka nacionālā tiesību norma nebalstās pārdomātos un izsvērtos apsvērumos, lai gan tiesiskais regulējums būtu pienācīgi jāpamato ar izskaidrojošiem pētījumiem, kā arī jāapsver nozaru speciālistu izteiktās riska prognozes un jāveic savlaicīgi riska novērtēšanas pasākumi, kas ŗajā gadījumā nav darīts. Turklāt atbilstoši labas likumdošanas principam likumdevējam būtu jāvērtē likumprojektā paredzēto tiesību normu atbilstība augstāka juridiska spēka tiesību normām, tostarp Satversmei, starptautiskajām un ES tiesību normām, un jāsaskaņo likumprojektā ietvertās un tiesību sistēmā jau pastāvošās tiesību normas atbilstoši racionāla likumdevēja principam.²¹⁰ Konkrētajā gadījumā nacionālās tiesību normas atbilstība Satversmei nav pārbaudīta, tomēr EST vērtēja ŗīs nacionālās tiesību normas atbilstību ES tiesībām. Turklāt jāņem vērā, ka jebkura nacionālā norma var iziet ne tikai konstitucionālo kontroli, bet arī EK kontroli un attiecīgi EST, ja tiek celta prasība pret dalībvalsti vai arī ja tiek uzdots prejudiciālais jautājums.

Līdz ar to ŗajā kontekstā atkārtoti jāuzsver sen zināmais, ka Latvijas nacionālie tiesību akti jāizstrādā, jāpiemēro un jāinterpretē tādējādi, lai nerastos pretrunas ar Latvijas uzņemtajām saistībām attiecībā pret ES.²¹¹ Turklāt, ja konkrētais jautājums saistīts ar ES normatīvo aktu piemērošanu vai arī atrodas ES tiesību tvērumā, ievērojot, ka ES tiesības ir neatņemama Latvijas tiesību sistēmas sastāvdaļa,²¹² Latvijai kā jebkurai citai dalībvalstij jāņem vērā EST judikatūrā sniegtā attiecīgā ES normatīvā akta, kā arī vispārējo tiesību principu interpretācija, noskaidrojot nacionālo normatīvo aktu saturu un piemērojot tos, kā arī izstrādājot jaunus nacionālos normatīvos aktus vai arī grozot esošos. Konkrētajā gadījumā, ŗemot vērā, ka EK jau bija uzsākusi pārkāpumu procedūru, nevajadzēja rasties ŗaubām, ka konkrētais jautājums atrodas ES tiesību tvērumā.

²⁰⁷ Turpat.

²⁰⁸ Iebildumus pauda deputāts Valērijs Agešins. 23.03.2017. sēdes stenogramma. Pieejams: <https://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/0/E6C5BF990ACE0999C22580F20046C208?OpenDocument>.

²⁰⁹ Turpat.

²¹⁰ Satversmes tiesas 2019. gada 6. marta spriedums lietā Nr. 2018-11-01, 18.1. punkts.

²¹¹ Satversmes tiesas 2018. gada 17. janvāra spriedums lietā Nr. 2007-11-03, 25.4. punkts.

²¹² Satversmes tiesas 2019. gada 6. marta spriedums lietā Nr. 2018-11-01, 16.2. un 18.4.1. punkts.

2. EST spriedumā konstatētais

EST spriedums konkrētajā lietā ir ļoti lakonisks. Iesākumā EST vēlreiz uzsvēra no LESD 345. panta izrietošo, ka ES līgumi neietekmē dalībvalstu tiesību aktus, kas reglamentē īpašumtiesību sistēmu. Minētais nozīmē, ka dalībvalstu kompetencē atstāta īpašumtiesību jautājuma noregulēšana, kas ietver tiesību paredzēt īpašus pasākumus, ko piemērot darījumiem ar lauksaimniecības zemi, un ES ir ierobežota kompetence iejaukties šajos jautājumos.²¹³ Tomēr tajā pašā laikā EST norādīja, ka minētais LESD pants neatbrīvo dalībvalsti no pienākuma ievērot nediskriminācijas principu, kā arī ES normas par brīvību veikt uzņēmējdarbību.²¹⁴ Piebilstams, ka EST nonāca pie secinājuma, ka uz šo situāciju attiecas brīvība veikt uzņēmējdarbību, līdz ar to nacionālā tiesību norma jāvērtē brīvības veikt uzņēmējdarbību kontekstā. Tāpat EST uzskatīja, ka LESD 49. un 18. pants šajā lietā nav piemērojams, bet attiecībā uz LESD 63. pantu nav jāsniedz vērtējums.²¹⁵

EST vērsa uzmanību uz to, ka jebkurš valsts pasākums tādā jomā, kurā ir veikta izsmeljoša saskaņošana ES mērogā, jāizvērtē no šā saskaņošanas pasākuma normu, nevis primāro tiesību normu viedokļa. Tā kā Direktīvā 2006/123/EK paredzēti vispārīgi noteikumi, lai atvieglotu pakalpojumu sniedzējiem brīvības veikt uzņēmējdarbību izmantošanu, savukārt minētās direktīvas III nodaļā reglamentēta pakalpojumu sniedzēju brīvība veikt uzņēmējdarbību, tika vērtēta nacionālās tiesību normas atbilstība Direktīvas 2006/123/EK III nodaļai.²¹⁶ Izvērtējot konkrēto situāciju, EST nonāca pie secinājuma, ka tādi nosacījumi, kādi tie noteikti nacionālajā tiesību normā attiecībā pret citu Savienības dalībvalstu pilsoņiem un nav piemērojami Latvijas pilsoņiem, ir diskriminējoši, t.i., nacionālajā tiesību normā paredzēta tieša diskriminācija pilsonības dēļ.²¹⁷

3. EST sprieduma sekas un iespējas

Iesākumā jāuzsver, ka EST spriedums ir saistošs ne tikai dalībvalsts tiesai, kura izdevusi prejudiciālos jautājumus, bet arī visām pārējām šīs dalībvalsts tiesām, kā arī iestādēm. Turklāt jāņem vērā, ka EST sprieduma saistošais spēks neaprobežojas ar vienu dalībvalsti, bet tas ir saistošs arī pārējām ES dalībvalstīm.²¹⁸ Tomēr, ņemot vērā EST secināto, ka nacionālā tiesību norma neatbilst Direktīvas 2006/123/EK 9., 10. un 14. pantam, rodas jautājums, ko šis spriedums nozīmē pārējiem un kādas ir šī sprieduma sekas?

Atbildot uz šo jautājumu norādāms, ka, pirmkārt, nacionālās tiesību normas neatbilstību ES tiesībām jānovērš. Šādu mērķi var sasniegt, izdarot grozījumus likumā “Par zemes privatizāciju lauku

²¹³ Kellerbauer M., Klamert M., Tomkin J. (eds.) *Commentary on the EU Treaties and the Charter of Fundamental Rights*. New York: Oxford University Press, 2019, p. 2048.

²¹⁴ EST 2020. gada 11. jūnija spriedums lietā C-206/19 KOB, 20. punkts.

²¹⁵ Turpat, 26. - 29., 42. punkts.

²¹⁶ Turpat, 30. - 33. punkts.

²¹⁷ Turpat, 40., 43. punkts.

²¹⁸ Craig P., Burca G. *EU. Law. Text, cases and materials*. Fourth edition. New York: Oxford University Press, 2008, p. 461.

apvidos”. Piebilstams, ka lauksaimniecības zemei Latvijā ir būtiska nozīme, tomēr attiecīgajam grozījumam jābūt saskaņotam ar ES tiesībām, kas attiecīgi nozīmē, ka likumdevējam jārikojas pārdomāti, jo šobrīd nacionālā tiesību normā paredzēta tieša diskriminācija pilsonības dēļ, un šāda diskriminācija nevar tikt attaisnota ar būtēm/mājlopiem vai kādas personas individuālu vēlmi. Otrkārt, atsaucoties uz šo EST spriedumu, pašvaldībām nebūtu jāpiemēro likuma “Par zemes privatizāciju lauku apvidos” 28.¹ panta pirmās daļas 2. punkta f) apakšpunkts, jo tas neatbilst ES tiesībām. Piebilstams, ka ZM ir informējusi pašvaldības, ka šo normu pašvaldībām nav jāpiemēro.²¹⁹ Treškārt, visās aktīvajās tiesvedībās, būtu jāņem vērā EST spriedumā secinātais. Ceturtkārt, šo EST spriedumu var izmantot kā jaunatklātu apstākli tie, kam joprojām šis jautājums ir aktuāls.

Vienlaikus uzsverams, ka pirmais, otrais un trešais variants ir “kristālskaidrs”, bet ceturtais varianta piemērošana/izmantošana atkarīga tikai un vienīgi no katras personas individuālās izvēles un vēlmes. Turklāt ne mazāk svarīgi norādīt, ka, ja neatbilstība netiks novērsta no valsts puses, tādā gadījumā Komisija var izvēlēties turpināt vai uzsākt jaunu pārkāpuma procedūru,²²⁰ kuras ietvaros šāds pārkāpums būs jānovērš jebkurā gadījumā. Vienlaikus pārkāpuma procedūras uzsākšana/turpināšana neierobežo personas minētās izvēles iespējas. Tas attiecīgi noved pie secinājuma, ka likumdevēja rīcībai/lēmumam, kur nav izsvērti un apdomāti visi iespējamie riski, iestājas attiecīgas sekas, kur atbildētājs ir valsts.

Grozījumi likumā “Par Latvijas Banku”

Vēl viens piemērs ir grozījumi likumā “Par Latvijas Banku”.²²¹ Minētais likums papildināts ar pārejas noteikumu 3. punktu, kurā paredzēts, ka Ministru kabinets līdz 2020. gada 31. oktobrim iesniedz Saeimai likumprojektu par Latvijas Banku, kurā nosaka tās pārvaldes struktūru un darbību un paredz Finanšu un kapitāla tirgus komisijas pievienošanu Latvijas Bankai, ievērojot monetārās politikas, kā arī finanšu un kapitāla tirgus dalībnieku uzraudzības un noregulējuma iestādes funkciju neatkarību. Šāda tiesību norma piedāvāta otrajā lasījumā un atbalstīta bez debatēm, un plašākas diskusijas atrodamas četrus mēnešus pēc normas spēkā stāšanās žurnālā “Jurista Vārds”, kas raisa vairāk jautājumu, nevis sniedz kādu risinājumu.²²²

²¹⁹ Zemkopības ministrijas 2020. gada 7. augusta e-pasts Par informatīvo ziņojumu par EST spriedumu lietā C-206/19 KOB. Nepublicēts.

²²⁰ Soņeca V. Pārkāpuma procedūra: kas tas par "zvēru" un cik bīstamas ir sekas. Jurista Vārds, 14.05.2019., Nr. 19 (1077), 29.-33.lpp.

²²¹ Likums “Grozījumi likumā “Par Latvijas Banku””. Latvijas Vēstnesis, 10.12.2019., Nr. 248A.

²²² Viedokļi par FKTK pievienošanu Latvijas Bankai: ieguvumi, riski un zaudējumi. Jurista Vārds, 24.03.2020., Nr. 12 (1122), 15. lpp.; Bondars M. Likumdevējs gala lēmumu vēl nav pieņēmis. Jurista Vārds, 24.03.2020., Nr. 12 (1122), 16. lpp.; Bērziņš G. Neatbildēts jautājums – vai ir skaidri un nepārprotami noteikts likumdevēja mērķis. Jurista Vārds, 24.03.2020., Nr. 12 (1122), 17.–19. lpp.; Grasis J. Pievienot FKTK Latvijas Bankai ir racionāli. Jurista Vārds, 24.03.2020., Nr. 12 (1122), 21.–22. lpp.; Bičevskis M. Finanšu sektora uzraudzības konsolidācija – iespējas un riski. Jurista Vārds, 24.03.2020., Nr. 12 (1122), 23.–25. lpp.; Kiršteins A. Mazā valstī labāk uzturēt lielāku konkurenci ar divām iestādēm. Jurista Vārds, 24.03.2020., Nr. 12 (1122), 16.–17. lpp.

Vienlaikus, ielūkojoties Eiropas Centrālās bankas 2019. gada 25. oktobra atzinumā,²²³ kurā, lai arī netiek vērtēta šī likumā "Par Latvijas Banku" minētā tiesību norma, var redzēt, ka atbilstoši LESD 127. panta 4. punktam par šādu tiesību akta projektu jāapspriežas ar Eiropas Centrālo banku, jo konkrētais jautājums ir Eiropas Centrālās bankas kompetencē. Tomēr pagaidām šāda apspriešanās nav notikusi, un, ja tā nenotiks, tad Latvijai var draudēt tiesvedība par konkrētās ES normas pārkāpšanu. Tāpat uzsverams, ka uz 2021. gada janvāri joprojām Saeimā nav iesniegts likumprojekts par Latvijas Banku.

Grozījumi Darba likumā

No 2019. gada 28. marta likuma "Grozījumi Darba likumā" 1. punkta izriet, ka Darba likuma 68. pants cita starpā tiek papildināts ar trešo daļu, kurā noteikts, ka *ar ģenerālvienošanos, kas noslēgta atbilstoši Darba likuma 18. panta ceturtajai daļai un paredz būtisku valsts noteiktās minimālās darba algas vai stundas algas likmes paaugstināšanu nozarē vismaz 50 procentu apmērā virs valsts noteiktās minimālās darba algas vai stundas algas likmes, piemaksas apmēru par virsstundu darbu var noteikt mazāku par šā panta pirmajā daļā noteikto, bet ne mazāku kā 50 procentu apmērā no darbiniekam noteiktās stundas algas likmes, turklāt, ja ir nolīgta akorda alga, - ne mazāku kā 50 procentu apmērā no noteiktā akorddarba izcenojuma par paveiktā darba daudzumu.* Par šo tiesību normu Valsts prezidents pauda iebildumus, un, pamatojoties uz Satversmes 71. pantu, nodeva likumu "Grozījumi Darba likumā" (likumprojekta Nr. 1254/Lp12) otrreizējai caurlūkošanai,²²⁴ tomēr minētā tiesību norma negrozītā redakcijā stājās spēkā 2019. gada 1. maijā.

Viens no apsvērumiem šādai Valsts prezidenta rīcībai bija tas, ka no šīs tiesību normas "nepārprotami secināms, ka samazināta virsstundu apmaksā saistīta ar būtisku valsts noteiktās minimālās darba algas vai stundas algas likmes paaugstināšanas nozarē. Tādējādi privilēģētā situācijā attiecībā uz virsstundu apmaksu tiktu nostādīti tie uzņēmēji, kuri līdz šim nav maksājuši darbaspēka nodokļus pilnā apmērā, jo uzņēmumi un nozares, kurās tiek veikti visi nodokļu valsts sociālās apdrošināšanas maksājumi, varētu nespēt nodrošināt būtisku minimālās algas paaugstinājumu, kas ir priekšnoteikums zemākas virsstundu piemaksas likmes noteikšanai."²²⁵ Uzsverams, ka minētās tiesību normas izstrādes gaitā tiesībsargs, Saeimas Juridiskais birojs, Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības kamera un Ārvalstu investoru padome vairākkārt norādīja uz "likumprojekta mērķu nesaderību ar izvēlēto risinājumu, nevienlīdzīgo attieksmi pret darba devējiem un darbiniekiem, pretrunām un nepieciešamību virsstundu apmaksas jautājumu risināt kompleksi visās nozarēs, kā arī uz likumā ietverto normu neatbilstību Satversmei. Tomēr Saeima, izskatot likumu trīs lasījumos, nerada iespēju

²²³ Eiropas Centrālās Bankas 25.10.2019. atzinums par grozījumiem likumā "Par Latvijas Banku" (CON/2019/36). Pieejams:

<http://titania.saeima.lv/LIVS13/SaeimaLIVS13.nsf/0/A87EB79071856A79C22584A100323CDA?OpenDocument>

²²⁴ Valsts prezidenta 2018. gada 9. novembra vēstule Saeimas priekšsēdētājam. Pieejams: https://www.president.lv/storage/kcfinder/files/darba_likuma_grozijumi_virsstundas2018nov.pdf

²²⁵ Turpat.

pilnveidot [...] normu, lai mazinātu šaubas par izvēlēta risinājuma piemērotību mērķu sasniegšanai un satversmību. Tā vietā Saecima visos trijos lasījumos negrozītā veida atbalstīja Ministru kabineta iesniegto likumprojekta redakciju"²²⁶.

Kā izriet no tiesību normas izstrādes materiāliem, tiesību normas "Ietekme galvenokārt vērtēta būvniecības nozarē ar mērķi mazināt ēnu ekonomiku. Tomēr strīdīgajā tiesību normā ietvertais regulējums attiecas uz ikvienu tautsaimniecības nozari un var attiekties uz ikvienu darba devēju un darbinieku [...]. [I]etekme uz darbinieku sociālajām garantijām un ekonomiskajiem ieguvumiem, ierobežojumu nepieciešamība un citu personu tiesību ierobežošanas samērīguma aspekti citās tautsaimniecības nozarēs nav vērtēti."²²⁷

Attiecībā uz šādu likumdevēja rīcību norādāms, ka situācijā, kad tiesību normas pieņemšanas procesā norādīti argumenti par tās iespējamo neatbilstību augstāka juridiska spēka tiesību normām vai Satversmes tiesas judikatūrai attiecīgajā jautājumā, likumdevējam šie argumenti jāizvērtē.²²⁸ Tomēr konkrētajā gadījumā minētais nav darīts.²²⁹

X Lobēšanas regulējuma attīstība pēc 2019. gada

Iesākumā uzsverams, ka Latvija kopš 2011. gada²³⁰ piedalās starptautiskā iniciatīvā "Atvērtās pārvaldības partnerība" (angļu val. – *Open Government Partnership*, turpmāk – OGP vai arī iniciatīva), kuras mērķis ir veicināt atklātību, atbildību, godprātību un sabiedrības līdzdalību.²³¹ Latvija ir kļuvusi par vienu no valstīm, kura ir atzinusi par sev saistošiem iniciatīvas mērķus labas pārvaldības veicināšanai. Iniciatīva dalībvalstīm izvirza uzdevumus, uzlabot valsts publiskos pakalpojumus, kāpināt valsts resursu pārvaldes efektivitāti, radīt drošu vidi un veicināt pilsonisko līdzdalību politiskajos procesos, kā arī celt korporatīvo atbildību visās attiecīgās valsts pārvaldes, pašvaldību un tostarp arī privātā sektora darbības jomās. Tāpat dalība iniciatīvā paredz, ka labas pārvaldības veicināšanas pasākumu ieviešanai dalībvalstīm ir jāgatavo Nacionālie rīcības plāni un ikgadējas atskaites par to īstenošanas gaitu, kā arī jāpieņem starptautiskās ekspertu līmeņa sanāksmēs, lai apspriestu un izvērtētu dalībvalstu pieredzi.

Saskaņā ar Ministru kabineta 2015. gada 8. decembra sēdē nolemtu²³² kopš 2016. gada 1. janvāra Latvijas nacionālā kontaktpunkta funkcijas īsteno Valsts kanceleja, bet Ārlietu ministrija koordinē Latvijas dalību OGP.²³³ Šīs dalības rezultātā izstrādāts arī Ceturtais nacionālais atvērtās

²²⁶ Turpat.

²²⁷ Turpat.

²²⁸ Satversmes tiesas 2018. gada 12. aprīļa spriedums lietā Nr. 2017-17-01, 22.3. punkts.

²²⁹ LV portāls. Darba likumā noteikta iespēja mazāk maksāt par virsstundām. LV portāls, 01.05.2019.

Pieejams: <https://lvportals.lv/skaidrojumi/303903-darba-likuma-noteikta-iespeja-mazak-maksat-par-virstundam-2019>.

²³⁰ Ministru kabineta 2011. gada 13. septembra sēdes protokola Nr. 52, 26.§ 3.punkts.

²³¹ Latvia Design Report 2019-2021. Pieejams: <https://www.opengovpartnership.org/documents/latvia-design-report-2019-2021/>

²³² Ministru kabineta 2015. gada 8. decembra sēdes protokola Nr. 66 49. §.

²³³ Atvērtā pārvaldība. Pieejams: <https://www.mk.gov.lv/lv/atverta-parvaldiba>.

pārvaldības rīcības plāns 2020. - 2021. gadam, kurā viena no apņemšanām ir nodrošināt laika periodā no 2020. gada 1. janvāra līdz 2021. gada 31. decembrim interešu pārstāvniecības un lobēšanas atklātību.²³⁴

2019. gada oktobrī Saeimas Aizsardzības, iekšlietu un pretkorupcijas komisija izveidoja darba grupu (turpmāk – darba grupa) lobēšanas atklātības likumprojekta izstrādei, savukārt darba grupa uzsāka lobēšanas atklātības likumprojekta izstrādi 2020. gadā. Uz šī pētījuma izstrādāšanas brīdi darba grupas sēdes notikušas 12 reizes.²³⁵ Pirmā sēde notika 2019. gada 16. oktobrī, savukārt pēdējā 2021. gada 20. janvārī. No darba grupas sēžu protokoliem un to kopsavilkuma izriet šādas atziņas:

1. Latvijas gadījumā vislabāk aizgūstama prakse no Īrijas.²³⁶ Uzsverams, ka darba grupa vērtējusi citu valstu pieredzi, kā arī daudzus citus materiālus, kas vedina domāt, ka šī informācija bija par pamatu konkrētajai atziņai.²³⁷ Tomēr no darba grupas sēžu protokoliem neizriet izvērstā diskusija par to, ka Īrijas prakse ir vispareizākā un piemērotākā Latvijai un kādēļ jāizmanto tieši Īrijas piemērs;
2. likumā plānots izvairīties no vārda “lobēšana” lietošanas, jo tas rada negatīvas asociācijas jo īpaši valstīs, kas nepieder angloamerikāņu tiesību saimes;²³⁸
3. likuma mērķī tiks paredzēts stiprināt interešu pārstāvību kā demokrātiskas sabiedrības principu, kas nodrošina atklātu un godīgu dažādu interešu pārstāvību publisku lēmumu pieņemšanā;²³⁹
4. savukārt definīcijā plānots norādīt, kā tā būs interešu aizstāvība, kas ir ikviena tieša vai netieša saziņa ar amatpersonām, politikas veidotājiem vai viņu pārstāvjiem ar mērķi ietekmēt publisku lēmumu pieņemšanu;²⁴⁰

²³⁴ Ceturtais nacionālais atvērtās pārvaldības rīcības plāns 2020. - 2021. gadam. Pieejams: https://www.mk.gov.lv/sites/mk/files/media_file/mkplans_ogp4_110220.pdf .

²³⁵ Saeimas Aizsardzības, iekšlietu un korupcijas novēršanas komisijas darba grupas Lobēšanas atklātības likuma izstrādei sēžu protokoli. Pieejams: <https://aizsardziba.saeima.lv/darba-grupa-lob%C4%93%C5%A1anas-atkl%C4%81t%C4%ABbas-likuma-izstr%C4%81dei/darba-grupas-s%C4%93%C5%BEu-protokoli>.

²³⁶ Darba grupas 2020. gada 4. novembra sēdes Nr. 9 protokols. Pieejams: <https://aizsardziba.saeima.lv/darba-grupa-lob%C4%93%C5%A1anas-atkl%C4%81t%C4%ABbas-likuma-izstr%C4%81dei/darba-grupas-s%C4%93%C5%BEu-protokoli>; 2020. gada 15. janvāra sēdes Nr. 3 protokols. Pieejams turpat.

²³⁷ Materiāli. Pieejams: <https://aizsardziba.saeima.lv/darba-grupa-lob%C4%93%C5%A1anas-atkl%C4%81t%C4%ABbas-likuma-izstr%C4%81dei/materi%C4%81li>.

²³⁸ Каневский П.С. Дуалистическая природа института лоббизма в современных демократиях. ВЕСТН. МОСК. УН-ТА. СЕР. 18. СОЦИОЛОГИЯ И ПОЛИТОЛОГИЯ. 2018. Т. 24. № 4. Pieejams: <https://core.ac.uk/download/pdf/235243531.pdf>. Darba grupas kopsavilkums. Pieejams:

<https://aizsardziba.saeima.lv/attachments/article/1533/Intere%C5%A1u%20p%C4%81rst%C4%81vniec%C4%ABbas%20atkl%C4%81t%C4%ABbas%20regul%C4%93juma%20pamatprincipi.%20Publiska%20apspriec%C5%A1ana%20pirms%20likumprojekta%20izstr%C4%81des%20Saeim%C4%81.pdf>; Faces of Open Government: Inese Voika. Pieejams: <https://www.opengovpartnership.org/stories/faces-of-open-government-inese-voika/>

²³⁹ Darba grupas kopsavilkums. Pieejams: <https://aizsardziba.saeima.lv/attachments/article/1533/Intere%C5%A1u%20p%C4%81rst%C4%81vniec%C4%ABbas%20atkl%C4%81t%C4%ABbas%20regul%C4%93juma%20pamatprincipi.%20Publiska%20apspriec%C5%A1ana%20pirms%20likumprojekta%20izstr%C4%81des%20Saeim%C4%81.pdf>.

²⁴⁰ Turpat.

5. likums ietvers Saeimu, valdību, pašvaldības, neatkarīgās valsts iestādes, kas pieņem ārējos normatīvos aktus, kā arī valsts augstākās amatpersonas, kuru kalendāriem par tikšanos ar interešu pārstāvjiem jābūt publiski pieejamiem;²⁴¹
6. paredzēts aptvert iespējami plašāku pārstāvniecību, identificējot darbības veicējus neatkarīgi no juridiskās formas, t.i., tā var būt nevalstiska organizācija, biznesa asociācija, privātpersona vai uzņēmums, kas veic interešu pārstāvības aktivitātes;²⁴²
7. paredzēts izveidot interešu pārstāvju reģistru, kas būs vienots un obligāts informatīvs reģistrs, kur informācijas pilnību un patiesumu nodrošina interešu pārstāvis; paredzama atbildība par nepatiesu ziņu sniegšanu.²⁴³

Tāpat apskatīti arī citi jautājumi, piemēram, atklātība likumdošanas procesā, ko plānots nodrošināt ar grozījumi Saeimas kārtības rullī (Nr. 178/Lp13)²⁴⁴, kurus šobrīd 2. lasījumā skata Juridiskā komisija.²⁴⁵ Tāpat darba grupa secināja, ka ir izvērtējama nepieciešamība grozīt likuma Par pašvaldībām 43.1 pantu, paredzot arī pašvaldībām pienākumu atjaunot paskaidrojuma rakstus tad, ja izskatot saistošo noteikumu projektu ir veiktas izmaiņas, kuras nav atspoguļotas sākotnējā paskaidrojuma rakstā un ja izmaiņas izriet no deputāta komunikācijas ar interešu pārstāvjiem.²⁴⁶

Pieminams, ka darba grupa, izdarot secinājumus, vadījies ne tikai no darba grupas dalībnieku diskusijām un pieredzes, bet arī pieaicināto personu viedokļa, kā arī tādiem materiāliem kā, piemēram, Saeimas Analītiskā dienesta pētījums “Lobēšanas normatīvais regulējums un problemātika Latvijā un Eiropā”,²⁴⁷ informācijas apkopojuma par nevalstiskā un privātā sektora pārstāvju līdzdalību Saeimas komisiju sēdēs,²⁴⁸ informācijas apkopojuma par lobētāju reģistra uzturētājiem, sankcijās, ētikas

²⁴¹ Turpat.

²⁴² Turpat.

²⁴³ Turpat.

²⁴⁴ Likumprojekts “Grozījumi Saeimas kārtības rullī” (Nr. 178/Lp13) Pieejams: [https://titania.saeima.lv/LIVS13/SaeimaLIVS13.nsf/webAll?SearchView&Query=\(NumberTxt\)=178/Lp13&SearchMax=0&SearchOrder=4](https://titania.saeima.lv/LIVS13/SaeimaLIVS13.nsf/webAll?SearchView&Query=(NumberTxt)=178/Lp13&SearchMax=0&SearchOrder=4).

²⁴⁵ Darba grupas kopsavilkums. Pieejams:

<https://aizsardziba.saeima.lv/attachments/article/1533/Inter%C5%A1u%20p%C4%81rst%C4%81vniec%C4%ABbas%20atkl%C4%81t%C4%ABbas%20regul%C4%93juma%20pamatprincipi.%20Publiska%20apspriec%C5%A1ana%20pirms%20likumprojekta%20izstr%C4%81des%20Saeim%C4%81.pdf>.

²⁴⁶ Turpat.

²⁴⁷ Saeimas Analītiskā dienesta pētījums “Lobēšanas normatīvais regulējums un problemātika Latvijā un Eiropā”. Pieejams: <https://aizsardziba.saeima.lv/darba-grupa-lob%C4%93%C5%A1anas-atkl%C4%81t%C4%ABbas-likuma-izstr%C4%81dei/materi%C4%81li/1452-saeimas-anal%C4%ABtisk%C4%81-dienesta-p%C4%93t%C4%ABjums-%E2%80%9Clob%C4%93%C5%A1anas-normat%C4%ABvais-regul%C4%93jums-un-problem%C4%81tika-latvij%C4%81-un-eirop%C4%81%E2%80%9D>.

²⁴⁸ Informācijas apkopojums par nevalstiskā un privātā sektora pārstāvju līdzdalību Saeimas komisiju sēdēs laika posmā no 01.09.2019.-15.03.2020. Pieejams: <https://aizsardziba.saeima.lv/darba-grupa-lob%C4%93%C5%A1anas-atkl%C4%81t%C4%ABbas-likuma-izstr%C4%81dei/materi%C4%81li/1453-inform%C4%81cijas-apkopojums-par-nevalstisk%C4%81-un-priv%C4%81t%C4%81-sektora-p%C4%81rst%C4%81vju-l%C4%ABdzdal%C4%ABbu-saeimas-komisiju-s%C4%93d%C4%93s-laika-posm%C4%81-no-01-09-2019-15-03-2020>.

kodeksiem, deputātu kalendāriem,²⁴⁹ analīzes par regulējuma nosaukumu, mērķi, definīciju,²⁵⁰ Saeimas Analītiskā dienesta prezentācijas “Lobēšanas normatīvais regulējums un problemātika Latvijā un Eiropā”,²⁵¹ sabiedriskās domas aptaujas “Sabiedrības intereses varas gaitēnos. Interesu pārstāvības likuma regulējums”,²⁵² kā arī Eiropas Drošības un sadarbības organizācijas eksperta *Jacopo Leone* prezentācijas²⁵³ un *Transparency International* Lietuvas nodaļas pārstāvja Sergeja Muravjova prezentācijas²⁵⁴.

Tomēr jāpiebilst, ka, pirmkārt, nav analizēta doktrīna, kā arī tiesu prakse, lai secinātu, ar kādiem riskiem sastopas citas dalībvalstis un it īpaši Īrija. Otrkārt, lai arī ar paredzētajiem grozījumiem Saeimas kārtības rullī (Nr. 178/Lp13)²⁵⁵ iecerēts, ka tiks saglabātas “juridiskās pēdas” [...] likumprojekta virzībai Saeimā, lai varētu izsekot, kas ietekmējis likumprojekta saturu”²⁵⁶, tomēr no likumprojekta teksta un tā anotācijas izriet, ka šo grozījumu centrālais jautājums ir deputātu kriminālatbildība un disciplināratbildība, imunitāte, kā arī gadskārtējā valsts budžeta likuma pieņemšanas kārtība. Uzsverams, ka likumprojektā diezgan minimāli skarts jautājums, kā plānots turpmāk atspoguļot jebkura likumprojekta virzību Saeimā, lai tas būtu ne tikai caurskatāms process, bet arī tiesību normas piemērotājam vairs nerastos jautājumi, kādēļ trešajā lasījumā ietvertas normas, kurām nav rodams

²⁴⁹ Saeimas Analītiskā dienesta sagatavota analīze - Lobētāju reģistra uzturētāji, sankcijas, ētikas kodeksi, deputātu kalendāri. Pieejams: <https://aizsardziba.saeima.lv/darba-grupa-lob%C4%93%C5%A1anas-atkl%C4%81t%C4%ABbas-likuma-izstr%C4%81dei/materi%C4%81li/1455-lob%C4%93t%C4%81ju-re%C4%A3istra-uztur%C4%93t%C4%81j%C4%81sankcijas-%C4%93tikas-kodeksi,-deput%C4%81tu-kalend%C4%81ri>.

²⁵⁰ Informācijas apkopojums par lobēšanas tiesiskā regulējuma izstrādi, t.i., regulējuma: nosaukuma; mērķi; definīcija. Pieejams: <https://aizsardziba.saeima.lv/darba-grupa-lob%C4%93%C5%A1anas-atkl%C4%81t%C4%ABbas-likuma-izstr%C4%81dei/materi%C4%81li/1456-lob%C4%93%C5%A1anas-tiesisk%C4%81-regul%C4%93juma-izstr%C4%81de-regul%C4%93juma-nosaukums,-m%C4%93r%C4%B7is,-defin%C4%ABcija>.

²⁵¹ Saeimas Analītiskā dienesta prezentācija: Lobēšanas normatīvais regulējums un problemātika Latvijā un Eiropā. Pieejams: <https://aizsardziba.saeima.lv/darba-grupa-lob%C4%93%C5%A1anas-atkl%C4%81t%C4%ABbas-likuma-izstr%C4%81dei/materi%C4%81li/1463-seimas-anal%C4%ABtisk%C4%81-dienesta-prezent%C4%81cija-lob%C4%93%C5%A1anas-normat%C4%ABvais-regul%C4%93jums-un-problem%C4%81tika-latvij%C4%81-un-eirop%C4%81>.

²⁵² Sabiedriskās domas aptauja “Sabiedrības intereses varas gaitēnos. Interesu pārstāvības likuma regulējums”. Pieejams: <https://aizsardziba.saeima.lv/darba-grupa-lob%C4%93%C5%A1anas-atkl%C4%81t%C4%ABbas-likuma-izstr%C4%81dei/materi%C4%81li/1534-sabiedrisk%C4%81s-domas-aptauja-%E2%80%9Csabiedr%C4%ABbas-intereses-varas-gaite%C5%86os-inter%C5%A1u-p%C4%81rst%C4%81v%C4%ABbas-likuma-regul%C4%93jums%E2%80%9D>.

²⁵³ Lobēšanas tiesiskā regulējuma izstrāde: EDSO eksperta Jacopo Leone prezentācija. Pieejams: <https://aizsardziba.saeima.lv/darba-grupa-lob%C4%93%C5%A1anas-atkl%C4%81t%C4%ABbas-likuma-izstr%C4%81dei/materi%C4%81li/1461-lob%C4%93%C5%A1anas-tiesisk%C4%81-regul%C4%93juma-izstr%C4%81de-edso-eksperta-jacopo-leone-prezent%C4%81cija>.

²⁵⁴ Transparency International Lietuvas nodaļas pārstāvja Sergeja Muravjova prezentācija. Pieejams: <https://aizsardziba.saeima.lv/darba-grupa-lob%C4%93%C5%A1anas-atkl%C4%81t%C4%ABbas-likuma-izstr%C4%81dei/materi%C4%81li/1464-transparency-internonal-lietuvas-noda%C4%BCas-p%C4%81rst%C4%81vja-sergeja-muravjova-prezent%C4%81cija>.

²⁵⁵ Likumprojekts “Grozījumi Saeimas kārtības rullī” (Nr. 178/Lp13) Pieejams: [https://titania.saeima.lv/LIVS13/SaeimaLIVS13.nsf/webAll?SearchView&Query=\(\(NumberTxt\)=178/Lp13\)&SearchMax=0&SearchOrder=4](https://titania.saeima.lv/LIVS13/SaeimaLIVS13.nsf/webAll?SearchView&Query=((NumberTxt)=178/Lp13)&SearchMax=0&SearchOrder=4).

²⁵⁶ Darba grupas kopsavilkums. Pieejams: <https://aizsardziba.saeima.lv/attachments/article/1533/Inter%C5%A1u%20p%C4%81rst%C4%81vniec%C4%ABbas%20atkl%C4%81t%C4%ABbas%20regul%C4%93juma%20pamatprincipi.%20Publiska%20apspric%C5%A1ana%20pirms%20likumprojekta%20izstr%C4%81des%20Saeim%C4%81.pdf>.

loģisks izskaidrojums.²⁵⁷ Tāpat paliek aktuāls jautājums saistībā ar anotāciju aktualizāciju, kas joprojām atrodams citā likumprojektā (Nr. 922/Lp12 Grozījumi Saeimas kārtības rullī).²⁵⁸

Norādāms, ka tieši 2019. un 2020. gads ir nozīmīgs tādējādi, ka iezīmē “politisko gribu” lobēšanas regulējuma ieviešanā, t.i., bijušas daudzas diskusijas par šo jautājumu,²⁵⁹ EK savā ikgadējā tiesiskuma ziņojumā uzrauga, lai konkrētais jautājums tiktu sakārtots noteiktos termiņos un atbilstoši kvalitātes prasībām, kā arī tas izvirzīts kā viena no apņemšanām nacionālā pārvaldības rīcības plānā 2020. - 2021. gadam. Tāpat uzsverams, ka tieši 2021. gadā paredzēts aktīvs darbs pie regulējuma izstrādes, t.i.:

1. no 2021. gada 26. janvāra līdz 2021. gada 26. februārim izsludināta sabiedriskā apspriešanās par pamatprincipiem;
2. no 2021. gada marta līdz 2021. gada aprīlim plānots, ka darba grupa sagatavos likumprojekta tekstu iesniegšanai Saeimā;
3. no 2021. gada maija līdz 2021. gada jūnijam plānots, ka likumprojekta teksts tiks nodots sabiedriskā apspriešana;
4. no 2021. gada jūnija vai septembra plānots, ka likumprojekta teksts tiks nodots izskatīšanai Saeimā.

XI Secinājumi un priekšlikumi

1. Demokrātiskā tiesiskā valstī nav pieļaujama situācija, kurā tiek vai varētu tikt ignorēti vispārējie tiesību principi un demokrātiskas tiesiskas valsts pamatideja. Valstij jā rūpējas, lai tās darbības nenonāk pretrunā demokrātiskas tiesiskas valsts koncepcijai, kas pieprasa likumu pieņemšanas procesa “caurspīdīgumu”, proti, tautai ir tiesības zināt, kāpēc pieņemta tiesību norma, kas ir tās pieņemšanas rosinātājs, kādu mērķu sasniegšanai tā tikusi virzīta.
2. Likumdošanas procesā jāievēro Satversme, likumdošanas procesu regulējošo normatīvo aktu prasības, kas ietver arī kvalitātes prasības, kā arī pamatnorma un no tās izrietošie vispārējie tiesību principi, lai tādējādi galarezultātā iegūtu likumu, kas nodrošina taisnīgumu. Tas tā ir, jo demokrātiskas un tiesiskas valsts likumu galvenais mērķis ir taisnīguma nodrošināšana.
3. Likumdevējam jā saskaņo likumprojektā paredzētās tiesību normas un tiesību sistēmā jau pastāvošās tiesību normas atbilstoši racionāla likumdevēja principam. Tas savukārt ietver sevī likumdevēja pienākumu tiesību normas pieņemšanas gaitā izvērtēt

²⁵⁷ Likumprojekts Nr. 178/Lp13 “Grozījumi Saeimas kārtības rullī”. Pieejams: <https://titania.saeima.lv/LIVS13/saeimalivs13.nsf/0/E32CCD3D17A19422C2258368002C48F6?OpenDocument>.

²⁵⁸ Likumprojekts Nr. 922/Lp12 “Grozījumi Saeimas kārtības rullī”. Pieejams: <https://titania.saeima.lv/LIVS12/SaeimaLIVS12.nsf/0/0F5532C78E2878FBC22581F400331B19?OpenDocument>.

²⁵⁹ Kalniņa V. Diskusijā vienojas par varas atzaru uzdevumiem tiesiskuma stiprināšanā. Jurista Vārds, 08.09.2020., Nr. 36 (1146), 6.-7.lpp; LAMPA 2020: Kopā celt tiesiskumu, 03.09.2020. Pieejams: <https://straume.lmt.lv/lv/konferences/konferences/celt-tiesiskumu/1058275>.

argumentus par konkrētās tiesību normas iespējamo neatbilstību Satversmei, Satversmes tiesas, kā arī ES tiesībām (tajā skaitā ES tiesas judikatūrai). Tas tā ir, jo Satversmes tiesa konkrēto tiesību normu var atzīt par neatbilstošu Satversmei, savukārt EST par neatbilstošu ES tiesībām – minētais var notikt prejudiciālā nolēmuma vai arī pārkāpuma procedūras pret Latviju ietvaros.

4. Pieņemot jaunus nacionālos normatīvos aktus vai grozot spēkā esošos, būtiski ievērot ne tikai no ES normatīvā akta izrietošo, izmantojot visas tiesību normu interpretācijas metodes, bet arī EST judikatūru, lai tādējādi tiktu nodrošināta jauna nacionālā normatīvā akta vai arī grozījumu jau esošajā normatīvajā aktā izstrāde, kas attiecīgi atbilst ES tiesībām.
5. ES tiesības ir nesaraujami saistītas ar normatīvo aktu izstrādi, kā arī to precizēšanu. Savukārt normatīvo aktu izstrādi nevar skatīt atrauti no tiesiskas valsts principa, kā arī labas pārvaldības principa, kurus ietekmē lobēšanas regulējuma esamība/neesamība valstī. Tas tā ir, jo lobēšanas regulējuma esamība nodrošina taisnīguma principa ievērošanu, atbilstoši kuram jāpanāk iespējami taisnīgāks līdzsvars starp dažādu sabiedrības locekļu pretrunīgām interesēm. Tomēr, ja minētais līdzsvars netiek rasts, sekas ietekmē tiesību normu piemērotājus, kā arī līdzsvara nenodrošināšana ietekmē arī normatīvā akta kvalitāti, kas attiecīgi var rezultēties, piemēram, "likuma apiešanās", ja tiesību normas teksts nav pietiekami skaidrs.
6. Viens no tiesību piemērotājiem ir nacionālās tiesas, ņemot vērā, ka tiesas uzdevums cita starpā ir noskaidrot likumdevēja gribu, piemērojot tiesību normu. Tomēr šādu uzdevumu nav iespējams izpildīt situācijā, kad, piemēram, trūkst informācijas, vai ir/nav notikušas diskusijas, no kurām attiecīgi izrietētu, kādas intereses ir konkrētās tiesību normas izstrādes un pieņemšanas pamatā.
7. Svarīgi nodalīt sabiedrības līdzdalības formas. Vienā gadījumā tā ir sabiedrības informēšana un uzklauššana, savukārt otrā gadījumā tas ir lobēšanas process, t.i., pirmajā gadījumā tā ir valsts iniciatīva, bet lobēšana ir jau personas iniciatīva. Otrajā gadījumā privātpersonām vai/un juridiskām personām jāzina "spēles noteikumi", kad tiek runāts par lobēšanu, savādāk, ja tas tā nav, tiek izvēlēts jau pavisam cits ceļš, proti, tirgošanās ar ietekmi, par ko paredzēta kriminālatbildība.
8. ES normatīvo aktu izstrādes procesā, kā arī valsts izpildes pasākumu posmā sabiedrība netiek iesaistīta. Tas attiecīgi nozīmē, ka sabiedrība tiek informēta un iegūst iespēju izteikt viedokli jau par pieņemtu ES normatīvo aktu, nevis izstrādē esošo ES tiesību aktu. Faktiski sabiedrība tiek informēta tikai tad, kad ES normatīvais akts ir jau pieņemts un valstij jānodrošina tam atbilstība vai arī jāveic transponēšanas pasākumi jeb valsts izpildes pasākumi. Šādi valsts izpildes pasākumi ir jauns likums/grozījumi

esošajā vai arī jauni Ministru kabineta noteikumi/grozījumi esošajos, kad notiek sabiedrības iesaistīšana. Tādējādi sabiedrības iesaistīšana un informēšana, kā arī uzklauššana nenotiek visos līmeņos, jo pirms nacionālā normatīvā akta projekta, ar ko tiek pārņemts ES normatīvais akts vai arī nodrošināta atbilstība tam, sabiedrība netiek iesaistīta viedokļa paušanā par EK priekšlikumu jaunam ES normatīvajam aktam, kas attiecīgi nozīmē, ka sabiedrības viedoklis tiek uzklaušts tikai par nacionāliem normatīvajiem aktiem saistībā ar ES tiesībām jau *post-factum*.

9. Lai arī labas likumdošanas princips negarantē konkrētu vienai personai vai personu grupai vēlamu rezultātu, tomēr tā ievērošana ikvienam dod pārliecību par to, ka attiecīgais jautājums ir demokrātiski apspriests, respektīvi, dažādi viedokļi ir pausti un analizēti, un ka dažādu tiesību un likumīgo interešu sadursmes gadījumā labākais iespējamais līdzsvars ir meklēts. Minēto var nodrošināt ar lobēšanas regulējuma esamību valstī, ņemot vērā, ka viena no demokrātiskas sabiedrības pazīmēm ir tiesības likumīgā ceļā virzīt savas intereses.
10. Ja lobēšanas aktivitātes nav reglamentētas un tās nav caurskatāmas, kā arī netiek izprasta atšķirība starp lobēšanu un tirgošanos ar ietekmi, var izveidoties situācija, kurā kādam tiek piešķirta privileģēta pieceja vai/un arī kāds var tikt izslēgts no lēmumu pieņemšanas procesa. Vienlaikus tādējādi nevar tikt nodrošināta arī laba likumdošanas principa ievērošana, lai gan minētā principa mērķis, ir veicināt personu uzticēšanos valstij un tiesībām, kā arī demokrātiska procesa izpratnei.
11. Jāizstrādā lobēšanas regulējums, kur, pirmkārt, lobēšanas darbības tiks reglamentētas un tās būs saprotamas ne tikai juristiem, bet arī privātpersonām, otrkārt, lobēšanas darbības jāvar nošķirt no tirgošanās ar ietekmi, tādējādi radot izpratni, kas ir lobēšana, lai nepārkāptu pieļaujamo robežu, par ko attiecīgi paredzēta jau kriminālatbildība, treškārt, izstrādājot lobēšanas regulējumu, jāvadās no kopējās idejas par demokrātisku tiesisku valdi. To nevar ielikt tikai normatīvā akta mērķī. Arī pašam likumam jābūt atbilstošam šai izpratnei.
12. Izstrādājot lobēšanas regulējumu jau sākotnēji ir ne tikai jāizslēdz jebkādas šaubas par likuma normu tvērumu, bet arī vismazākās iespējas likuma apiešanai. Turklāt tiesību normas jāveido tā, lai tās atbilstu esošai tiesību sistēmai un sabiedrības šodienas prasībām.
13. Ņemot vērā, ka lobēšana ir viena no sabiedrības līdzdalības formām, kura Latvijā vēl nav reglamentēta, tomēr attiecībā uz otru līdzdalības formu – sabiedrības informēšana un uzklauššana – nav detalizēta regulējuma, izstrādājot lobēšanas regulējumu:
 - a. pirmkārt, vienlaikus ar lobēšanas regulējuma izstrādi jāsakārto jautājums par sabiedrības informēšanu un uzklauššanu, skaidrojot ne tikai atšķirības šajās

- divās līdzdalības formās, bet pilnveidojot/pārstrādājot esošo tiesisko regulējumu, lai jebkurai personai būtu izprotams līdzdalības process;
- b. otrkārt, jāizstrādā vienota vietne, kurā jebkura persona var iepazīties ar visiem sabiedriskajai apspriešanai nodotiem normatīvo aktu projektiem, jo esošā pieeja, kad ministrijas savās mājaslapās ievieto informāciju, par kādu normatīvo aktu, kas nodots sabiedriskai apspriešanai, nav pietiekama, lai varētu izsekot un uzzināt par visiem normatīvajiem aktiem, kas nodoti sabiedriskai apspriešanai un attiecīgi paust viedokli;
 - c. treškārt, minētajā vietnē būtu jāinformē sabiedrība arī par EK priekšlikumiem ES normatīvajiem aktiem, lai tādējādi pirms Latvijas nacionālās pozīcijas izstrādes, tiktu noskaidrots sabiedrības viedoklis par konkrēto EK priekšlikumu. Līdz ar to sabiedrība būs iesaistīta ES normatīvā akta izstrādē, kurš pēc tam valstij būs jāpārņem nacionālajā sistēmā. Tas attiecīgi ne tikai ļaus sabiedrībai iesaistīties normatīvo aktu izstrādē vairākos līmeņos, bet arī valsts ierēdņi būs informēti par jautājumiem, kas svarīgi sabiedrībai, vai arī riskiem, ar kuriem var saskarties, pārņemot ES normatīvo aktu nacionālajā tiesību sistēmā vai arī nodrošinot tam atbilstību. Tāpat arī sabiedrībai radīsies plašāka izpratne par ES tiesībām un brīdī, kad nacionālajā sistēmā būs jāpārņem ES normatīvais akts vai jānodrošina tam atbilstība, sabiedrībā jau valdīs izpratne par tā saturu un priekšstats, kādam jābūt nacionālajam regulējumam, līdz ar to arī likumdevējs būs spiests pieņemt izsvērtākus un pamatotākus lēmumus;
14. Ņemot vērā, ka valstis, kurās lobēšana ir reglamentēta, paredz par lobēšanas regulējuma neievērošanu sekas, kuras attiecīgi var pārsūdzēt, Latvijai, izstrādājot savu lobēšanas regulējumu, pirms pārņemt citas valsts pieredzi, jāizpēta arī citu valstu tiesu prakse saistībā ar lobēšanas regulējuma neievērošanu. Minētais nepieciešams, lai izprastu, kā konkrētās tiesību normas saistībā ar lobēšanas darbībām citās valstīs darbojas praksē. Minētais ļaus saprast un izanalizēt, kas būtu pārņemams un pielāgojams Latvijai, bet kas attiecīgi nebūtu. Vienlaikus tādējādi varētu arī izprast, kādi riski pastāv un kādus riskus jānovērš, pārņemot kādas citas valsts lobēšanas regulējuma praksi, t.i., kuri ir problēmjaudājumi nacionālām tiesām, kuras izskata jautājumus saistībā ar to, vai persona ir/nav pārkāpusi lobēšanas regulējumā noteikto.

Izmantoto avotu saraksts

Literatūra:

1. Administratīvā pārkāpuma tiesības. Administratīvās atbildības likuma skaidrojumi. Sagatavojis autoru kolektīvs. E. Danovska un G. Kūtra zinātniskajā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2020.
2. Akadēmiskie raksti 4 sējumos "Latvieši un Latvija", III sējums "Atjaunotā Latvijas valsts." - Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2013.
3. Bennedsen, M., Feldmann, S. E., & Lassen, D. D. (2009). Strong firms lobby, weak firms bribe. A survey-based analysis of the demand for influence and corruption. Pieejams: <https://ssrn.com/abstract=1503028>.
4. Bērziņš G. Neatbildēts jautājums – vai ir skaidri un nepārprotami noteikts likumdevēja mērķis. Jurista Vārds, 24.03.2020., Nr. 12 (1122), 17.–19. lpp.
5. Bičevskis M. Finanšu sektora uzraudzības konsolidācija – iespējas un riski. Jurista Vārds, 24.03.2020., Nr. 12 (1122), 23.–25. lpp.
6. Bondars M. Likumdevējs gala lēmumu vēl nav pieņēmis. Jurista Vārds, 24.03.2020., Nr. 12 (1122), 16. lpp.
7. Cotterrell R. Sociological Jurisprudence. Juristic thought and social inquiry. London, New York: Routledge, 2018.
8. Craig P., Burca G. EU. Law. Text, cases and materiāls. Fourth edition. New York: Oxford University Press, 2008.
9. Goldberg, F. Corruption and lobbying: conceptual differentiation and gray areas. Crime Law Soc Change 70, 2018.
10. Grasis J. Pievienot FKTK Latvijas Bankai ir racionāli. Jurista Vārds, 24.03.2020., Nr. 12 (1122), 21.–22. lpp.
11. Harstad, B., & Svensson, J. (2011). Bribes, lobbying and development. American Political Science Review, 105(1).
12. IRIMIEȘ, Laura Maria. Lobbying and Social Participation – Key Features for an Effective Public Administration in Romania. Transylvanian Review of Administrative Sciences, [S.l.], p. 57-73, Dec. 2017. ISSN 1842-2845. Pieejams: <https://rtsa.ro/tras/index.php/tras/article/view/543>.
13. Jakubaņecs V. Tiesiskā apziņa. Rīga: P&K tipogrāfija, 2006.
14. Jelagins J. Latvija ceļā uz tiesiskumu. Rakstu krājums, Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2020.
15. Latvijas Republikas Satversmes komentāri. Ievads. I nodaļa. Vispārējie noteikumi. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. - Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2014.
16. Latvijas Republikas Satversmes komentāri. V nodaļa. Likumdošana. Autori kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskajā vadībā. - Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2019.
17. Kalniņa V. Diskusijā vienojas par varas atzaru uzdevumiem tiesiskuma stiprināšanā. Jurista Vārds, 08.09.2020., Nr. 36 (1146), 6.-7.lpp.
18. Kā uzlabot likumdošanu un ierobežot likumdevēja netikumus. Jurista Vārds, 04.02.2020., Nr. 5 (1115), 8.-11.lpp.
19. Каневский П.С. Дуалистическая природа института лоббизма в современных демократиях. ВЕСТН. МОСК. УН-ТА. СЕР. 18. СОЦИОЛОГИЯ И ПОЛИТОЛОГИЯ. 2018. Т. 24. № 4. Pieejams: <https://core.ac.uk/download/pdf/235243531.pdf>.
20. Kellerbauer M., Klamert M., Tomkin J. (eds.) Commentary on the EU Treaties and the Charter of Fundamental Rights. New York: Oxford University Press, 2019.
21. Kirsšteins A. Mazā valstī labāk uzturēt lielāku konkurenci ar divām iestādēm. Jurista Vārds, 24.03.2020., Nr. 12 (1122), 16.–17. lpp.
22. Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Sevišķā daļa. Trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2009, 776.lpp.
23. Krūmiņa V. Kādēļ Latvijā nepieciešams regulēt lobēšanu. Jurista Vārds, 20.06.2017., Nr. 26 (980), 4. lpp.
24. Kusiņš G. Normatīvo aktu jaunrade. Grām.: Mūsdienu tiesību teorijas atziņas. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 1999.
25. Kusiņš G. Parlamenta lēmumu ex ante novērtēšana. Gadagrāmatā Latvijas Notārs, 2013. gads, Nr.1.
26. Laba likumdošana un lobisms. Jurista Vārds, 07.11.2017., Nr. 46 (1000), 24.–29. lpp
27. Levits E. Latvijas tiesību attīstība kopš 1990. gada – no Padomju sistēmas uz modernu Eiropas Savienības dalībvalsts tiesību sistēmu. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Biļetens Nr. 17/2018, 57. lpp.

Pieejams:

http://at.gov.lv/files/uploads/files/2_Par_Augstako_tiesu/Informativie_materiali/BILETENS17_web.pdf.

28. Lobēšana kā daļa no demokrātijas. Latvijas Vēstnesis, 26.02.2004., Nr. 31.
29. Melņkīsis E. Latvijas tiesiskās sistēmas ceļš uz demokrātisku tiesisku valsti. Rakstu krājums. – Rīga: Tiesu nama aģentūra, 2014.
30. Mulcahy S. Lobbying in Europe (Hidden Influence, Privileged Access), 2015. Available at: https://www.transparency.org/whatwedo/publication/lobbying_in_europe
31. Osipova S. Nācija, valoda, tiesiska valsts: ceļā uz rītidienu. Rīga: Tiesu nama aģentūra, 2020.
32. Pleps J. The Principle of Good Legislation. A collection of research papers in conjunction with the international scientific conference “The Quality of Legal Acts and its Importance in Contemporary Legal Space”, 4-5 October, 2012 at the University of Latvia Faculty of Law, Riga, pp. 16 – 26. Pieejams: https://www.apgads.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/apgads/PDF/Jur-konf_2012_Qualit-Legal-Acts.pdf.
33. Pleps J. Satversmes 90. pants. Jurista Vārds, 2008, 22. janvāris, Nr. 3 (508). Pleps J. Normatīvo tiesību aktu hierarhija: profesors Hanss Kelzens un mūsdienas (I). Likums un Tiesības, 2007, 9. sējums, Nr. 2 (90).
34. Rezevska D. Vispārējo tiesību principu nozīme un piemērošana. 2. izd. Rīga, 2015.
35. Rezevska D., “Legislation in Latvia”. Legislation in Europe. A Country by Country Guide. Editor(s): Ulrich Karpen, Helen Xanthaki. Published: Hart Publishing, 2020.
36. Stefan, C., (2012). The influence of Lobbying on EU Democracy, Revista Continuitate si schimbare in guvernanta europeana, vol. 6, no. 1-2, pp. 35–50.
37. Soņeca V. Kādas NPG atbrīvojamas no PVN. Balances Juridiskie Padomi, 01.11.2018., Nr. 11. Pieejams: <https://juridiskiepadomi.lv/nr-11-novembris-2018/>
38. Soņeca V. Tiesiskuma apdraudējums. Polijas Piemērs. Satversmē nostiprināto vērtību aizsardzība: dažādu tiesību nozaru perspektīva. Latvijas Universitātes 77. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2019, 397 – 404. lpp.
39. Soņeca V. Pārskatuma procedūra: kas tas par “zvēru” un cik bīstamas ir sekas. Jurista Vārds, 14.05.2019., Nr. 19 (1077), 29.–33. lpp.
40. Soņeca V. Eiropas pilsoņu iniciatīva: līdzdalības rīks, kas dod iespēju tikt sadzirdētiem. Jurista Vārds, 22.12.2020., Nr. 51/52 (1161/1162), 76.-83.lpp.
41. Viedokļi par FKTK pievienošanu Latvijas Bankai: ieguvumi, riski un zaudējumi. Jurista Vārds, 24.03.2020., Nr. 12 (1122), 15. lpp..
42. Vispārējie tiesību principi: tiesiskā drošība un tiesiskā pašāvērtība. Valsts pārvaldes. Business. Jurisprudence. Rakstu krājums. Autoru kolektīvs Ringolda Baloža vadībā - Rīga: Tiesu nama aģentūra, 2017.
43. Ziemele I. Eiropas Savienības tiesību konstitucionalitātes kontrole Latvijā. Jurista Vārds, 07.07.2020., Nr. 27 (1137), 12.-19.lpp.
44. Žák, M. (2019). Democracy, Lobbying and Economics, Review of Economic Perspectives, 19(3), 193-210. doi: <https://doi.org/10.2478/revecp-2019-0011>.
45. Warren, M. E. (2004). What does corruption mean in a democracy? American Journal of Political Science, 48(2), p. 332.

Uzziņu literatūra:

46. Alksne A. Delnas 2015. gada pētījums “Lobēšanas atklātība Latvijā”, 9. lpp. Pieejams: https://delna.lv/wp-content/uploads/2011/04/2015_LobesanasAtklatabaLatvija.pdf.
47. Atvērtā pārvaldība. Pieejams: <https://www.mk.gov.lv/lv/atverta-parvaldiba>.
48. Ceturtais nacionālais atvērtās pārvaldības rīcības plāns 2020.- 2021. gadam. Pieejams: https://www.mk.gov.lv/sites/mk/files/media_file/mkplans_ogp4_110220.pdf.
49. Darba grupas 2020. gada 4. novembra sēdes Nr. 9 protokols. Pieejams: <https://aizsardziba.saeima.lv/darba-grupa-lob%C4%93%C5%A1anas-atkl%C4%81t%C4%ABbas-likuma-izstr%C4%81dei/darba-grupas-s%C4%93%C5%BEu-protokoli>.
50. Darba grupas kopsavilkums. Pieejams:
51. <https://aizsardziba.saeima.lv/attachments/article/1533/Intere%C5%A1u%20p%C4%81rst%C4%81vniec%C4%ABbas%20atkl%C4%81t%C4%ABbas%20regul%C4%93juma%20pamatprincipi.%20Publiska%20apsprie%C5%A1ana%20pirms%20likumprojekta%20izstr%C4%81des%20Saeim%C4%81.pdf>.

52. Eiropas Parlamenta sagatavots informatīvs materiāls “Is transparency the key to citizens’ trust?”. Pieejams: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2019/637923/EPRS_ATA\(2019\)637923_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2019/637923/EPRS_ATA(2019)637923_EN.pdf).
53. European Commission, Communication “Further strengthening the Rule of Law within the Union, State of play and possible next steps”, COM (2019)163 of 3.4.2019. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52019DC0163&from=EN>.
54. Faces of Open Government: Inese Voika. Pieejams: <https://www.opengovpartnership.org/stories/faces-of-open-government-inese-voika/>.
55. Fifth Evaluation Round – Evaluation Report on Estonia on preventing corruption and promoting integrity in central governments (top executive functions) and law enforcement agencies. GRECO (2018).
56. Fourth Evaluation Round – Evaluation Report on Germany on corruption prevention in respect of members of Parliament, judges and prosecutors, GRECO (2015).
57. Financial Services: European Commission opens an infringement procedure against LATVIA on investor restrictions for agricultural land, 29.04.2015. Available: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/EN/IP_15_4877.
58. Financial services: Commission requests Bulgaria, Hungary, Latvia, Lithuania and Slovakia to comply with EU rules on the acquisition of agricultural land, 26.05.2016. Available: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/EN/IP_16_1827.
59. Infringement decisions. Infringement No 2015/2029. Available: https://ec.europa.eu/atwork/applying-eu-law/infringements-proceedings/infringement_decisions/index.cfm?lang_code=EN&typeOfSearch=true&active_only=0&noncom=0&r_dossier=20152029+&decision_date_from=&decision_date_to=&title=&submit=Search.
60. Indicators of Regulatory Policy and Governance (iREG) Questionnaire 2020, pp. 35. - 37. Nav publiski pieejams.
61. Informācijas apkopojums par nevalstiskā un privātā sektora pārstāvju līdzdalību Saeimas komisiju sēdēs laika posmā no 01.09.2019.-15.03.2020. Pieejams: <https://aizsardziba.saeima.lv/darba-grupa-lob%C4%93%C5%A1anas-atkl%C4%81t%C4%ABbas-likuma-izstr%C4%81dei/materi%C4%81li/1453-inform%C4%81cijas-apkopoju-m-par-nevalstisk%C4%81-un-priv%C4%81t%C4%81-sektora-p%C4%81rst%C4%81vju-l%C4%ABdzdal%C4%ABbu-saeimas-komisiju-s%C4%93d%C4%93s-laika-posm%C4%81-no-01-09-2019-15-03-2020>.
62. Introduction in Belgian Parliamentary History. Pieejams: https://www.senate.be/english/federal_parliament_en.html.
63. Informācijas apkopojums par lobēšanas tiesiskā regulējuma izstrādi, t.i., regulējuma: nosaukuma; mērķi; definīcija. Pieejams: <https://aizsardziba.saeima.lv/darba-grupa-lob%C4%93%C5%A1anas-atkl%C4%81t%C4%ABbas-likuma-izstr%C4%81dei/materi%C4%81li/1456-lob%C4%93%C5%A1anas-tiesisk%C4%81-regul%C4%93juma-izstr%C4%81de-regul%C4%93juma-nosaukums,-m%C4%93r%C4%B7is,-defin%C4%ABCija>.
64. Is transparency the key to citizens’ trust? European Parliament, 11.04.2019. Pieejams: [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_ATA\(2019\)637923](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_ATA(2019)637923).
65. Labāks regulējums: kālab un kā. Eiropas Komisijas mājas lapa. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/law/law-making-process/planning-and-proposing-law/better-regulation-why-and-how_lv.
66. LAMPA 2020: Kopā celt tiesiskumu, 03.09.2020. Pieejams: <https://straume.lmt.lv/lv/konferences/konferences/celt-tiesiskumu/1058275>.
67. Lauksaimniecībā izmantojamās zemes tirdzniecības ierobežojumi Eiropā un tirgus situācija Latvijā. Latvijas Republikas Saeima, 2017, 55. lpp. Pieejams: https://www.saeima.lv/petijumi/LIZ_tirdzniecibas_ierobezojumi_24102017.pdf.
68. Latvia Design Report 2019-2021. Pieejams: <https://www.opengovpartnership.org/documents/latvia-design-report-2019-2021/>.
69. Lobēšanas tiesiskā regulējuma izstrāde: EDSO eksperta Jacopo Leone prezentācija. Pieejams: <https://aizsardziba.saeima.lv/darba-grupa-lob%C4%93%C5%A1anas-atkl%C4%81t%C4%ABbas-likuma-izstr%C4%81dei/materi%C4%81li/1461-lob%C4%93%C5%A1anas-tiesisk%C4%81-regul%C4%93juma-izstr%C4%81de-edso-eksperta-jacopo-leone-prezent%C4%81cija>.

70. Lobbying In Europe: Hidden Influence, Privileged Access. Pieejams: <https://www.transparency.org/en/publications/lobbying-in-europe#>.
71. Kalniņš, V. Efektīvas lobēšanas istā atslēga – caurskatāmība. Providus, 05.09.2006. Pieejams: <http://providus.lv/article/efektivitas-lobšanas-ista-atslega-caurskatamiba>.
72. Kalniņš V. “Lobēšana”. Nacionālā enciklopēdija. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/33730-lobšana>.
73. Komisijas paziņojums Eiropas Parlamentam, Eiropadomei un Padomei “Labāks regulējums: labāki rezultāti spēcīgākai Savienībai”, COM/2016/0615 final. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=CELEX%3A52016DC0615>.
74. Komisijas paziņojums – “Turpmākie pasākumi pēc Zaļās grāmatas “Eiropas pārredzamības iniciatīva””. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/lv/ALL/?uri=CELEX:52007DC0127>.
75. Komisijas publiskā vietne saistībā ar pret dalībvalstīm ierosinātām pārkāpumu procedūrām: Pieejams: https://ec.europa.eu/atwork/applying-eu-law/infringements-proceedings/infringement_decisions/index.cfm?lang_code=EN&typeOfSearch=false&active_only=0&noncom=0&r_dossier=20184024&decision_date_from=&decision_date_to=&title=&submit=Search.
76. Materiāli. Pieejams: <https://aizsardziba.saeima.lv/darba-grupa-lob%C4%93%C5%A1anas-atkl%C4%81t%C4%ABbas-likuma-izstr%C4%81dei/materi%C4%81li>.
77. Transparency International Lietuvas nodaļas pārstāvja Sergeja Muravjova prezentācija. Pieejams: <https://aizsardziba.saeima.lv/darba-grupa-lob%C4%93%C5%A1anas-atkl%C4%81t%C4%ABbas-likuma-izstr%C4%81dei/materi%C4%81li/1464-transparency-interntonal-lietuvas-noda%C4%BCasp%C4%81rst%C4%81vja-sergeja-muravjova-prezent%C4%81cija>.
78. Pārredzamība un ES. Pieejams: <http://ec.europa.eu/transparencyregister/public/homePage.do>.
79. Recommendation of the Committee of Ministers to member States on the legal regulation of lobbying activities in the context of public decision making. CM/Rec(2017)2. Adopted by Committee of Ministers on 22 March 2017: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=0900001680700a40.
80. Recommendation of the Council on OECD Legal Instruments Principles for Transparency and Integrity in Lobbying, 2020. Pieejams: <https://legalinstruments.oecd.org/public/doc/256/256.en.pdf>.
81. Saeimas Analītiskā dienesta pētījums “Lobēšanas normatīvais regulējums un problemātika Latvijā un Eiropā”. Pieejams: <https://aizsardziba.saeima.lv/darba-grupa-lob%C4%93%C5%A1anas-atkl%C4%81t%C4%ABbas-likuma-izstr%C4%81dei/materi%C4%81li/1452-saeimas-anal%C4%ABtisk%C4%81-dienesta-p%C4%93t%C4%ABjums-%E2%80%9Clob%C4%93%C5%A1anas-normat%C4%ABvais-regul%C4%93jums-un-problem%C4%81tika-latvij%C4%81-un-eirop%C4%81%E2%80%9D>.
82. Saeimas Aizsardzības, iekšlietu un korupcijas novēršanas komisijas darba grupas Lobēšanas atklātības likuma izstrādei sēžu protokoli. Pieejams: <https://aizsardziba.saeima.lv/darba-grupa-lob%C4%93%C5%A1anas-atkl%C4%81t%C4%ABbas-likuma-izstr%C4%81dei/darba-grupas-s%C4%93%C5%BEu-protokoli>.
83. Saeimas Analītiskā dienesta sagatavota analīze - Lobētāju reģistra uzturētāji, sankcijas, ētikas kodeksi, deputātu kalendāri. Pieejams: <https://aizsardziba.saeima.lv/darba-grupa-lob%C4%93%C5%A1anas-atkl%C4%81t%C4%ABbas-likuma-izstr%C4%81dei/materi%C4%81li/1455-lob%C4%93t%C4%81ju-re%C4%A3istra-uztur%C4%93t%C4%81ji,-sankcijas,-%C4%93tikas-kodeksi,-deput%C4%81tu-kalend%C4%81ri>.
84. Sabiedriskās domas aptauja “Sabiedrības intereses varas gaitēnos. Interesu pārstāvības likuma regulējums”. Pieejams: <https://aizsardziba.saeima.lv/darba-grupa-lob%C4%93%C5%A1anas-atkl%C4%81t%C4%ABbas-likuma-izstr%C4%81dei/materi%C4%81li/1534-sabiedrisk%C4%81s-domas-aptauja-%E2%80%9Csabiedr%C4%ABbas-intereses-varas-gaite%C5%86os-intere%C5%A1u-p%C4%81rst%C4%81v%C4%ABbas-likuma-regul%C4%93jums%E2%80%9D>.
85. Saeimas Aizsardzības, iekšlietu un korupcijas novēršanas komisijas darba grupas Lobēšanas atklātības likuma izstrādei sēžu 2020. gada 14. oktobra darba grupas protokola pielikums. Pieejams: <https://aizsardziba.saeima.lv/darba-grupa-lob%C4%93%C5%A1anas-atkl%C4%81t%C4%ABbas-likuma-izstr%C4%81dei/darba-grupas-s%C4%93%C5%BEu-protokoli>.
86. The International Standards for Lobbying Regulation, 2015. Pieejams: <https://lobbyingtransparency.net/>
87. Valsts prezidenta 2017. gada 31. marta vēstule Nr. 136. Pieejams: <https://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/0/EEAD06586E0E739CC22580F7003C1933?OpenDocument>.

88. Valsts prezidenta 2018. gada 9. novembra vēstule Saeimas priekšsēdētājam. Pieejams: https://www.president.lv/storage/kcfinder/files/darba_likuma_grozijumi_virsstundas2018nov.pdf.
89. Valsts prezidenta 2019. gada 28. novembra vēstule Nr. 288 Saeimas priekšsēdētājam I. Mūrnieci un Ministru prezidentam A.K. Kariņam par budžeta un budžeta paketes veidošanu un apspriešanu Saeimā. Pieejams: https://www.president.lv/storage/kcfinder/files/VP_281119_Nr.288.pdf
90. Valsts prezidenta Egila Levita 2020. gada 2. maija vēstule Nr. 152 Saeimas priekšsēdētājam Inārai Mūrnieci. Pieejams: https://www.president.lv/storage/kcfinder/files/71_Symbolika_02052020.pdf.
91. Valsts kancelejas 2020. gada 21. jūlija vēstule Nr. 2020-7.3.1./62-1369. Nav publiski pieejama.
92. Viens no piemēriem apdrošināšanas uzņēmumu lobiju darbībai – Smiltēns: OCTA likuma grozījumi rada aizdomas par apdrošinātāju interešu lobēšanu. Pieejams: <https://www.apollo.lv/6007260/smiltens-octa-likuma-grozijumi-rada-aizdomas-par-apdrosinataju-interesu-lobesanu>.
93. 2020 Annual Rule of Law Report - European Parliament. Pieejams: <https://www.europarl.europa.eu/legislative-train/theme-a-new-push-for-european-democracy/file-2020-annual-rule-of-law-report>.
94. 2020 Rule of law report - Communication and country chapters. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/publications/2020-rule-law-report-communication-and-country-chapters_en
95. 2020 Rule of law report – methodology. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/files/2020-rule-law-report-methodology_en.
96. Rule of Law Report Country Chapter on the rule of law situation in Latvia. SWD/2020/313 final. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1602583149135&uri=CELEX%3A52020SC0313>.
97. Rule of Law Report Country Chapter on the rule of law situation in Belgium. SWD/2020/300 final. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1602582109481&uri=CELEX%3A52020SC0300>.
98. Rule of Law Report Country Chapter on the rule of law situation in IRELAND. SWD/2020/306 final. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1602583272454&uri=CELEX%3A52020SC0306>.
99. Rule of Law Report Country Chapter on the rule of law situation in Germany. SWD/2020/304 final. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1602582109481&uri=CELEX%3A52020SC0304>.
100. Rule of Law Report Country Chapter on the rule of law situation in ESTONIA. SWD/2020/305 final. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1602579986149&uri=CELEX%3A52020SC0305>
101. Rule of Law Report Country Chapter on the rule of law situation in LITHUANIA. SWD/2020/314 final. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1602579986149&uri=CELEX%3A52020SC0314>.

Normatīvie akti:

102. 1918. gada 18. novembra Latvijas valsts proklamēšanas akts. Pieejams: http://www.periodika.lv/periodika2-viewer/view/index-dev.html#panel:pp|issue:/g_001_0307069100|article:DIVL162|issueType:undefined.
103. Likums "Deklarācija par Latvijas valsti". Valdības Vēstnesis, 118, 28.05.1920.
104. Likums "Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu". Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 20, 17.05.1990.
105. Likums "Par Latvijas Republikas valstisko statusu". Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 42, 24.10.1991.
106. Likums "Par zemes privatizāciju lauku apvidos". Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 32/33/34, 20.08.1992.
107. Latvijas Satversmes preambulas pirmais teikums. Latvijas Vēstnesis, 43, 01.07.1993.
108. Likums "Saeimas kārtības rullis". Latvijas Vēstnesis, 96, 18.08.1994.
109. Sauszemes transportlīdzekļu īpašnieku civiltiesiskās atbildības obligātās apdrošināšanas likums: LV likums. Latvijas Vēstnesis, 25.03.1997., Nr. 80/81.
110. Ministru kabineta 04.08.2004. rīkojums Nr. 547 "Par Korupcijas novēršanas un apkarošanas valsts programmu 2004.–2008. gadam". Latvijas Vēstnesis, 06.08.2004., Nr. 124.

111. Ministru prezidenta 28.06.2005. rīkojums Nr. 281 "Par darba grupu koncepcijas projekta izstrādei par lobēšanas tiesiskā regulējuma pilnveidošanu". Latvijas Vēstnesis, 29.06.2005., Nr. 100.
112. Ministru kabineta 28.07.2008. rīkojums Nr. 435 "Par koncepciju "Lobēšanas tiesiskās reglamentācijas nepieciešamība Latvijā"". Latvijas Vēstnesis, 31.07.2008., Nr. 117.
113. Likums "Grozījumi Sauszemes transportlīdzekļu īpašnieku civiltiesiskās atbildības obligātās apdrošināšanas likumā": LV likums. Latvijas Vēstnesis, 12.10.2011., Nr. 161.
114. Ministru kabineta 12.12.2011. rīkojums Nr. 647 "Par koncepciju "Publiskās pieejamības nodrošināšana informācijai par lobētājiem"". Latvijas Vēstnesis, 13.12.2011., Nr. 195.
115. Ministru kabineta 2015. gada 8. decembra sēdes protokola Nr. 66 49. §.
116. 2015. gada 26. novembra likums "Grozījumi Notariāta likumā". Latvijas Vēstnesis, 15.12.2015., Nr. 245.
117. 2017. gada 18. maija likuma "Grozījumi likumā "Par zemes privatizāciju lauku apvidos"" 1. punkts. Latvijas Vēstnesis, 106, 31.05.2017.
118. Veselības aprūpes finansēšanas likums. Latvijas Vēstnesis, 259, 31.12.2017.
119. Likums "Grozījumi likumā "Par Latvijas Banku"". Latvijas Vēstnesis, 10.12.2019., Nr. 248A.
120. Likums "Grozījumi Pievienotās vērtības nodokļa likumā". Latvijas Vēstnesis, 12.06.2019., Nr. 118.
121. 2019. gada 31. oktobra likums "Grozījumi likumā "Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā"". Latvijas Vēstnesis, 233, 19.11.2019.
122. Eiropas Parlamenta un Padomes 2004. gada 29. aprīļa Direktīva 2004/38/EK par Savienības pilsoņu un viņu ģimenes locekļu tiesībām brīvi pārvietoties un uzturēties dalībvalstu teritorijā, ar ko groza Regulu (EEK) Nr. 1612/68 un atceļ Direktīvas 64/221/EEK, 68/360/EEK, 72/194/EEK, 73/148/EEK, 75/34/EEK, 75/35/EEK, 90/364/EEK, 90/365/EEK un 93/96/EEK.
123. Padomes 2006. gada 28. novembra Direktīva 2006/112/EK par kopējo pievienotās vērtības nodokļa sistēmu.
124. Ministru kabineta 2009. gada 3. februāra noteikumi Nr. 96 "Kārtība, kādā izstrādā, saskaņo, apstiprina un aktualizē Latvijas Republikas nacionālās pozīcijas ES jautājumos".
125. Eiropas Parlamenta un Padomes 2009. gada 16. septembra Direktīva 2009/103/EK par civiltiesiskās atbildības apdrošināšanu saistībā ar mehānisko transportlīdzekļu izmantošanu un kontroli saistībā ar pienākumu apdrošināt šādu atbildību.
126. Ministru kabineta 2012. gada 10. aprīļa noteikumi Nr. 255 "ES tiesību aktu pārņemšanas un ieviešanas kontroles un koordinācijas noteikumi".
127. Eiropas Parlamenta un Padomes 2016. gada 27. aprīļa Regula 2016/679 par fizisku personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi un šādu datu brīvu apriti un ar ko atceļ Direktīvu 95/46/EK.
128. Ministru kabineta 2020. gada 14. jūlija noteikumi Nr. 445 "Kārtība, kādā iestādes ievieto informāciju internetā".

Normatīvo aktu izstrādes materiāli:

129. Likumprojekts "Grozījumi Saeimas kārtības rullī" (Nr. 922/Lp12). Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/webSasaiste?OpenView&restricttocategory=922/Lp12>.
130. Anotācijas 2019. gada 31. oktobra likumam "Grozījumi likumā "Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā"". Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS13/SaeimaLIVS13.nsf/0/5FAF63926CA53123C22583D80029C060?OpenDocument>.
131. Likumprojekta "Grozījumi Pievienotās vērtības nodokļa likumā" sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS13/SaeimaLIVS13.nsf/0/DCEF2C1C3C2AFF8FC2258353004A92F3?OpenDocument>.
132. Likumprojekts Nr. 178/Lp13 "Grozījumi Saeimas kārtības rullī". Pieejams: <https://titania.saeima.lv/LIVS13/saeimalivs13.nsf/0/E32CCD3D17A19422C2258368002C48F6?OpenDocument>.
133. Likumprojekts Nr. 922/Lp12 "Grozījumi Saeimas kārtības rullī". Pieejams: <https://titania.saeima.lv/LIVS12/SaeimaLIVS12.nsf/0/0F5532C78E2878FBC22581F400331B19?OpenDocument>.
134. Likumprojekta "Lobēšanas atklātības likums" sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). Pieejams: http://tap.mk.gov.lv/doc/2005/KNABAnot_131216_lob.3829.docx.

- 135.23.03.2017. sēdes stenogramma:
<https://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/0/E6C5BF990ACE0999C22580F20046C208?OpenDocument>.
- 136.18.05.2017. sēdes stenogramma. Pieejams:
<https://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/0/B6143C0F108F071DC225812A002A4F55?OpenDocument>.
- 137.Likuma teksts: sagatavots izsludināšanai - Grozījumi likumā "Par zemes privatizāciju lauku apvidos"
<https://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/0/8F1C6F6D88350012C22580ED0038B6E0?OpenDocument>.
- 138.Apkopoto priekšlikumu tabulu likumprojekta otrajam lasījumam. Pieejams:
<https://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/0/2FCEFE65F32710EAC22580750047E844?OpenDocument>.
- 139.Eiropas Centrālās Bankas 25.10.2019. atzinums par grozījumiem likumā "Par Latvijas Banku" (CON/2019/36). Pieejams:
<http://titania.saeima.lv/LIVS13/SaeimaLIVS13.nsf/0/A87EB79071856A79C22584A100323CDA?OpenDocument>

Judikatūra:

- 140.Satversmes tiesas 1997. gada 7. maija spriedums lietā Nr. 04-01(97).
- 141.Satversmes tiesas 2003. gada 14. februāra spriedums lietā Nr. 2002-14-04.
- 142.Satversmes tiesas 2003. gada 5. marta spriedums lietā Nr. 2002-18-01.
- 143.Satversmes tiesas 2003. gada 6. oktobra spriedums lietā Nr. 2003-08-01.
- 144.Satversmes tiesas 2004. gada 9. marta spriedums lietā Nr. 2003-16-05.
- 145.Satversmes tiesas 2005. gada 13. maija spriedums lietā Nr. 2004-18-0106.
- 146.Satversmes tiesas 2006. gada 20. decembra spriedums lietā Nr. 2006-12-01.
- 147.Satversmes tiesas 2007. gada 11. aprīļa spriedums lietā Nr. 2006-28-01.
- 148.Satversmes tiesas 2007. gada 29. novembra spriedums lietā Nr. 2007-10-0102.
- 149.Satversmes tiesas 2008. gada 17. janvāra spriedums lietā Nr. 2007-11-03.
- 150.Satversmes tiesas 2011. gada 19. oktobra spriedums lietā Nr. 2010-71-01.
- 151.Satversmes tiesas 2012. gada 3. februāra spriedums lietā Nr. 2011-11-01.
- 152.Satversmes tiesas 2018. gada 12. aprīļa spriedums lietā Nr. 2017-17-01.
- 153.Satversmes tiesas 2014. gada 24. aprīļa spriedums lietā Nr. 2013-12-01.
- 154.Satversmes tiesas 2014. gada 7. jūlija sprieduma lietā Nr. 2013-17-01.
- 155.Satversmes tiesas 2014. gada 28. novembra spriedums lietā Nr. 2014-09-01.
- 156.Satversmes tiesas 2015. gada 8. aprīļa sprieduma lietā Nr. 2014-34-01.
- 157.Satversmes tiesas 2017. gada 19. oktobra spriedums lietā Nr. 2016-14-01.
- 158.Satversmes tiesas 2017. gada 8. marta spriedums lietā Nr. 2016-07-01.
- 159.Satversmes tiesas 2017. gada 19. decembra spriedums lietā Nr. 2017-02-03.
- 160.Satversmes tiesas 2018. gada 12. aprīļa spriedums lietā Nr. 2017-17-01.
- 161.Satversmes tiesas 2018. gada 23. maija lēmums lietā Nr. 2017-20-0103.
- 162.Satversmes tiesas 2018. gada 12. aprīļa spriedums lietā Nr. 2017-17-01.
- 163.Satversmes tiesas 2018. gada 29. jūnija spriedums lietā Nr. 2017 – 25 – 01
- 164.Satversmes tiesas 2018. gada 29. jūnija spriedums lietā Nr. 2017-28-0306.
- 165.Satversmes tiesas 2018. gada 18. decembra spriedums lietā Nr. 2016-04-03.
- 166.Satversmes tiesas 2019. gada 5. marta spriedums lietā Nr. 2018-08-03
- 167.Satversmes tiesas 2019. gada 6. marta spriedums lietā Nr. 2018 – 11 – 01
- 168.Satversmes tiesas 2019. gada 23. aprīļa spriedums lietā Nr. 2018-12-01.
- 169.Satversmes tiesas 2020. gada 12. februāra spriedums lietā Nr. 2019-05-01.
- 170.EST 2013. gada 24. oktobra spriedums lietā C-277/12 *Drozdovs*, ECLI:EU:C:2013:685.
- 171.EST 2014. gada 13. maija spriedums lietā C-131/12 *Google Spain un Google*, ECLI:EU:C:2014:317.
- 172.EST 2015. gada 10. septembra spriedums lietā C-151/14 *Komisija/Latvija*, ECLI:EU:C:2015:577.
- 173.EST 2017. gada 21. septembra spriedums lietā C-616/15 *Komisija/Vācija*, ECLI:EU:C:2017:721.
174. EST 2017. gada 21. septembra spriedums lietā C-605/15 *Aviva*, ECLI:EU:C:2017:718.
- 175.EST 2017. gada 21. septembra spriedums lietā C-326/15 *DNB Banka*, ECLI:EU:C:2017:719.
- 176.EST 2018. gada 5. jūnija spriedums lietā C-673/16 *Coman u.c.*, ECLI:EU:C:2018:385.
- 177.EST 2020. gada 11. jūnija spriedums lietā C-206/19 *KOB*, ECLI:EU:C:2020:463.

178. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2006. gada 3. novembra spriedums lietā Nr. SA-5/2006.
179. Satversmes tiesas tiesneses Daigas Rezevskas atsevišķās domas lietā Nr. 2016-14-01.